

M E A S A ,
EENE BIJDRAGE TOT HET DYNAMISME DER
BARE'E-SPREKENDE TORADJA'S EN
ENKELE OMWONENDE VOLKEN.¹

DOOR

DR. ALB. C. KRUYT.

II.

De magische invloed van het menscheijk lichaam.

In het eerste gedeelte van dit opstel heb ik met opzet een en ander medegedeeld van hetgeen de bewoners van Midden-Celebes van den aarden kookpot denken, omdat hierbij zoo duidelijk aan het licht komt, dat het de in den pot opgesloten warmte is, welke naar de voorstelling der Primitieven magisch op de omgeving werkt, wanneer deze warmte door breken wordt losgelaten.

Ook het menscheijk lichaam is voor den primitieve een vat vol magische kracht, die zich uit in de warmte van dat lichaam. Te veel warmte, zooals bij koorts, doodt den mensch, maar ook wanneer de normale warmte van zijn lichaam geweken is, is hij dood. Dit heeft de mensch zeker van de eerste tijden af reeds opgemerkt, en hij moest hieruit wel de gevolgtrekking maken, dat warmte de levenskracht van alle wezens is. Van die warmte laat de mensch nu en dan wat los, door middel van de openingen van zijn lichaam, en telkens als dit gebeurt, komt er kracht vrij, die na- of voordeelig op de omgeving inwerkt.

De overtuiging die de primitieve uit zijne voorstellingsassociaties heeft gekregen: «warmte doet warmte ontstaan», heeft geleid tot de toekenning van magische kracht aan adem, wind, faeces en urine ter veroorzaking van zonne- en zomerwarmte. Hiertoe is

---

¹ Wat de gegevens omtrent Beneden Mori betreft heb ik, behalve van mijn eigen onderzoek en dat van den onderwijzer M. Wowor te Tinompo, ook gebruik mogen maken van de aantekeningen van den Heer J. Ritsema, waarvoor ik hem hierbij openlijk dank.

die kracht echter niet beperkt gebleven; want alles wat met zonne- en zomerwarmte in verband staat, wordt eveneens door menselijke afscheidingen beïnvloed, in de eerste plaats de regen en het goed gedijen van den oogst, de plantengroei en in het algemeen de vruchtbaarheid». (Van Ossenbruggen, *Het primitieve Denken*, bl. 42).

Wanneer de mensch in zijn dagelijksch doen is, geeft hij weinig acht op dit loslaten van magische kracht uit zijn lichaam. Maar zoodra komt hij niet in bijzondere omstandigheden, waarin hij op zijn hoede moet zijn, of hij moet er voor waken geen warmtekracht uit zijn lichaam los te laten. Die bijzondere omstandigheden toch maken hem of datgene waarom het gaat vatbaarder voor verhoogden magischen invloed. In het gewone leven mag men dus praten, lachen, weenen, urineeren, zijn gevoeg doen, zonder er verder bij te denken. Maar gaat men iets bijzonders verrichten, iets waarop het aankomt, dan moet men zooveel mogelijk warmte in zijn lichaam terughouden.

Dit geloof willen wij nu in de eerste plaats nagaan ten opzichte van den adem.

Praten en lachen.

Een moeder zal met alle kracht in het oor blazen van haar stervend kind om het nog wat levenskracht toe te voeren. Zieken worden met hetzelfde doel beblazen.

De wijzen, waarop de adem in bijzondere mate wordt losgelaten, zijn het spreken en het lachen, welke twee uitingen wij hier te zamen zullen nemen.

Wanneer een zuigeling in den slaap lacht, is dit measa, onheilbrengend.

Algemeen zegt men, dat het kind dan een geest ziet, en het zien van een geest is synoniem met ziek worden of sterven. De Possoër gelooft, dat die geest aan het kind komt zeggen, op welke wijze het zal sterven. De moeder maakt dan een paar maal met de vingers over den mond van het kind de beweging van grijpen, op dezelfde wijze als zij bij het eten de rijst tusschen de vingers neemt. Dan werpt zij het denkbeeldige, dat zij tusschen de vingers heeft, weg, en zegt daarbij: «Dit is voor u, geest».

In Boven Mori (Tomata) maakt de moeder haar lachend kind dadelijk wakker, m. a. w. laat het ophouden met lachen, brengt het tot bewustzijn. «Anders,» zegt ze, «neemt de geest mijn kind

mee (zal het sterven)». Het lachen in onbewusten staat brengt het kind dus in een gevaarlijken toestand, waarin het bijzonder vatbaar is voor nadeelige invloeden.

In het eerste gedeelte van dit opstel hebben wij reeds gezien, dat bij het halen van potaarde niet luid mag gesproken of gelachen worden, evenmin als geniesd. De daarbij ontwikkelde lichaamswarmte zou de kleiaarde zoodanig beïnvloeden, dat zij ongeschikt voor het gebruik werd.

Om dezelfde reden mag men niet luid praten of lachen, als men bamboe gaat halen, want deze zou dan spoedig vergaan, verteerd worden door de houtmijt (Poe'oe m Boto). Men mag niet praten en lachen gedurende de eerste vier dagen van den oogst, want dan zou de rijst bederven; animistisch uitgedrukt: dan gaat de tanoana (levenskracht) van de rijst weg, de aren worden loos (algemeen in Midden-Celebes).

In de landschappen Napoe en Besoa worden nu en dan groote van aarde gebakken potten in den grond gevonden, die als lijkurnen hebben dienst gedaan. De tegenwoordige bevolking kent deze wijze van teraarde bestellen niet, en zij beweert dat de urnen aan een ander geslacht van menschen hebben toebehoord. (Met een enkel woord heb ik van dit begraven in potten reeds in het eerste gedeelte van dit stuk gesproken). Men is zeer begeerig zulk een pot te vinden, want behalve resten van beenderen vindt men er ook gewoonlijk goud en kostbare kralen (de bekende moetisalah) in. Nu zeggen de bewoners van die streken, dat men dadelijk het praten moet staken, wanneer men zulk een pot vindt, want anders zal men bij het uitgraven er van onder instortende aarde bedolven worden, of het zal ontzettend gaan regenen.

Praten en lachen bederven door hun werking ook het succes van andere magische handelingen: Terwijl iemand bezig is de geesten aan te roepen of eenige magisch-godsdienstige handeling te verrichten, mag niemand praten of lachen. Van dit algemeen in Midden-Celebes geldende verbod zegt men in Boven-Mori, dat de prater of lacher ziek zou worden. Oorspronkelijker is zeker hetgeen men in het Possosche en in Besoa zegt, dat de zieke voor wien de handeling verricht wordt, niet beter zal worden. Men zegt: de terugkeerende levenskracht van den zieke wordt door dit praten en lachen boos, en gaat weer weg. Anderen zeggen: de geest die aangeroepen wordt, voelt zich door dit

praten en lachen beleedigd. De zaak is, dat door de magische werking van de losgelaten warmte en door het geluid (deze twee zaken sluiten elkaar in) de tot genezing van den zieke opgewekte magische kracht wordt te niet gedaan.

De lieden van Tawaelia zeggen dat zij bij het oversteken van de groote gelijknamige rivier, die door hun land stroomt, niet hard mogen praten en lachen. De rivier zal hen dan meenemen, of zij zullen daardoor ziek worden. Hier heeft dus een op elkaar inwerken van de koude van de rivier en de warme uitstraling van den mensch plaats, ten nadeele van den laatste. Beneden krijgen wij nog meer voorbeelden van de magische werking van stroomend water, waarvan wij ook reeds een geval in het eerste gedeelte hebben ontmoet (een kookpot in stroomend water gedompeld veroorzaakt storm).

Dezelfde gedachte vinden wij bij de Beneden Tomori (Tinompo), wanneer zij zeggen, dat iemand die zonder het te willen lacht (een onbewuste uitlating van magische warmte), door een krokodil zal worden gepakt, den eersten den besten keer als hij naar de rivier gaat.

Een ander ongecontroleerd lachen is dat van een moeder bij den dood van haar kind. Dan zeggen de lieden van Beneden Mori, dat die vrouw krankzinnig zal worden.

Wanneer iemand zwaar ziek is, of de pokken of de longziekte heerscht in het dorp, of de veepest neemt vele buffels weg, dan is het streng verboden om luid te praten of te lachen, want daardoor zou de ziekte erger worden. In een dorp der To Pebato gaf een oude man daarvoor de volgende reden: «de goden zeggen dan: wij hebben de menschen nog niet genoeg getuchtigd, want zij hebben er nog plezier in ook; laten we de tuchtiging dus wat zwaarder maken».

In Beneden Mori (Tinompo) gelooft men dat er storm zal komen, als men lacht, wanneer een poppetje dat tot zondebok voor een zieke moet dienen, aangekleed wordt. Maar vooral zal men storm verwekken door te lachen gedurende het wegbrengen van het lijk van een voornaam persoon naar zijn laatste rustplaats in de spelonk. De kracht van het lachen komt dan in aanraking met den gevaarlijken toover die van elk lijk, vooral van dat van een hoofd uitgaat.

Ik herinner hier ook aan hetgeen reeds in ons boek over de Bare'e-sprekende Toradja's van Midden-Celebes (I, 189) is mede-

gedeeld, hoe meermalen door zich sterk wanende hoofden aan andere lieden boeten werden opgelegd op beschuldiging van: «door uw lachen laatst bij mij is mijn kind ziek geworden en daarom beboet ik u». (Voor het gemak zal ik pasgenoemd werk van Dr. N. Adriani en mij over de Toradja's in het vervolg aanduiden met Toradjaboek, afgekort Tor.).

Lachen om Dieren.

Op een bijzonder magische werking van praten en lachen bij de bewoners van Midden-Celebes moet ik hier nog de aandacht vestigen: Men mag namelijk niet tot dieren praten alsof ze menschen waren; men mag ook niet om hen lachen, want dan zou er storm ontstaan, of een watervloed, die huizen en dorpen verzwelgt. Van deze verhalen bestaan er vele in Midden-Celebes (Tor. I, 14—16). Voor plotseling opkomende stormen wist men altijd een misdrijf van dezen aard op te sporen: dan eens was het een knaap, die met een visschekop hetzelfde had gedaan wat men gewend was te doen met een gesneld menschenhoofd, waarom zijn makkertjes gegierd hadden van den lach; dan weer waren het twee schooljongens, die ieder een boomhagedis aan een touwtje hadden gebonden, en de diertjes daarna om het hardst hadden laten loopen, ze telkens met een stokje tikjes gevende, waarover de jeugd zich braaf vroolijk had gemaakt. Een andermaal hadden kinderen een millioenpoot op een stukje hout laten kruipen, en het diertje daarop de rivier laten afdrijven. Het laten rijden van een kat bovenop een hond moet ook eens storm hebben verwekt. Evenzoo het ophangen van alikruiken aan een boom. Dit laatste wordt algemeen in tijden van droogte gedaan om regen te provoceeren. Men weet ook dat het bespotten van een schildpad slechte gevolgen heeft gehad. (Over de middelen waardoor men een magischen tegenstroom meent te kunnen geven om dien welke den storm ontketend heeft te paralyseeren, spreken wij beneden.)

Wanneer wij onderzoek deden naar het verband dat men zich tusschen beide dacht, heette het steeds: «De goden toornen over zoo iets», zoodat men geneigd zou zijn dit verbod toe te schrijven aan betere gevoelens dezer menschen, waardoor zij het ongeoorloofd achten om hulpelooze dieren te bespotten en te belachen. Mr. Van Ossenbruggen heeft er echter reeds opmerkzaam op gemaakt, dat wanneer een natuurverschijnsel het gevolg van de eene of

andere handeling is, er steeds sprake is van magische werking. Welke kan deze zijn in het pas medegedeelde?

Wel zegt men in het algemeen dat geen dier uitgelachen mag worden, maar ik heb toch menigmaal tot een hond, een hoen, een buffel hooren spreken, en om deze dieren zien lachen, zonder dat iemand er iets van zeide. In de oude verhalen zijn het steeds niet anders dan katten, kikvorschen, visschen en palingen, die hevige natuurverschijnselen, vooral watervloed en slagregen te voorschijn roepen, als men tot hen praat of ze uitlacht. Nu zullen wij beneden gelegenheid hebben aan te toonen, dat genoemde beesten in nauw verband met regen en droogte worden gedacht. Gewoon praten zal geen bizondere werking te weeg brengen, maar wanneer de stem (de adem) speciaal op hen gericht wordt, dan ontstaat zulk een krachtig magische werking, dat een buitengewone uiting van hun regenwekkend vermogen daarvan het gevolg is. Toen langzamerhand de genoemde dieren niet meer speciaal als regenroepers of regenmakers werden erkend, strekte het verbod zich over alle dieren uit.

Het noemen van namen.

Een stellig uitgesproken woord, vooral wanneer het in toorn met harde stem is gezegd, heeft niet alleen nadeeligen invloed op het gemoed van den persoon wien het geldt, maar ook op diens gestel, en op het gestel van hem die het heeft uitgesproken. Daarom kan de magische werking van een eed niet anders te niet gedaan worden, dan door de magische tegenwerking van eene nadrukkelijke nietigverklaring (Tor. I, 173, 174). Door de tadea of schuldigverklaring van den vijand moet de laatste op magische wijze krachteloos worden gemaakt (Tor. I, 229). Een vervloeking kan magisch zoo sterk werken, dat de vervloekte sterft (Tor. II, 84). Wanneer de leden eener familie het oneens zijn of het huwelijk van een harer jongere leden zal doorgaan of niet, en zij daarover dus veel en hard spreken en twisten, dan zegt de Possoër, dat op dit huwelijk, als het doorgaat, geen zegen kan rusten (Tor. II, 15).

Algemeen is het verbod om van een begrafenis terugkeerende te twisten, luid te spreken. De leden van het gezin bevinden zich door het sterfgeval in meer of minder sterken taboe-toestand, en een verhoogde werking van de magische kracht der stem zou dus nadeelig voor hen kunnen zijn. Gedurende den zwaren rouw

(de drie eerste dagen na het overlijden) mag men zelfs geen oprisping, dus een bijzondere wijze van adem uitlaten, toelaten (Onda'e).

(Terloops zij opgemerkt, dat de bewoners van Midden-Celebes geen bijzondere beteekenis aan hoorbare oprispingen schijnen te hechten. In ons Toradjaboek is reeds medegedeeld (II, 172), dat iemand boven op een buffel rijdende geen boeren mag laten, omdat het dier daardoor ziek zou worden).

Wanneer kinderen begrafenisse willen spelen, wordt hun dit niet door de volwassenen verboden, maar zoodra een hunner over de vertooning lacht, of een der kinderen begint te huilen, dan wordt het hun verboden, want door 't lachen of huilen zou storm ontstaan.

In deze magische kracht van de stem moet het vrij algemeen in Midden-Celebes geldende adatvoorschrift zijn oorsprong hebben: dat indien iemand over een schuldvordering spreekt in een huis, waar de rouw nog niet voorbij is, hij zijn recht op het innen der schuld verliest. Dat kan wel op niets anders zien dan op de luide woorden, die gewoonlijk het gevolg zijn van het bespreken van een schuldzaak, en door deze luide woorden zouden de in taboe-toestand verkeerende rouwdragenden worden benadeeld. De schuld behoeft dus niet betaald te worden, als vergoeding voor het nadeel aan de rouwdragenden gedaan door de magische werking der harde woorden.

Wanneer men meent door een soort geest, *poentiana*, die uit een in het kraambed gestorven vrouw zou ontstaan, vervolgd te worden, kan men haar alleen door toover van de stem onschadelijk maken. Men moet dan zeggen: *Poentiana mate ana, mate barani, mate ngkasiala*, welke woorden eene vervloeking moeten weergeven, waarbij de *poentiana* wordt toegewenscht op verschillende wijzen te sterven (Lage).

Algemeen ook is de gewoonte om de dooden die men naar hun laatste rustplaats heeft gebracht, toe te spreken (Tor. II, 98). De bedoeling is zeker om de schadelijke werking van de krachten, welke het lichaam bij den dood hebben verlaten, onschadelijk te maken.

In Onda'e vertelde men mij eens het volgende: Als men 's nachts een papegaai over het dorp vliegende hoort schreeuwen, zegt men er iets overluid van, als: «Daar gaat een papegaai». Men beweert dat de mannetjes-papegaaien 's nachts naar het

zeestrand vliegen om daar de wijfjes te bezoeken. Tegen den morgen zouden zij dan schreeuwende weer terugkeeren. Hoort men nu een papegaai op den terugweg, dan moet men hem weer toespreken. Liet men dit na, dan zou er in de woning boven welke men hem heeft gehoord spoedig iemand sterven. In dit geval moet dus de toover der stem het kwalijk werkende vogelgeluid te niet doen.

Wanneer de honden van een jager het wild achtervolgen, mag de man niet ophouden ze aan te moedigen met de daarvoor gebruikelijke interjectie: *oesi, oesi*. Hierbij kan niet de bedoeling zijn om de honden door het geluid op zichzelf aan te moedigen, want de jager zegt het gewoonlijk zacht voor zich heen. En wanneer het varken in de richting waarin de man staat wordt gedreven, en hij het dus opwacht, moet hij zich stil houden. Hoort hij aan het geblaf, dat de honden het wild tot staan hebben gebracht, dan snelt hij toe, voortdurend prevelende: houdt het vast, houdt het vast! Het is evenwel mogelijk, dat wij hierin niet den toover van de stem hebben te zien, maar alleen een analogische handeling, waarbij het wenschen en het gebeuren vereenzelvigd worden.

Een zaak waarvan veel afhangt, zou door het noemen er van bij den waren naam, mislukken. De stem, dien naam uitsprekende, kan dit niet onverschillig doen, legt veel nadruk op de zaak en berderft haar er mee. Daarom is het algemeen gebruik, dat als men gaat jagen, men dit niet ronduit zegt. Men gebruikt dan «rotan zoeken», of «pinang plukken», en dergelijke uitdrukkingen. Een jager toch bevindt zich door zijn voornemen in getaboeëerden toestand. Hij mag niet vooruit zeggen, dat hij een varken zal krijgen, want dan vangt hij juist niets.

Een andere opvatting heeft men van den regen bij zijn gewonen naam te noemen. Dit zou juist ten gevolge hebben, dat het gaat regenen. Men voelt hierin dus meer een roepen van den regen. In streken, waar door den ijzerhoudenden bodem veel onweders voorkomen, zooals in Pakambia, moet men den eigenlijken naam voor regen geheel en al vermijden. Men noemt hem daar «boombloesem» of «asch». Wanneer wij spreken over de magische kracht die men zich denkt uit te gaan van boomen en planten, zullen wij zien, dat boombloesem in verband wordt gebracht met regen.

In Onda'e is men vooral bang voor regen die van den kant

van Wawo nTolo komt, de plek waar een der oudste dorpen van dezen stam heeft gestaan. Van een regenbui, die van dien kant komt mag men niets zeggen, anders zal zij in een storm ontaarden.

Een Possoër zal nimmer zeggen hoe een kind moet heeten, voordat het geboren is, want door het uitspreken van zijn naam zou het foetus nadeel ondervinden, in den moederschoot sterven. Men zou er waarschijnlijk niet op tegen hebben dien naam op te schrijven als men die kunst verstond. Aan de vrees voor het uitspreken van een naam moeten wij het toeschrijven, dat de Toradja zoo lang wacht met een naam aan zijn kind te geven. Zoolang het kind nog klein en zwak is, zal het de magie van het uitspreken van een bepaalden naam niet kunnen verdragen. Het wordt dus vooreerst met algemeene namen genoemd, die «ventje» en «meisje» beteekenen.

Een jong echtpaar verkeert in taboe-toestand, vooral tegenover de schoonouders, en daarom is het gevaarlijk de namen dier schoonouders uit te spreken. De gehuwden zouden zich daardoor eenig onheil op den hals halen. Evenwel zijn de gedachten hieromtrent verschillend, want bij de Moriërs ziet men in het pasgenoemde niets gevaarlijks. Daartegenover houden vooral de bewoners van Napoe er zich bijzonder streng aan. Daar heeft op den dag van de huwelijksluiting het volgende plaats: Wanneer het huwelijk formeel is gesloten doordat bruid en bruidegom gezamenlijk uit één mandje rijst eten, noemt een oud familielid der vrouw den naam van de grootmoeder der jonge vrouw, opdat haar man dien hoore ten einde hem in het dagelijksch leven te kunnen vermijden. Dadelijk daarop noemt een oud familielid van den man den naam van diens grootmoeder, opdat de jonge vrouw zich daarvoor in acht kunne nemen. Dan noemt de eerste weer den naam van den grootvader der jonge vrouw, en de ander repliceert met het uitspreken van dien van den grootvader van den pas gehuwden man. Zoo worden verder om beurten de namen van ooms en tantes der beide partijen genoemd. Het is daarbij of de toover, verwekt door het uitspreken van den naam van een familielid der vrouw, geparalyseerd moet worden door het noemen van den naam van een familielid van den man.

Wanneer iemand op reis is, of op jacht, of hij was ten oorlog uitgetrokken, moesten de thuisgeblevenen, inzonderheid de vrouw van den afwezige, verschillende dingen in acht nemen. Dit inachtnemen van een en ander gedurende de afwezigheid van

een persoon noemt men *morame*. Wij zullen op dit gebruik meermalen moeten terugkomen. Hier noem ik alleen het verbod om den naam van den afwezige uit te spreken. Hiervan toch zou zulk een toover uitgaan, dat de drager van den naam er krachteloos door zou worden.

Niezen.

Een andere vrijlating van lichaamswarmte heeft plaats bij het niezen. Het verwondert ons daarom niet, dat de bewoners van Midden-Celebes daaraan groote beteekenis hechten.

Als iemand in den slaap niest, is dit *measa*, onheilbrengend.

Men gelooft dat zoo iemand spoedig zal sterven. Waarschijnlijk stelt men zich voor, dat hij in zijn bewusteloozen toestand van zijn kracht heeft losgelaten, zonder in staat te zijn het magisch evenwicht te herstellen. In sommige streken van Midden-Celebes is het eenige middel om aan het noodlot te ontkomen: in een hakmes te bijten. Het zou mij te ver van het niezen afleiden, wanneer ik hier de magische beteekenis van het ijzer voor den Toradja wilde aantonen. Ik moet dit tot later uitstellen, maar we mogen nu reeds aannemen, dat door het bijten in het ijzer het magisch evenwicht hersteld, d.i. de schadelijke werking van het niezen te niet gedaan wordt.

Tegenover het geloof, dat niezen in den slaap den niezer kwaad doet, staat de algemeen in Midden-Celebes heerschende overtuiging, dat een zieke die niest, beter zal worden. In Besoa zou men zelfs een zieke aan Spaansche peper laten ruiken: wanneer de kranke ten gevolge daarvan niest, zal hij beter worden; reageert hij er niet op, dan zal hij sterven. Met dit niezen doet de zieke de magische werking, die hem ziek heeft gemaakt, te niet. Animistisch gedacht zegt de Possoër: door het niezen bewijst de zieke dat zijn levenskracht, *t a n o a n a*, is teruggekeerd. Sommigen gaan verder en zeggen: niest hij nog eens dan komt zij terug, en dan blijft hij leven. (In de Minahassa—Tomohon — vond ik het geloof, dat een- of driemaal niezen beterschap voorspelt; twee- of viermaal niezen den dood aankondigt, magische invloed van het even en oneven dus). Wanneer echter een zieke tegen het vallen van den avond herhaaldelijk niest, zal hij zeker sterven: het niezen op dezen tijd van den dag doet hem kwaad. Wij komen beneden hierop terug.

Menschen, die zieken oppassen, mogen niet niezen of huilen, anders zal de toestand van den zieke verergeren. De magisch slecht werkende invloed van niezen blijkt uit tal van voorschriften. Een er van hebben wij reeds aangetroffen in het eerste gedeelte van dit opstel, waar gezegd is dat men bij het halen van potaarde niet mag niezen om de goede eigenschappen dezer aarde niet te bederven door den toover die van het lichaam uitgaat.

Een groot moment bij de sluiting van een huwelijk onder de Bare'e-Toradja's is het uittellen van de stukken, waaruit de bruidschat bestaat. Een mat wordt daarvoor eerst netjes op den vloer gespreid, daarop weer legt men een inlandsch regenscherm. Nu maken de brengers van den bruidschap hun pakken los, en tellen plechtig de koopsom uit. Onder deze handeling mag niemand niezen, want dit zou het jonge paar veel schade doen. Geschiedt het toch, dan zou men een poos met het uittellen moeten ophouden, en sirih-pinang pruimen, om op deze wijze de kwade werking van het niezen te vernietigen.

In Napoe mag men gedurende den tijd eener huwelijksvoltrekking niet niezen, daar het bruidspaar daarvan nadeel zou ondervinden. Gebeurt dit iemand toch, dan moet hij met inoewoei, zooals het heet, dit is: hij moet aan het bruidspaar een hakmes en een lap katoen geven, welke voorwerpen de kwade gevolgen moeten ontzenuwen. Niest een van het bruidspaar zelf, dan geeft hij of zij hetzelfde aan dengeen, die, naar de heerschende gewoonte, de kleeren van den jongen man in den morgen van den huwelijksdag naar de woning der bruid heeft gebracht.

Ook wanneer men in Posso alles gereed maakt voor het vieren van een feest in den dorpstempel, montjojo, mag men niet niezen. Door hunnen arbeid verkeerden de gereedmakers in een taboe-toestand; met niezen werkt de mensch schadelijk op dien toestand in, en de niezer zou zichzelf daardoor dooden.

Tijdens het opdreunen van de litanieën door de priesteres om hierdoor, zooals het heet, de weggeraakte levenskracht, tanoana, terug te brengen, mag niet worden geniesd. (Voelt men het aankomen dat men moet niezen, dan slaat men zich tegen het voorhoofd.) Door dit niezen zou het leven van de priesteres, die door hare werkzaamheden in een bizonderen taboe-toestand is gebracht, verkort worden.

In bizondere omstandigheden, zooals bij het wegbrengen van een lijk, mag men niet niezen. Boven is opgemerkt, dat men

van niezen de voorstelling heeft, alsof daardoor de levenskracht, tanoana, van den mensch naar buiten treedt. Deze levenskracht zou dan door den doode in den Hades worden meegenomen, en de persoon in kwestie zou ten gevolge daarvan sterven. Met andere woorden weergegeven: de uitstraling van het lijk heeft door het niezen gelegenheid op den zich daardoor blootgevendenden persoon schadelijk te werken.

In het dorp Wajoera (Poe'oe mBoto) vertelde men mij, dat wanneer twee lieden over den koop van een partij rijst, een buffel, een prauw of iets anders van belang onderhandelen, men de zaak voorloopig moet laten rusten, als een van beiden bij den aanvang der onderhandelingen niest, want anders moet een van beiden nadeel ondervinden, hetzij de niezer, door zich bloot te geven aan magische invloeden van buiten, hetzij de andere persoon, die de nadeelige inwerking van het niezen op zijn lichaam zal ondervinden.

Een algemeen in Midden-Celebes geldend verbod is, dat van te niezen, wanneer een of meer der huisgenooten op het punt staan een reis te ondernemen, op de jacht te gaan, of ten strijde te trekken. Hierdoor zullen de reizigers ziek worden, of hun zal eenig onheil overkomen: een hunner zal b.v. door een omvallenden boom verpletterd worden, men zal vallen, of zich verwonden. Na het bovenstaande behoeft dit geen uitlegging. Gebeurt het toch, dat iemand bij zulk een gelegenheid, waarbij men niet in zijn gewone doen is, niest, dan gaan allen eerst kalm zitten, en nemen een sirih-pinang-pruim. De pruimingrediënten en het doen alsof er niets is gebeurd of zal gebeuren, verlammen de magische werking van het niezen.

Op bovenstaanden regel is een uitzondering: De To Lampoe in het Loewoesche beweren, dat wanneer men zal vertrekken en eene vrouw niest, dit juist een gunstige beteekenis heeft. Men zal dan maken, dat men zoo spoedig mogelijk wekomt, want men zal voorspoed hebben op reis. Een dergelijk geloof hebben de To Napoe, die beweren, dat als iemand op het punt staat van op de jacht te gaan, en eene vrouw niest in huis, hij zeker geluk zal hebben; «want, zegt hij, de vrouw stuurt mij er op uit».

Een duidelijke verklaring van dit afwijkend geloof te geven is mij niet mogelijk, maar ik vermoed dat zij moet worden gezocht in de meening, welke reeds in ons Toradja-boek is medegedeeld (I, 249), dat het een gunstig teeken is, als men bij den

haard zittende niest, «want dan zal men (wanneer men op reis moet gaan) behouden terugkeeren». Ik vermoed dat hierbij het haardvuur als kwaadwerende kracht wordt beschouwd. De vaste plaats nu van de vrouw is aan den kant van den haard, zoodat zij meermalen wordt aangeduid met to wiwi ndapoe, «die aan den rand van den haard is». Uit deze omstandigheid kan het geloof zijn ontstaan, dat het niezen van eene vrouw geluk voerspelt.

Er is nog eene gelegenheid, waarbij niezen niet als iets gevaarlijks wordt aangemerkt, maar integendeel wordt beschouwd als een bewijs dat men lang zal leven. Onder vele stammen in Midden-Celebes namelijk bestaat het geloof, dat als iemand niest wanneer men zal gaan eten, of bezig is te eten, dit een teken van een lang leven is. Het is mogelijk dat van de rijst ondersteld wordt, dat zij de schadelijke werking van het niezen te niet doet.

Naast dit geloof moet ik vermelden, dat men in Poe'oe mBoto aanneemt dat iemand die gedurende een maaltijd niest, juist spoedig zal sterven. Hij moet dan ophouden met eten, en eerst sirih-pinang kauwen, waarna hij zijn maaltijd kan voorzetten. Uit dergelijke gevallen ziet men, dat uit verschillende gebeurtenissen verschillende gevolgtrekkingen worden gemaakt. Zulke tegenstrijdige conclusies zullen wij telkens tegenkomen. In elk geval bewijzen zij, dat aan niezen magische kracht ten goede of ten kwade wordt toegeschreven.

In Palande wist men mij te vertellen, dat wanneer een lid van een reis- of jagersgezelschap op weg zijnde niest, dit eene aanwijzing is, dat men spoedig geluk op den tocht zal hebben. Hiermede is weer in strijd wat de Beneden-Tomoriër (Tinompo) gelooft, dat als men op weg is om sagoe te kloppen, of om iets anders te halen, en men niest op dezen tocht, men eerst naar huis terug moet gaan, want dat men toch niet datgene zou krijgen, waarvoor men is uitgegaan. Na een poosje thuis gezeten te hebben, en sirih-pinang gepruimd te hebben, kan men zijn geluk opnieuw gaan beproeven.

Een bizonderheid omtrent niezen vond ik in Boven Mori (Tomata). Daar vertelde men: Wanneer iemand niest, terwijl hij een slaapmat uitrolt, moet hij deze eerst dadelijk weer oprollen, daar hij anders buikpijn zou krijgen. Het verband tusschen beide is niet duidelijk.

Ten slotte nog een voorbeeld van de slechte werking van

niezen bij de To Napoe. Deze menschen deden vooral vroeger veel aan goudwasschen in de riviërtjes van hun land. Bij dit werk nu was het ook streng verboden te niezen. Het gevolg daarvan zou zijn, dat het goud in het zand zou blijven steken, niet te voorschijn zou komen.

Het Niezen van kinderen.

Uit al het bovenstaande blijkt duidelijk, dat niezen een gevaarlijke zaak is. Dus mogen wij van te voren aannemen, dat het voor kleine kinderen in hooge mate gevaarlijk is, daar hun zwakke constitutie nog niet genoeg weerstand kan bieden aan allerlei magische invloeden. Inderdaad zien wij dat als een klein kind niest, de moeder of een familielid, dat er bij is, dadelijk een wensch gereed heeft, die wel geen andere bedoeling kan hebben dan door den magischen invloed der stem kwade invloeden krachteloos te maken.

Dadelijk valt ons daarbij op, dat de wenschen die worden uitgesproken, verschillen naar gelang de zon aan het rijzen of aan het dalen is. Van de Bare'e-Toradja's hebben wij in ons boek reeds eenige mededeelingen daarover gedaan (I, 249). Ik moet deze voor het verband der zaken even herhalen: Wanneer een kind gedurende den morgen niest, dus tijdens het rijzen der zon, is dit een goed teeken, en de moeder roept uit: Toewoento e'a, «word oud». In Napoe roept zij: «Nies, dat het (kind) hoe langer hoe grooter worde». Hoe meer een kind tijdens het rijzen der zon niest, hoe langer het zal leven. Niest het kind echter op het midden van den dag, dan zal het niet oud worden.

Gevaarlijk wordt het niezen voor een kind, wanneer de zon aan het dalen is. Men onderstelt dat de levenskracht, tanoana, van het kind naar buiten treedt, en dat deze door de dalende zon naar den Hades wordt meegenomen. De uitroepen, die de moeder dan bij het niezen van haar kind doet, hebben alle ten doel om de levenskracht terug te roepen. Men hoort uitroepen als: Jawati jojo, «snijd haar (de tanoana) den pas af». Of: Amo wajo, «kom hier schaduw» (amo is het lokwoord voor kippen). Of: Jawati oele ringojo, «houd de slang tegen in het ravijn» (met dit ravijn is misschien het gat bedoeld, waarin de zon ondergaat). Men biedt de tanoana eieren, rijst en moedermelk aan. In Palande roept men: «Houd de slang tegen, hier is moedermelk». Al de genoemde zaken werken

paralyseerend op het kwaad, dat door niezen ontstaat, opdat het evenwicht hersteld worde. In Beneden Mori (Tinompo) spuwt degeen die het kind draagt of oppast, terwijl het niest, op den grond. Speeksel werkt ook verlamdend, zooals wij beneden zullen zien.

Uit deze voorbeelden blijkt, dat het niezen gevaarlijk is voor kleine kinderen of niet, al naardat de zon aan het dalen of rijzen is. Boven zagen wij reeds dat dit ook het geval is met zieken: wanneer zij in den morgen niezen, zullen zij beter worden. Niezen in den middag, vooral tegen het vallen van den avond, brengt den dood. Ook bij gezonden is het niezen kort na het ontwaken een teeken van gezondheid en kracht. De levenskracht, *tanoana*, die gedurende den slaap er op uit is geweest, keert dan in het lichaam terug, zegt men. De Toradja ziet in het rijzen van de zon een meerder worden van kracht, in het dalen een minder worden: «de zonnearmte vóór den middag is krachtig en desinfecteerend; die van den middag is niet krachtig genoeg meer om magische invloeden te vernietigen.

Weenen.

Wanneer een klein kind veel huilt, is dit *measa*, onheilbrengend.

De moeder van het kind of de kleine zelf zal spoedig sterven. Wanneer een zuigeling dan ook na veel huilen sterft, zegt men: *Natoesa ngkalionja potoemanginja* «zijn eigen huilen heeft het gedood». Gewoonlijk weet men hiertegen niets te doen. In Palande rolt men zulk een schreiend kind heen en weer, en waait het in het gezicht met den waaier, waarmee het vuur wordt aangewakkerd. Maar dit schijnt alleen een middel te zijn om het kind te kalmeeren, opdat het ophoude met huilen.

Wanneer iemand zonder eenige aanleiding tranen in de oogen krijgt, of hij gaat weenen, of hij doet dit in den slaap, dan is dit *measa*, onheilbrengend. Hij zelf of een bloedverwant zal dan spoedig sterven (*Poe'oe mBoto*, Boven Mori).

Wij merken hier weer hetzelfde op als hetgeen van niezen is gezegd: Het onbewust loslaten van de magische kracht van het lichaam, zooals bij kleine kinderen en in den slaap plaats heeft, is nadeelig voor de gezondheid. In de gevallen, waarin niezen verkeerd werkt, hebben ook tranen een slechten invloed. Zoo

mag men bij een zieke wakende niet weenen, daar dit de ziekte zou verergeren. De Besoaër drukt dit aldus uit: «Door bij een kranke te weenen vraagt men om zijn dood». In Besoa bestaat een verhaal, waarin het ontstaan van den dood aan weenen wordt toegeschreven. Men vertelt daar, evenals in andere deelen van Midden-Celebes, dat de menschen vroeger niet stierven, maar dat zij oud geworden, vervelden, en dan weer jong waren. Nu was er eens eene vrouw, die eenige kinderen had. Toen zij weer een kleine had gekregen, en zwak ter neer lag, waren de grootere kinderen zoo verontrust over dit ongewone verschijnsel, dat zij begonnen te schreien, en riepen: «Moeder, wat is er met u gebeurd?» Toen zeide de moeder: «Waarom huilt gij over mij? Nu zal ik moeten sterven, en gij, mijne nakomelingen, moet sterven. Door mijn dood zullen vele ziekten ontstaan». Toen stierf de vrouw, en dadelijk kwamen er allerlei ziekten die de menschen doodden.

Terwijl men aan het oogsten van de rijst is, mag niemand weenen, zegt de Poe'oe mBotoër, «want dan komt de djekoeli niet». Deze djekoeli is een vogeltje, waarmee men den korrel van de rijst vereenzelvigt. Met andere woorden dus: door weenen belet men dat de rijst veel en voedzaam wordt.

Aan een klein kind wordt verboden zijn tranen op te likken, want dan zal het ziek worden (Poe'oe mBoto).

Weenen is verboden terwijl men den bruidegom naar zijne bruid geleidt. En evenzoo wanneer men een aanvang maakt met het akkerwerk. Beide zijn gewichtige gebeurtenissen, waarbij men alles moet vermijden, wat een verkeerde uitwerking zou kunnen uitoefenen op de in taboe-toestand verkeerende lieden.

Het verbod om te niezen, wanneer men op reis zal gaan, vinden ook wij met betrekking tot weenen. In heel Possoland zorgt men, dat niemand bij een afscheid weene, want daardoor zou een der vertrekkenden onder weg overlijden, of men zou geenerlei geluk op den tocht hebben. Niets zou den reizigers gelukken, hoe zij ook hun best deden. Van de magische werking, welke van tranen uitgaat, die aan de reizigers schade doet en hen op weg vergezelt, weten de Possoërs niet meer. Wanneer men naar de reden van dit verbod vraagt, is het steeds: «Schreien voorspelt, dat men over de vertrekkenden zal weenen». In de Berglandschappen en in Mori is het met dit geloof juist zoo gesteld. In Tawaelia moet men in het bijzonder oppassen, dat niet

een der kinderen weent op het oogenblik, dat de vader heengaat om verwilderde buffels op te vangen, «want dan beweent het zijn vader, die door een buffel zal worden gestooten». Het vangen van verwilderde buffels is een gevaarlijk werk, waarbij men al zijn kracht en tegenwoordigheid van geest noodig heeft. De tranen van het kind zouden de kracht van den vader zoodanig beïnvloeden, dat de te vangen buffel gelegenheid zou hebben hem te stooten.

In Mori moet vooral een vrouw zorgen bij het afscheid niet te weenen, als een harer kinderen met den vader meegaat, want dan zal het kind op reis zijnde zeker sterven.

Is het weenen bij een zieke verboden, zoodra de laatste adem is uitgeblazen, moet men in schreien en weeklagen uitbarsten. Tot op het laatste oogenblik zijn de verzamelde familieleden van den kranke gewoon in hun doen: men praat over allerlei dagelijksche dingen. De verder afzittenden vragen nu en dan aan de bij den zieke wakenden, of «de adem al op is», en zoodra is dit niet het geval, of het rumoer begint. Konden tranen den zieke schaden, nu moeten ze juist dienen om de kwalijk werkende kracht van het lijk te niet te doen, opdat deze de overlevenden niet zal benadeelen.

In Onda'e mag zoodra het lijk in de kist gelegd is, geen kind meer huilen. Men zegt, dat hierdoor een of meer van degenen die op het lijk hebben gepast, zouden sterven. Huilt iemand toch, dan moet dadelijk een kip worden geslacht. Het bloed van dit hoen zal de magische uitstraling van de tranen, die de kwade werking van het lijk komen versterken, paralyseeren. In Beneden Mori (Tinompo) zegt men: Over een doode mag pas worden geweend, wanneer het kleine doodenfeest (metewoesoe) is afgeloopen.

Bij sommige lijken mag niet worden gehuild, b.v. bij het lijk van het eerste kind dat in een gezin sterft, en bij hen die aan pokken zijn overleden. De verklaring, die de menschen zelf er van geven is deze, dat door weenen meerdere kinderen uit dat gezin, en meerdere lieden aan pokken zullen sterven. Misschien stelt men zich de schadelijke werking die van genoemde lijken uitgaat, bijzonder groot voor, zoodat men zich daaraan allerminst bloot mag geven, of die werking mag versterken door tranen.

Tranen als liefdesmiddel.

De magische werking van tranen openbaart zich nog als middel om liefde te wekken. In Boven Mori heb ik het volgende voorschrift gevonden: Men kijkt zoolang in het zonlicht, tot de oogen beginnen te tranen. Deze tranen vangt men op, bestrijkt daarmee een sirihvrucht, en biedt deze het meisje aan, welks liefde men wil winnen. Wanneer het meisje deze sirihvrucht gepruimd heeft, zal zij op den jongeling, wiens tranen zij in den mond gekregen heeft, verliefd worden.

In Beneden Mori vond ik hetzelfde, met dit kleine onderscheid, dat het niet meer dan negen druppels mogen zijn, die worden gebruikt, welke tranen op de eene of andere wijze op het lichaam van het meisje moeten worden gesmeerd.

Een algemeen in Midden-Celebes bekend middel om liefde op te wekken zijn de tranen van de zeekoe, doejoengi, djoedjoe, Halicore dujong. Deze dieren worden gevangen door de van vischvangst levende Badjo's, die hun tranen opvangen en aan de binnenlanders verkoopen. In Poe'oe mBoto smeert men wat van deze tranen aan het gras, dat de buffels eten. Men verwacht daarvan, dat deze dieren dan niet ver zullen afdwalen, maar dat zij telkens naar hun weideplaats zullen terugkeeren.

Ik herinner hier ook aan het voorbeeld van de magische kracht van tranen, dat ik in de inleiding tot het eerste deel van dit opstel heb medegedeeld: dat de Possoërs zich namelijk voorstellen, dat het mannetje van den buidelbeer, koeskoes, Phalangista ursina, het wijfje zwanger maakt door het zoolang aan te staren, totdat de oogen van het wijfje beginnen te tranen, de tranen in haar buidel terecht komen en op deze wijze zwangerschap doen ontstaan.

Tranen zijn levenwekkend.

Hier moet ik ook vermelden, dat men aan tranen levenwekkende kracht toeschrijft. Wij vinden namelijk hier en daar verhalen, waarin verteld wordt, dat dooden herleven, nadat de tranen der levenden op hun lijk waren gevallen. Zoo bestaat er een verhaal van een kind, dat stierf, en door zijne ouders beweend werd. De ziel van dat kind werd getroffen door motregen, en daardoor herleefde het, waarna het naar huis terugkeerde. Die motregen waren de tranen der ouders.

Tranen en regen.

Wij vinden hier de verbinding van tranen en regen. «Regen in den morgen bestaat uit de tranen der overledenen», is een algemeen gezegde in Midden-Celebes. De zielen der afgestorvenen weenen dan over een hunner verwanten, die zal sterven. Men zegt in Poe'oe mBoto, dat wanneer het doodenfeest niet voor de overledenen wordt gevierd, dezen van ellende niet ophouden te weenen. Het regent dan voortdurend, zoodat men geen droogte krijgt, en de rijst mislukken moet. Hier zien wij reeds in een mooi voorbeeld, hoe hetgeen aan de dooden wordt gedaan, oorspronkelijk ten doel moet hebben gehad om de uitstraling van hun lijk te ontzenuwen. Beneden komen wij op deze zaak terug.

Regen werkt magisch even schadelijk als tranen. Wanneer men den bruidegom naar zijn bruid begeleidt, en men krijgt regen, dan moet men eerst naar huis terug, al ware het slechts voor een uur, want anders zou het niet lang duren of een van het jonge paar zou sterven, «zoodat de tranen (= regen) van de (overleden) grootouders niet zouden ophouden te vloeien». De regen wordt hier dus opgevat als een voortteeken van droefheid.

Als een troep strijders zich in de nabijheid van het vijandelijk land bevond, en het regende op den dag, waarop men den vijand zou overvallen, dan stelde men den strijd nog een dag uit, want anders zou men veel schade lijden, inplaats van voordeel krijgen. «Natuurlijk stelden wij dan een overval uit, zei een oud man te Singkona (Palande), want door den regen was de grond nat geworden, wij zouden dan licht uitglijden en vallen, en dan zou de vijand ons gemakkelijk kunnen dooden».

Heeft men zijn rijstveld aangelegd in een streek, waar buffels hun verzamelplaats hebben, dan moet men daar niet gaan werken, als het zwaar regent of onweert. Het gevolg daarvan zou zijn, dat de buffels telkens door de omheining van het veld heenbraken, en den aanplant vernielden (Onda'e). De regen maakt langs magischen weg het hout van de omheining krachteloos, zoodat dit geen weerstand kan bieden aan het geweld der buffels.

Een van de dingen, waarover de Possoërs zich steeds verbaasden, toen ik mijne woning bouwde, was dat wij met dit werk geregeld voortgingen, ook al regende het. Voorbijgangers bleven dan staan, en vroegen verwonderd: «Houdt ge niet op met bouwen?» Want de menschen in Midden-Celebes gelooven algemeen, dat de bewoners van een huis, waaraan gebouwd is

terwijl het regende, voortdurend met ziekte te kampen zullen hebben. De kwade invloed van den regen blijft dan aan het huis hangen. Om dezelfde reden roept de jager bij het vernemen van een gunstig vogelgeluid uit: «Hecht u (n.l. de gunstig werkende toover van de vogelstem) aan de knieholten van mijn honden, aan mijn speer» (opdat de honden hard zullen loopen, en de speer steeds zal treffen). En als hij een slecht vogelgeluid hoort, roept hij: «Hecht u aan de knieholten der honden en aan de speer van N. N.», een wensch aan het adres van een anderen hem bekenden jager, die daardoor geenerlei geluk zal hebben.

Door het werk te staken, onderstelt men, dat de kwade invloed van den regen zal afdrijven. In het algemeen houdt men korter of langer tijd met een werk op, als men voor magische invloeden vreest. Heeft men om de eene of andere reden toch even aan het huis doorgewerkt, dan kan men den schadelijk werkenden invloed van den regen te niet doen door het uiteinde van een rotan, waarmede men iets aan dat huis gebonden heeft, af te snijden en te verbranden. De reinigende invloed van het vuur heeft dan het kwaad uitgewischt.

Voorals tegen regen gepaard met zonnenschijn moet men op zijn hoede zijn. Wij hebben in ons Toradja-boek reeds medegedeeld (I, 273), dat de Possoërs zulken regen oedja mbamba eo noemen, «regen, die een grap, een streek van de zon is», d.w.z. het zonlicht verdwijnt of vermindert er niet door, zoo als bij echten zwaren regen. Daar ter plaatse hebben wij opgemerkt, dat zulke regen levenskrachtig is. Zoo wordt de held uit de Possosche literatuur, Sese nTaola, herhaalde malen gedood, maar telkenmale weer opgewekt, wanneer regen gepaard met zonnenschijn op hem neerdaalt. Ik vond sedert in Pebato nog een verhaal van twee kinderen, die zich op weg begaven naar het zielenland onder de aarde om hun overleden moeder te zoeken. Toen zij aan de spelonk kwamen, die de toegang tot den Hades is, lieten zij zich daarin naar beneden vallen. Zij vielen dood op den bodem, maar niet lang daarna kwam er regen gepaard met zonnenschijn, en toen die de lijken der kinderen bevochtigde, herleefden zij.

Overigens wordt regen, die met zonnenschijn gepaard gaat als magisch zeer gevaarlijk beschouwd. Kinderen worden dan dadelijk in huis geroepen, want zij zouden er koorts van krijgen. Op weg zijnde en geen gelegenheid hebbende om voor zulken regen

te schuilen, steekt men een boomblad onder den hoofddoek, liefst het blad van een tongko-boom. Dat men juist dezen boom er voor neemt, zal wel in verband staan met den naam, die «belooning, vergelding» beteekent. Tongko was ook de titel dien de landsheeren van Loewoe en Mori eertijds aan hunne vertegenwoordigers onder hun Toradja-vasallen gaven. Op de beteekenis van boomen als opvangsters van tooverkracht, waarop Mr. Van Ossenbruggen reeds in zijn «Het primitieve Denken» heeft gewezen, komen wij later terug. Hier is het voldoende er even aan te herinneren, dat het boomblad de door den regen losgelaten magische kracht moet opvangen. Kan men zulk een boomblad niet machtig worden, dan slaat men zich met de vlakke hand boven op het hoofd, waarbij men zijn tanoana toeroept: «Ga niet weg». Men maakt zich hierdoor innerlijk krachtig, «gefasst», om kwade invloeden te weerstaan.

Vooraf wanneer bij deze soort regen nog een regenboog zichtbaar is, is de ontwikkelde invloed heel gevaarlijk. De vrouw van een hoofd zal dan in het kraambed sterven, of er zal iemand doodgehakt worden (Pebato). Regen op den middag wordt ook als gevaarlijk aangemerkt (Boven Mori).

Wanneer regen en zonnescijn elkaar telkens afwisselen, komt er ziekte, zegt men. Dit geloof is door de ervaring zeker bevestigd, want zulke losse buien afgewisseld met zonnescijn komen het meest voor in de kentering, wanneer de natte moeson in de droge zal overgaan en andersom, een tijd die als ongezonder bekend staat.

Speeksel.

Het kan ons niet verwonderen, dat ook speeksel als magisch krachtig wordt beschouwd. Wij zullen hiervan slechts enkele voorbeelden noemen, en voor het overige, om herhalingen te voorkomen, naar de mededeelingen omtrent speeksel verwijzen, die men verspreid in dit opstel zal vinden.

Dat de kracht van speeksel wordt aangewend om de losgekomen invloed van niezen te paralyseeren, hebben wij reeds gezien. De schadelijk werkende kracht, die van vogelgeschreeuw uitgaat, wordt gewoonlijk ook met speeksel ontzenuwd. In het Possosche spuwt de reiziger, die onderweg ongunstig werkende vogelgeluiden hoort, achter zich op den weg, opdat het door deze geluiden ontstane boei of magisch kwaad hem niet volge. Soms ook

spuwt hij eerst op een boomblad en werpt dit daarna achter zich. Het boomblad doet ons natuurlijk weer denken aan de kwaadopvangende eigenschap van boomen.

In Onda'e spreekt men niet alleen het lijk, dat men naar zijn laatste rustplaats heeft gebracht, toe, maar men spuwt er ook bij en zegt: «Spreek ons niet aan». Hier dient het speeksel dus om de van het lijk uitgaande magische kracht te niet te doen. Het «spreken» van een lijk (de ziel er van) heeft het vermogen om duizeligheid bij den aangesprokene te veroorzaken. Wanneer men nu maar weet, wie de overledene is, die «aangesproken» heeft, dan kan men door het noemen van zijn naam de duizeligheid cureeren. De wijze waarop men dien naam te weten tracht te komen is in ons Toradjaboek meegedeeld (II, 110).

In pas genoemd werk is ook verteld, hoe de weerwolf zijn slachtoffer dat hij gedood en in stukken gehouwen heeft, door middel van likken (speeksel) weer heel en levend maakt (Tor. I, 256). Een slapend been maakt men weer normaal door het met speeksel in te wrijven (Tor. I, 404). Wanneer de moeder voor de eerste maal met haar kind uit huis naar het water gaat, spuwt zij links en rechts om alle magische invloeden, die het kind zouden kunnen deren, krachteloos te maken (Tor. II, 63). In het voedsel van een pas gekochten hond spuwt men, opdat deze niet aan zijn vorigen meester zal denken, maar zijn nieuwen heer zal volgen (Tor. II, 180) In Pebato trapt de voorgangster bij den rijstooft, wanneer zij zich naar den akker begeeft, op een gat in den weg, waarin een ander gespuwd heeft, zeker niet anders dan met de bedoeling om alle magische invloeden (boei)¹, die de vrouw zouden kunnen volgen, en die haar of de te oogsten rijst schade zouden kunnen doen, te ontzenuwen (Tor. II, 275). Wij herinneren hier ook aan de algemeen in Midden-Celebes gebruikelijke heelwijze van het mosoepa of bespuwen van een ziek lichaamsdeel, met de bedoeling om door

¹ Het woord boei is, zooveel ik weet, niet in anderen zin gebruikelijk in de Bare'e-taal, dan hier is opgegeven. Het Ampana'sch dialect dezer taal heeft nganga boei syn. met Bar. soele, of nganga ntjoele „hart". In het Mongondowsch is boei „terugkeeren;" dit wordt in het Sangireesch door soele uitgedrukt. Het is dus mogelijk, dat in boei het denkbeeld „wederkeer, terugwerking, noodzakelijk gevolg" ligt opgesloten, tenzij men het woord wil gelijk stellen met Bar. woei „blazen van den wind" en er dus de gedachte aan een luchtstroom in wil vinden.

dit speeksel (nog versterkt door sirih-pinang, curcuma, gemberwortel en andere kruiden) de magische inwerking van eenig kwaad, waardoor de pijn is ontstaan, te paralyseeren (Tor. I, 403—406).

De Kailiër in het Paloedal zal zijn geweer, voordat hij dit afschiet, even met wat speeksel besmeeren, ten einde het doel te kunnen treffen. Met het speeksel verlamt hij allen magischen invloed, die zijn geweer zou beletten raak te schieten. Met zwaard en hakmes doet hij vaak evenzoo.

Onder deze categorie van verschijnselen behoort het volgende: Wanneer een Bare'e-Toradja, een Bergbewoner of Moriër mededeelt, dat iemand gewond is of ergens pijn heeft, dan bevochtigt hij den top van den vinger eerst met speeksel, voordat hij op zijn eigen lichaam de bedoelde plek aanwijst. De bedoeling kan wel niet anders zijn, dan om mogelijke schade bij het aanwijzen te paralyseeren.

Ook het speeksel van dieren is geneeskrachtig. In Pebato laten *mensen met een opgezetten buik zich door een buffel likken*, en smeren op het lichaamsdeel kwijl van het dier. Speeksel van een kip acht men algemeen heilzaam werkend tegen den beet van een duizendpoot. Zeker ook met het oog op het speeksel is het, wanneer de To Lampoe den snavel van een kip een weinig afschrapt, en dit schrapsel op den steek van een giftige spin, *mboteba* genaamd appliceert.

Het spuwen op den haard is in de heele Possostreek verboden. Het gevolg daarvan zou zijn, dat de tanden en kiezen van den spuer door de worm worden aangetast, welk euvel in verband wordt gebracht met de wurmen, die in de asch van den haard leven. Het kwaad moet naar de voorstelling ontstaan uit de gevaarlijke invloeden verwekkende combinatie van speeksel en asch (vuur).

Dat zweet als magisch krachtig wordt beschouwd, blijkt ook hieruit, dat men voorzichtig is met gedragen kledingstukken, voorwerpen dus waarin zweet is getrokken. In geen geval mogen ze worden verbrand.

Faeces, winden en urine.

Heb ik tot nu toe het geloof der bewoners van Midden-Celebes besproken met betrekking tot magische uitstraling welke uit de openingen van het hoofd te voorschijn treedt, thans zal ik minder

oobare, maar daarom voor de kennis van het denken van den primitieven mensch niet minder belangrijke dingen moeten mededeelen. Het zal ons namelijk duidelijk worden, dat de primitieve mensch zich voorstelt, dat bij het defaeceeren en urineeren magische kracht uit het menschelijk lichaam vrij wordt, die of nadeelig voor den verrichter der handeling zelf is, of verkeerd op de omgeving werkt door krachten te ontzenuwen. Ik zal de verschillende uitingen van dit geloof achtereenvolgens mededeelen, en er slechts hier en daar een enkele opmerking aan toevoegen. Faeces, winden en urine zullen wij hier te zamen nemen, daar zij in magische beteekenis onderling niet verschillen, zoodat meermalen in dezelfde omstandigheden zoowel zijn gevoeg doen, als winden laten en urineeren verboden zijn.

Wanneer een klein kind zijn eigen faeces eet, is dit measa, onheilbrengend.

Het kind zal hiermede zijn eigen leven verkorten, het zal spoedig sterven. Even algemeen als dit geloof in Midden-Celebes is, even universeel is het middel dat wordt aangewend om het dreigende onheil af te wenden: De moeder brengt haar kind naar een buurvrouw, en verkoopt het aan deze voor een sirihblad, een duit, een maïsklos, of een stuk brandhout. Dit laatste komt verreweg het meeste voor, en wij zullen daarin wel niet anders hebben te zien, dan den boom, die de schadelijke magie, welke het faeces eten heeft doen ontstaan, opvangt. De andere genoemde voorwerpen kennen wij reeds om haar desinfecteerende kracht op magische invloeden.

De bedoeling der handeling is duidelijk: een ander dan de eigen moeder, die te nauw met het kind verbonden is, moet het kwaad te niet doen. Na verloop van enkele uren gaat de moeder haar kind weer terughalen.

Eenigszins anders gaat het toe in het kleine landschapje Tawaelia, waar het kind niet «verkocht» wordt, maar waar de eigen moeder aan de buurvrouw, aan wie zij het kind voor enkele uren heeft gebracht, een hakmes, een ei en een kip geeft, wanneer zij haar kind komt terughalen. Het zijn ook hier weer zaken, waaraan groote magische kracht wordt toegeschreven.

Faeces als geneesmiddel.

Het eten van faeces is dus magisch nadeelig voor het kind: de eigen kracht wordt door den met de faeces losgelaten invloed

verzwakt. Wanneer dus in een mensch een verkeerde kracht woont, waarvan het juist heel wenschelijk is, dat zij vernietigd worde, dan moet men zoo iemand faeces toedienen. Dit beginsel zien wij dan ook algemeen in toepassing gebracht bij weerwolven: Kinderen van als weerwolf gedooide menschen, ook personen die zelven van dit kwaad werden verdacht, liet (laat?) men zonder dat zij het wisten, met het een of ander voedsel vermengde faeces van zichzelf eten, om hen van hun weerwolferij te genezen, dit is: de kwade neiging van hun innerlijk (om hun medemenschen langs magischen weg te dooden) te niet te doen.

Dit beginsel vindt men ook toegepast in Besoa. Daar wordt een kind dat van zijn faeces eet, met die uitwerpselen in het aangezicht gesmeerd.

Zoo is een algemeen in Midden-Celebes toegepast middel tegen asthma, dat men den patiënt zonder dat hij het merkt, wat kattendrek laat eten. In het snorren van de kat hoort men het hijgen en rochelen van een asthma-lijder, en nu zullen de faeces van dit dier het kwaad in den patiënt, dat dezen naar adem doet snakken, vernietigen. In het voorbijgaan zij opgemerkt, dat asthma-lijders in Midden-Celebes nogal eens voorkomen.

Van Beneden Mori (Tinompo) vertelde men mij, dat als men zich met een bijl verwondt, men wat kippedrek moet eten, en ook een weinig hiervan op de wond moet smeren, anders zal zij niet spoedig genezen, en loopt men gevaar, dat zij zal ont-aarden in een vuile, zwaar etterende plek.

In Boven Mori wrijft men den steek van een wesp met drek van een haan in; als die haan zal hebben gekraaid, zal de pijn over zijn (Tomata). De To Lampoe genezen kleine verzweringen aan het ooglid met kippedrek. Een hond, die van alles steelt, geeft men kippedrek door zijn voedsel gemengd te eten om hem zijne kwade gewoonte af te leeren. In Napoe wordt kippedrek ook aangewend tegen tand- en kiespijn. De magische kracht van kippedrek blijkt vooral uit het verbod om een mand waarin 's avonds kippen worden opgeborgen, of een waarin de kip eieren legt, in stroomend water te wasschen, want dan zal er storm en onweder komen.

Ook buffels, die zich verwond hebben, behandelt men algemeen in Midden-Celebes door op de wond wat van hun eigen uitwerpselen te smeren. Men verbrandt buffeldrek en bestrooit met de asch er van leelijke wonden bij den mensch. Met geitedrek

behandelt men een veel voorkomende oogontsteking (granulatie van de oogleden). Als men hiervoor vier keutels gebruikt, zegt men, zal deze ziekte in vier jaar niet meer terugkomen (Boven Mori, Tomata). Met geitedrek wordt ook het rijstgewas behandeld, opdat de korrel bij het stampen niet zal breken.

Van een zeer onsmakelijke wijze om een meisje op zich verliefd te doen worden, hoorde ik in Onda'e. Om de Toradja's in hun gedachtengang te leeren kennen, moet zij hier toch worden medegedeeld. Om het gewenschte doel te bereiken schraapt de jongeling zich wat vuil van de huid, en werkt dit in een vrucht van de laka osoe. (Dit is een in het wild groeiende plant met harde vruchtjes, die veel overeenkomst hebben met die van *Coix lacryma*). Dan slikt hij deze vrucht door, en zoekt haar later weer terug in zijne faeces. Vervolgens haalt hij het in die vrucht besloten lichaamsvuil er uit, en tracht dit het meisje zijner keuze te doen eten, b.v. te zamen met sirih, die hij haar aanbiedt. Gelukt hem dit, dan zal het meisje verliefd op hem raken. (Verg. Primitief Denken, blz. 206).

Urine als geneesmiddel.

Ook urine wordt meermalen als geneesmiddel aangewend. In Pebato, Beneden Mori en Onda'e drinken koortslidders wel urine, waarbij wij misschien verband hebben te zoeken tusschen de warmte van de urine, en de koortshitte van den lijder. Ook acht men urine heilzaam voor menschen, die veel lijden aan spleten in de handpalmen en aan de voetzolen, in het Maleisch belah genoemd, een gevolg van *Framboesia Indica*. Ook wordt het drinken van urine aangeraden voor lijders aan longtering. Aan zwaar zieken geeft men in Pebato ook wel de afscheidsels, door den Possoër urine genoemd, van den millioenpoot.

In Boven Mori (Tomata) geeft men aan iemand, die met zijne gezondheid sukkel, den raad om in een riviertje te urineeren, en dan benedenstrooms van dat water te drinken. In Napoe wascht iemand een wond, die hij op het lichaam heeft gekregen, met eigen urine. Elders spoelt men zich den mond met urine om te voorkomen, dat de tanden spoedig zullen uitvallen (Beneden Mori, Tinompo).

Een algemeen in Midden-Celebes bestaand geloof is, dat wanneer een man de vagina van een vrouw te zien krijgt, hij daarvan een puistje op het ooglid zal krijgen. Hetzelfde gebeurt bij eene

vrouw, als zij toevallig het geslachtsdeel van een man ziet. Het eenige middel tegen dit euvel is, dat de man wat urine aan een vrouw, een vrouw wat urine aan een man vraagt, en zich daarmee het ooglid wast.

Wanneer defaeceeren, winden laten en urineeren gevaarlijk is.

Als een volwassene in den slaap zijn mat nat maakt, is dit measa, onheilbrengend.

Dit wordt in geheel Midden-Celebes geloofd. Het behoeft iemand niet eens in werkelijkheid te overkomen; als hij droomt dat hij urineert, is dit reeds measa. Er zal dan spoedig een doode in de familie komen. Als het een gehuwde is, wien dit overkomt, zal zijne vrouw komen te overlijden (ingeval de vrouw dit ongeval overkomt, zal haar man sterven). Hiervoor is het tegengemiddel spoedig geleverd: de vrouw (of de man) heeft eenvoudig ook op haar mat te wateren, en het onheil is afgewend. De verklaring van dit geloof ligt voor de hand: door het onbewust urineeren in den slaap wordt er meer magische kracht losgelaten dan ingeval men met bewustheid watert, omdat men zichzelf dan in bedwang heeft. De kracht van de in onbewustheid losgelaten urine is sterk genoeg om anderen, in casu de wederhelft van den urineerende, schadelijk te beïnvloeden. Door hetzelfde te doen geeft de andere partij om het zoo eens uit te drukken: tegenstroom, en het kwaad is te niet gedaan.

Dit tegengemiddel is natuurlijk niet in toepassing te brengen, waar zulk een geval een ongehuwde is overkomen. Het is dan niet uit te maken op wien van de familie de magische urine schadelijk zal inwerken, en er is dus geen magische tegenstroom te geven. Het eenige is dan om de middelen aan te wenden, die ook gebruikt worden om droomen krachteloos te maken: Zonder iemand iets te zeggen staat men 'smorgens vroeg op, gaat naar den haard, en werpt wat asch door den vloer, «opdat de asch den doode wegbrenge;» beter uitgedrukt: opdat de asch den schadelijk werkenden invloed der geloosde urine krachteloos make. (Op de magische kracht van asch komen wij in dit opstel nog meermalen terug.) Of men spoelt zich den mond eenvoudig met water om de boei, het «kwade», van zich af te doen. Of men laat die boei afdrijven. Daartoe maakt de dromer een klein vaartuigje, legt daarin een lap van een gedragen kleeding-

stuk, en spuwt er op; verder trekt men zich een haar uit het hoofd, windt dit om een stukje hout, en legt het bij den lap katoen (of foeja). Zoo brengt men het prauwtje naar de rivier, en laat het daar afdrijven.

Wanneer een kind voortdurend zijn slaapmat nat maakt, is dit measa, onheilbrengend.

Het kind zal daardoor gauw sterven, of anders zijne moeder. Om dit gevaar van het kind af te nemen, (de Bare'e-Toradja noemt het kepanasa), wordt algemeen in Midden-Celebes het volgende middel gebruikt: Men laat den kleine in een boompje klimmen. Men neemt daarvoor een welonti-boom (in het Napoesch belante). Waarom juist deze boom gekozen wordt, is mij niet duidelijk geworden; waarschijnlijk hebben wij de oplossing weer in den naam er van te zoeken. Is het kind er in geklommen, dan hakt men het boompje onder hem door, zoodat de kleine met den afgekapten stam naar beneden valt. Bij de To Lampoe hoorde ik de volgende toelichting: «Even vlug als het doorgehakte boompje ter aarde valt, even snel zal het kind zijn verkeerde gewoonte nalaten».

Den oorsprong van dit gebruik zullen wij wel hebben te zoeken in het magische opvangend vermogen van boomen. Het kwaad, de boei zooals de Possoërs het uitdrukken, wordt met den boom weggeworpen. De lieden van Tawaelia richten een boomtak in de rivier op, waarin zij het kind laten klimmen. Nadat deze tak onder den kleine is doorgehakt, laat men hem met den stroom afdrijven.

Naast dit universeele middel worden nog andere aangewend om het kind van zijn kwaad te ontdoen: In het dorp Tindoli wascht men het met water, dat zich in bamboe en sommige lianen bevindt. Dit water is «stilstaand», het tegenovergestelde van «stroomend». We hebben hierin dus alleen een analogie-handeling te zien: de stroomende urine moet veranderd worden in stilstaande.

Te Tentena nam men met dezelfde bedoeling de eieren van de bombeoe, groot soort sprinkhaan. Op deze eieren spoo men zesmaal, en vervolgens wreef men er zesmaal mede over de schaamdeelen van het kind. Het is mij niet mogen gelukken om een verklaring te vinden, waarom men juist de eieren van dezen sprinkhaan neemt. (Zie Primitief Denken § 35 enz. s. v. sprinkhaan).

Te Malitoe in Pebato werd beweerd, dat men een kind dat veel in den slaap urineert, het water moest laten drinken, waarin gasten zich voor en na den maaltijd de handen hadden gewasschen. Welke gedachtengang bij de bepaling van dit middel heeft voorgezeten kan ik niet zeggen. Misschien dat de magische kracht van nagels (waarover beneden) door het water in het kind wordt overgebracht, Dat juist het waschwater van gasten wordt genomen, moet misschien hieraan worden toegeschreven, dat aan gasten (vreemdelingen) gewoonlijk een schadelijk werkende invloed op de huisgenooten wordt toegeschreven. Dezen schadelijk werkenden invloed laat men nu inwerken op iets dat men verwijderd, opgelost, vernietigd wil hebben.

Te Sanio, eveneens in Pebato, laat men het kind in het weeke, van den bast ontdane merg van rotan slapen. Vermoedelijk moet dit merg een opdrogende uitwerking hebben. In Beneden Mori (Tinompo) laat men een klein soort kreeft met zijn schaar in de voorhuid van het kind knijpen. Ik kan hierin niet anders zien dan een poging om de uretra magisch af te sluiten.

Weer een ander middel wordt in Napoe toegepast. Daar neemt de moeder van de wurmen, die in de asch van den haard leven, en bestrijkt het kind daarmede van de voetzolen opwaarts tot aan den navel. Zij doet dit dikwijls reeds bij haar kind, als het nog een zuigeling is om te voorkomen, dat het groot geworden in den slaap zal urineeren.

Het spreekt van zelf, dat winden laten evenzeer beschouwd wordt als het vrijlaten van magische kracht uit het lichaam, als zijn gevoeg doen en urineeren. In vele gevallen, waarin niezen en weenen verboden zijn, werken ook de pas genoemde drie zaken schadelijk.

Over den pot sprekende hebben wij reeds gezien, dat men geen winden mag laten bij het halen van klei, daar deze hierdoor onbruikbaar zou worden. De haard in de huizen in Midden-Celebes bestaat uit een in den vloer aangebrachten bak, die met aarde wordt gevuld, waarop dan het vuur wordt aangemaakt. Terwijl men nu de aarde voor den haard aandraagt, mag men geen winden laten. Dit zou die aarde zoodanig beïnvloeden, dat zij later niet meer in staat zou zijn om het daarop aangemaakte vuur tegen te houden en het huis zou verbranden.

Bij het geleiden van den bruidegom naar zijne bruid mag men geen winden laten. De magische invloed daardoor ontstaan

zal bewerken, dat de bruidegom, of de kinderen die hij zal krijgen, spoedig zullen sterven, Gebeurt het in Napoe dat iemand gedurende de huwelijksluiting een wind laat, dan heeft hetzelfde met in oewoei plaats, dat ik bij het niezen heb beschreven.

Wanneer men op reis gaat, of eenige onderneming begint, is winden laten verboden, en mag men niet urineeren, Men moet als het gebeurt, rustig bij elkaar gaan zitten, en sirih-pinang pruimen, of zoo het kan, een nacht er overeen laten gaan. Ging men op jacht, als iemand een wind had gelaten, men zou geen geluk hebben: een der jagers zou door een gemsbuffel gestooten worden, of een zwijn zou een hunner verwonden. Ging men palmwijn halen, de tapper zou alle kans loopen om uit den boom te vallen. Ging men goud wasschen (in de Berglandschappen), men zou geen goud vinden, of een der wasschers zou zich in het been hakken.

Voor al bij de verschillende werkzaamheden op den akker kan de op genoemde wijze losgelaten kracht schadelijk werken. Als men zijn akker zal beplanten heeft er bij de Bare'e-Toradja's aan den vooravond van den dag waarop dit zal gebeuren, een feestje plaats (molanggo), waarbij sagoe een voorgeschreven gerecht is, althans bij verscheidene stammen. Degeen nu, die de bamboekokers met sagoe vult om ze daarin bij het vuur te zetten, mag bij dit werk niet praten of winden laten, anders zullen de kokers nooit vol worden.

De To Lampoe in het Loewoesche zeggen, dat men den eersten dag van den oogst geen winden mag laten, want dat dan het aantal bossen rijst, dat men dagelijks gewend is te snijden, nimmer zal worden verkregen, hoe men ook zijn best daartoe doet. Ook hier zien wij dus, dat het winden laten de kracht van den mensch beïnvloedt. In Beneden Mori zegt men, dat bij het begin van den oogst niemand mag urineeren, voor dat er tien kleine bossen rijst zijn gesneden.

Zijn gevoeg doen op den akker, of daar urineeren, terwijl men aan het oogsten is, is verboden. Dit zou de rijst kwaad doen. Alleen in het dorp Sanio (Pebato) vond ik de meening, dat de persoon die op de stoppels van een rijstveld, waar men aan het oogsten is, urineert, daarvan ziek wordt. Alleen de voorgangster bij den oogst kan den schuldige genezen. Zij die oogsten, mogen zich gedurende dit werk wel verwijderen om hunne behoeften te doen, maar daarna mogen zij op dien dag

niet meer met rijstsnijden voortgaan, anders zouden zij de hoeveelheid rijst, die op den akker aanwezig is, doen verminderen. De voorgangster bij den oogst mag zich in geen geval verwijderen. Zij mag alleen haar behoefte doen, als het werk tegen den avond op den akker wordt gestaakt. Reeds bij het zoeken van de bladeren, takjes en wortels, die tusschen de rijst worden gelegd om haar voor allerlei kwade invloeden te beveiligen (zie Tor. II, 270—272), mag men zijn gevoeg niet doen, want daardoor zou de medicijn krachteloos worden.

De schadelijke invloed van faeces op het geplante bijkt ook nog uit het volgende verhaal: In den ouden tijd hadden de inwoners van Wawo nTolo, een der oudste dorpen van Onda'e, volop maïs. Ieder jaar gelukte de maïsoogst prachtig. Toen werden die menschen overmoedig, en in plaats van zich de billen af te vegen met een maïsvrucht, waarvan de pitten al waren afgehaald (gegeten), reinigde men zich met een volle maïsvrucht. Toen werden de goden boos, en zij lieten geen maïs meer in dat land groeien tot op den huidigen dag. De magische werking van de faeces op de maïs was zoo fataal, dat zij alle groeikracht van de vrucht doodde.

Wanneer in Besoa de rijstooogst zal beginnen, zijn de voorgangster van dit werk en hare helpsters in de tuinhut verzameld. Van hier uit gaat de eerste alleen aan den arbeid, en gedurende dien tijd mag geen der helpsters haar behoefte doen of urineeren, totdat de zon over haar hoogtepunt heen is. Hier zal dus de dalende zon den schadelijk werkenden invloed meenemen, zooals men zegt. Misschien juist: de afnemende warmte van de zon kan niet genoeg kracht meer ontwikkelen om de uit het lichaam vrij gekomen magische kracht werkzaam te maken.

In Napoe wil men in elk geval niet, dat op den akker wordt gedefaeceerd. Men zegt dat daardoor, wanneer de rijst rijp is, veel rijstdiefjes op het veld de vrucht zullen komen opeten. (De Bare'e-Toradja ziet in het defaeceeren op den akker geen kwaad. Alleen wanneer de vrucht van de rijst begint uit te komen, mag iemand, die al van de nieuwe rijst van een ander veld heeft gegeten, zijn gevoeg daar niet meer doen of urineeren). Doet nu iemand in Napoe toch zijn behoefte op den akker, dan is het voldoende dat die persoon zijn daad aan den eigenaar van het veld bekend. Doet hij dit niet, en vindt de landman menschelijke uitwerpselen tusschen zijn rijst, dan heeft hij het recht

om met een kasimpo-stengel in die uitwerpselen te steken. Het gevolg daarvan zal zijn, dat de endeldarm van den dader hem uit de aarsopening zakt.

Terwijl de priester in Napoe een zieke cureert met zijn litanieën, mag de patiënt geen winden laten, want dan gaan de helpende geesten weg (lees: dan wordt de genezende kracht van den priester machteloos gemaakt). Wanneer het gebeurt, dat een kind op een talisman, dien men gewoon was in den oorlog te dragen, urineerde, zou daaraan alle kracht worden ontnomen, en het gevolg hiervan zou zijn, dat de drager door den vijand werd gcdood (Boven Mori, Napoe). In Poe'oe mBoto zal men zulk een talisman dragende, dezen eerst afleggen, wanneer men zijn gevoeg gaat doen of urineeren, mede omdat anders de kracht er van zou verdwijnen. (Wij hebben iets dergelijks reeds ontmoet in het eerste gedeelte van dit opstel, waar gezegd is dat men ook niet zijn behoefte mag doen, terwijl men een aarden kookpot draagt.)

Een wijziging van dit geloof vinden wij in andere streken (Wingke mPoso, Pebato), waar het lieden met een talisman alleen verboden is in stroomend water te urineeren. Wij hebben vroeger al gewezen op de schadelijke combinatie van warme urine en koud water. Waarschijnlijk ook uit vrees voor deze combinatie zullen mannen en vrouwen in Besoa niet in stroomend water urineeren (iets wat in andere deelen van Midden-Celebes niet als gevaarlijk wordt beschouwd). Bij vrouwen zou in dat geval de poentiana-geest de vagina binnendringen, en bij mannen zou deze geest de testes vasthouden. Te Tomata (Boven Mori) hoorde ik nog vertellen, dat men niet in stroomend water zijn gevoeg mag doen, want dat anders de rijst in de schuur spoedig opgebruikt zal zijn. Hier wordt dus verband gezocht tusschen de rijst in de schuur en de faeces uit die rijst ontstaan.

Nog meerdere voorbeelden uit het volksgeloof in Midden-Celebes bewijzen de magisch schadelijke werking, welke aan urineeren wordt toegeschreven: Het vangen van visch met het bedwelmende sap van kamande-zaden kennen ook de bewoners van Midden-Celebes. Als men dit gaat doen, mag men niet in het vischwater urineeren, want daardoor zou de bedwelmende kracht van het sap vernietigd worden.

In Boven Mori wordt gezegd, dat men niet tegen een arènboom moet urineeren, want dat hij dan zal ophouden met palmwijn

geven. Maar hier tegenover staat, dat men in diezelfde streek een bamboekoker met urine in den arènboom ophangt, wanneer hij niet veel sap meer geeft. Dit laatste zegt men te doen, opdat de boom op dezelfde wijze zal gaan vloeien als een persoon die urineert. Het is echter duidelijk, dat de kwade werking van het eerstgenoemde geval moet gezocht worden in de warme urine, die het vocht in den boom zóó zal beïnvloeden, dat dit opdroogt; terwijl in het tweede geval de urine moet dienen om van buiten werkende magische invloeden, die het arènsap doen verminderen, te paralyseeren. (De menschen in Midden-Celebes zijn bang om eenige warmte op den arènboom te laten inwerken. Om deze reden konden de Europeanen in Midden-Celebes slechts met veel moeite het bezinsel uit de palmwijnkokers krijgen, om dit bij het brood maken als gist te gebruiken. Door de warmte bij het bakken zou ook de boom geen sap meer geven).

In datzelfde Boven Mori vertelde men ook, dat als een kind op ontbolsterde rijst urineert (wat licht kan gebeuren, als men met rijst die pas gestampt is, onder de woning doorloopt), een volwassene dadelijk wat van die rijst moet eten, anders zou dat kind niet lang leven. Hier is het dus de combinatie van de magisch krachtige rijst en urine, die schadelijk voor het kind zal zijn. Hier tegenover staat hetgeen ik van bewoners van Napoe vernam, dat men in dat land er steeds voor zorgt, dat de weggeworpen halmen en het stof van de rijst, die men uitgetrapt heeft om ze als zaad voor het volgend seizoen te gebruiken, niet in aanraking komen met urine, want het gevolg daarvan zou zijn, dat de planten, die uit deze rijst zouden opgroeien, geen korrel in de aar zouden krijgen.

Het is bekend dat de stammen die Midden-Celebes bewonen, de stof voor hun kleeding uit de schors van sommige boomen bereiden door deze met steenen en houten hamertjes te bewerken. Nu zegt men in sommige streken (o.m. in de Berglandschappen), dat deze bast en ook het overigens waardelooze hout, dat van zijn schors is ontdaan, niet in aanraking mag komen met urine, want daardoor zou de uit dien bast vervaardigde kleedingstof onduurzaam worden, als verlegen katoen. Eerst wanneer de vervaardigde kleedingstof een dag of vier oud is, zou urine geen kwaad meer doen. De kleedingstof heeft dan zelf voldoende kracht gekregen om de magische werking der urine te weerstaan.

Wanneer ik beneden een en ander zal mededeelen over de

magische beteekenis van tanden, zullen wij zien, dat ook bij de bewoners van Midden-Celebes het, naar ik meen, algemeen in den Indischen Archipel voorkomende geloof gevonden wordt, dat het een slecht teeken is, als bij een klein kind de tanden aan de bovenkaak het eerst uitkomen. Ik loop op dit onderwerp vooruit om een voorbeeld te kunnen geven van de magisch werkende kracht van urine, een voorbeeld, dat ik tot nu toe alleen onder den stam der To Napoe heb gevonden. Daar wordt zulk een kind onder het huis gebracht, en iemand in de woning urineert op hem, ten einde daardoor den gevaarlijken invloed, die te voorschijn is geroepen door het ongewone verschijnsel (dat de boventanden het eerst uitkomen) te vernietigen.

Deze zelfde To Napoe, die vroeger veel aan goudwasschen deden, zullen, als zij een korrel goud hebben gevonden, dezen dadelijk in den mond steken (met speeksel in aanraking brengen), of met neusvuil besmeren, of als het een grootere korrel is, er op urineeren. Zoo men dit niet deed, zou het goud op onverklaarbare wijze verdwijnen. Men watert er op, «opdat de geesten een afkeer van het goud zullen krijgen, en het niet meer zullen wegnemen».

Wanneer iemand onder de Bare'e-Toradja's gestorven is, wordt de weduw(naar) van de(n) overledene gedurende drie dagen in een klein kamertje in huis afgezonderd, waarschijnlijk met de bedoeling om haar of hem voor den magischen invloed van het lijk te behoeden, tegelijk om de omgeving te beschermen voor de magische uitstraling van deze in taboe-toestand verkeerende personen. Zij (hij) mag alleen maïs en Coix lacryma eten. Of het de ware en eenige reden is, weet ik niet, maar men beweert, dat dit gedaan wordt, opdat de getaboeëerde geen aandrang krijge om zijn gevoeg te doen, daar dit gevaarlijk voor haar (hem) is.

Ook bij eene andere gelegenheid zou het doen van behoefte gevaar opleveren. Onder de Bare'e-Toradja's had (en heeft nog) een plechtigheid plaats, waarbij de kleine meisjes uit de omgeving in den tempel of in een daarvoor opgerichte loods worden samengebracht. In die loods is een kamertje gemaakt van katoen, waarin al die meisjes worden opgeborgen. Door de plechtigheid, welke aan haar verricht wordt, worden die meisjes als het ware tot priesteressen gewijd (pakawoerake, pomparilangka) (Tor. I, 364—374). Terwijl zij in pas genoemd kamertje verblijven (en dit duurt drie dagen) mogen zij hun behoefte niet

doen. De meisjes eten daarom zoo min mogelijk. Maar gebeurt het toch dat een zich moet verwijderen, dan wordt zij door een der priesteressen begeleid, «anders zou een der geheimzinnige vogels tolelengkidji en tolelengkaa komen en haar in de lucht rondzwervende tanoana (levenskracht) oppikken, waardoor zij ongetwijfeld zou sterven». Het behoeft geen nadere verklaring, waarom het defaeceeren voor het in zwaren taboe-toestand verkeerende meisje gevaarlijk is.

Wanneer men urineert in een spleet, die ten gevolge van droogte in den grond is ontstaan, zegt de To Lampoe, zal er een zware regen komen. De magische kracht die uit het innerlijk der aarde door de spleet vrij komt, doet in vereeniging met den invloed der urine, dezen regen ontstaan.

Op een eenigszins andere wijze openbaart de urine haar kracht, wanneer men in het Possosche en Boven Morische op de houten priem, waarmee het neusschot van een verwilderden buffel wordt doorgestoken om hem een ring van rotan door den neus aan te leggen, urineert, voordat men hem gebruikt. Ook watert men wel op den neusring zelf. Het doel van een en ander is om den nog wilden en weerstrevenden buffel spoedig tam en volgzaam te maken. De urine moet dus de magische kracht in den buffel, die dezen wild maakt, ontzenuwen.

De Toradja's zijn zeer bevreesd voor storm. Allerlei middelen worden aangewend om een storm te doen ophouden. In den loop van dit opstel worden vele dier gebruiken opgenoemd. In het huidige verband past het middel, dat naar men zegt, meermalen in Onda'e wordt toegepast. Wanneer het stormt, laat men het jongste kind van het gezin de billen ontblooten. Het moet dan op knieën en ellebogen op den vloer gaan liggen met de billen gekeerd in de richting vanwaar de storm komt. De bedoeling kan wel niet anders zijn, dan dat de magische kracht, welke uit de aarsopening komt, den invloed die den storm heeft ontketend, moet vernietigen. Waarom daartoe het jongste kind uit het gezin wordt gebruikt? Misschien omdat men dit, als zijnde het laatstgeborene, als het meest krachtige beschouwt. Zoo heet ook het laatst geboren jong uit een nest honden het moedigste te zijn. (Zie Primitief Denken § 44 — anak bontot — § 63).

Toen ik over de beteekenis van het speeksel sprak, hebben wij gezien, dat dit niet in aanraking mag komen met vuur. Hetzelfde geldt van uitwerpselen en urine. In Boven Mori (Tomata)

zegt men: wanneer een kind op vuur (b. v. op den haard) zijn behoefte doet, zal de endeldarm naar buiten komen. Algemeen is het verbod om op vuur te urineeren. Sommigen zeggen, dat dan de penis pijn gaat doen, zal opzwellen en gaan zweren. De Bare'e-Toradja's zeggen dit in het bijzonder van het urineeren op den haard. «Dan zullen de wurmen, die in de asch van den haard leven, den penis (de vagina) aantasten.» Anderen zeggen dat het urineeren op den haard een ziekte veroorzaakt, die de Bare'e-Toradja's aanduiden met *nasoko langi* of *bogati*, «door den geest *bogati* gegrepen». Daar ik zulk een geval nog niet heb bijgewoond, kan ik niet zeggen, wat men hieronder verstaat. Ik vermoed dat er koliek mee wordt bedoeld.

Eens heb ik een man op leeftijd in Onda'e ontmoet, die om dit voorschrift lachte. Hij was op reis en had overnacht in de hut, die bij ieder dorp voor doortrekkende reizigers is gebouwd. De vreemdelingen zijn dan verplicht om voor dat zij vertrekken het vuur te blusschen, opdat daardoor geen brand ontsta. Wanneer er niet veel vuur meer is, vergenoegt men zich met de stukken hout een eind van elkaar te leggen, zoodat het vuur vanzelf uitgaat. Anders stort men er water over uit. De door mij bedoelde man echter riep twee jongens van zijn gezelschap en gelastte hen op het vuur te urineeren. Vermoedelijk is deze vrijdenker zijn vrees voor de aanraking van vuur en urine door den omgang met vreemdelingen kwijtgeraakt.

Er zijn plaatsen waar het gevaarlijk is zijn gevoeg te doen of te urineeren. Zoo is er op den weg tusschen Oeë Koeli (Tomini-bocht) en Wata mBajoli (Mori golf) een plek, die Liwoeto «eiland, of anders Lipoe mPoeë «het dorp van den heer» heet. Men moet niet urineeren met het gelaat naar die plek gekeerd, of in het gezicht van die plaats defaeceeren. In Loewoe is ook een plek, waar deze dingen gevaarlijk zijn. De bewoners van het Noordelijk deel van het Possomeer zullen nooit urineeren met het gelaat naar den berg Tangkamboelontji gericht. De Tò Napoe zullen zich wachten in de nabijheid van een waringin te urineeren, in geen geval dit doen met het aangezicht naar den boom gekeerd. «De geest van dien boom zou den schuldige in den navel prikken». Ook met het aangezicht naar de zon gekeerd urineeren is niet goed, vooral niet voor hen, die talismans dragen. Men noemt dit in het algemeen: zich tegenover de goden (geesten) verheffen, en het gevolg zal zijn, dat die geesten of goden zich over den

hoon zullen wreken, en de schuldigen ziek zullen maken. Men moet niet rechtop staande urineeren zegt de Toradja, of op open, schoongemaakte plekken; vooral voor lieden die talismans dragen is dit zeer gevaarlijk; beter is zich wat in de wildernis te verbergen. Wij weten nu, dat het oorspronkelijk de op den urineerenden en defaeceerenden mensch inwerkende magische invloed der omgeving is geweest, die naar de gedachten dezer lieden die ziekten en die pijn veroorzaken.

Ook midden op den weg moet men zijn gevoeg niet doen of urineeren. Langs dien weg toch gaan vele menschen; daar gaat ook veel magisch kwaad langs, dat iemand die zich bloot gegeven heeft, kan benadeelen. Want hier komt weer duidelijk uit, dat er een magisch verband blijft bestaan tusschen de uitwerpselen en den persoon, van wien ze afkomstig zijn. Algemeen is het geloof, dat als een voorbijganger met de ijzeren punt van zijn speer in de faeces of de urine steekt, de eigenaar dier uitwerpselen buikpijn zal krijgen, of diens endeldarm zal te voorschijn komen (Tawaelia). Wanneer het iemand dus overkomen is, dat hij van den grooten weg gebruik heeft moeten maken, is het eenige middel om zich tegen willekeur van anderen te beveiligen, op de faeces of de urine te spuwen. In Besoa spuwt men er drie- of zevenmaal op. Het magisch krachtige speeksel zal de tooverij, die anderen met het onze willen verrichten, krachteloos maken.

In Boven Mori (Tomata) beweerde men, dat van dien mensch de aars pijn zal doen, op wiens uitwerpselen men Spaansche peper legt. In Napoe wordt beweerd, dat iemand wiens faeces men heeft verbrand, aan chronische buikpijn zal lijden. Bij de To Pebato van Sanio, een dorp waar Mohammedaansche invloeden zich sterk laten voelen, bestaat ook het geloof, dat men niet in stroomend water mag defaeceeren of urineeren, niet uit vrees voor de combinatie van de warme uitwerpselen en het koude levenskrachtige (stroomende) water, maar omdat het wel zou kunnen gebeuren, dat menschen die benedenstrooms van de rivier wonen, met het water ook de uitwerpselen zullen eten. Het gevolg daarvan zou zijn, dat de buik van den eigenaar dier uitwerpselen zou opzetten.

Ik moet hier ook een analoog geloof ten opzichte van de uitwerpselen van buffels mededeelen, dat algemeen in de Possostreek voorkomt: Wanneer iemand op een karbouwenhoop spuwt

of daarin met zijn speer steekt, zal de buffel van wien deze uitwerpselen zijn, dien persoon achtervolgen en hem met de horens stooten. Men stelt zich waarschijnlijk voor, dat de verbinding van het magische ijzer en de uitwerpselen eene woeste gezindheid bij het dier veroorzaakt, welke het gewoonlijk niet heeft.

Ten slotte nog eenige losse aantekeningen met betrekking tot dit onderwerp: Ik herinner hier aan het verhaal bij de Possoërs van den geest Kombengi (zie Tor. I, 245—247, II, 82), die de door de goden uit steen gehouwen menschenbeelden doet ademen door de magische uitwerking van een wind.

In Poe'oe mBoto gelooft men dat als iemand droomt, dat een ander zijn gevoeg op hem doet, hij groot voordeel zal hebben: op de jacht zijnde b.v. houdt hij zich dan verzekerd veel wild te zullen krijgen.

Wanneer men in Besoa pijn heeft bij het urineeren, legt men een knoop in den band, waarmede de broek wordt dichtgehaald. In Boven Mori (Tomata) bindt men zich met hetzelfde doel een band, waaraan manden op den rug worden gedragen, om het middel, of men kauwt de wortels van tetari, *Scleria scrobiculata*, een kruid, dat magisch zeer sterk wordt geacht, en daarom veel aanwending vindt) met pinang te zamen, en smeert zich dit kauwsel op den buik.

Coïtus.

Wanneer gedurende den slaap uitstorting van zaad plaats heeft, is dit measa, onheilbrengend.

Na al hetgeen reeds is medegedeeld, kan het ons niet verwonderen, dat naar de gedachten der bewoners van Midden-Celebes huwelijksgemeenschap een magisch gevaarlijke werking kan hebben. De uitstorting van zaad in bewusteloozen toestand moet schadelijk werken op dengene die het verliest. Het hoofd van Pendolo vertelde mij hoe hij eens met een groot gezelschap naar het vijandelijk land der To Kinadoe was getrokken. Op den morgen van den dag, waarop men zich aan den vijand zou vertoonen om dezen aan te vallen, vertelde een der deelnemers aan den tocht, dat hij gedurende den slaap eene uitstorting van zaad had gehad. De aanvoerder van den troep verklaarde toen dadelijk, dat deze man niet mee mocht uittrekken, maar in het kamp moest achterblijven, daar hij anders ongetwijfeld door den vijand gedood zou worden: «zijn kracht zou niet voldoende zijn om te

vechten». De door de uitstorting verwekte magische invloed zou zijn kracht en behendigheid zoodanig beïnvloeden, dat hij niet tegen den vijand opgewassen zou zijn.

In het dagelijksch leven tracht de Possoër den door een uitstorting van zaad in den slaap ontstanen kwaden invloed (boei) van zich af te doen, door dien te laten afdrijven, of hem met asch te vernietigen, methoden welke reeds zijn medegedeeld.

Voor al ongeoorloofde coitus werkt magisch zeer slecht. Zooals alle volken van den Indischen Archipel gelooven ook de bewoners van Midden-Celebes dat huwelijks-gemeenschap tusschen twee personen, die in te nauwe familiebetrekking tot elkaar staan, een zoodanigen magischen invloed ontwikkelt, dat zware regenbuien of aanhoudende droogte er het gevolg van zijn.

Wanneer het geldt gemeenschap tusschen ouders en kinderen, of broeders en zusters onderling, stond daarop vóór de komst van het Gouvernement in Midden-Celebes de doodstraf, en wel door verdrinken of doodknuppelen. Het bloed der schuldigen mocht niet op de aarde gestort worden, want deze zou daardoor onvruchtbaar worden. Straks zullen wij de magische kracht die aan bloed wordt toegekend nagaan; het bloed van schuldigen aan bloedschande is magisch zoo gevaarlijk, dat het de voortbrengende kracht der aarde verlamt. Mr. Van Ossenbruggen heeft in zijn meer aangehaald werk reeds met een enkel woord aangegeven, dat de dood van bloedschenders niet moet worden aangemerkt als een straf, maar als een middel om de kwade gevolgen van incest tot de daders zelve te bepalen. Dezen moeten dus sterven als «zondebokken».

Is de gepleegde bloedschande van minder gevaarlijken aard, zooals die van oom met nicht of tante met neef, dan acht de Toradja zich nog in staat zoodanige maatregelen te nemen, dat de gevreesde werking door een magischen tegenstroom krachteloos gemaakt wordt. Dit gebeurt dan door eene plechtigheid die moramboelangi heet. Dit woord beteekent «den hemel bedekken». (De beteekenis in Tor. II, 9 opgegeven is foutief; eene juistere staat aldaar op bl. 247). Tot nu toe hebben wij gemeend, dat dit moest verklaard worden: den hemel bedekken, opdat de goden het bedreven kwaad niet zouden zien. In verband met den magischen zin der gansche handeling zal de bedoeling echter wel zijn: om den hemel met wolken te bedekken, en daardoor de dreigende droogte, als gevolg van de bedreven bloedschande,

af te wenden. Ik merk hier nog op, dat in Poe'oe mBoto aan den Zuidkant van het Possomeer, een huwelijk tusschen een vrijen man en een slavin evenzeer als incest wordt beschouwd, waarvoor dan het moramboelangi moet plaats hebben.

In ons Toradja-boek hebben wij eene beschrijving van dit moramboelangi gegeven (Tor. II, 9 e. v.), maar later is ons gebleken, dat enkele punten, vooral van belang voor het magisch karakter dezer plechtigheid, onopgemerkt zijn gebleven. Bovendien hebben wij na de verschijning van het boek andere stammen nader kunnen bestudeeren, en daardoor hebben wij eenige nieuwe trekken leeren kennen. Een en ander moge hier een plaats vinden.

Er is in ons boek reeds verhaald, dat het moramboelangi bij de Possoërs plaats heeft aan den oever eener rivier, waar de voornaamsten van het dorp met de beide schuldigen sirih-pinang pruimen, en een der oudsten de schuld van beiden afdoet door een grasstengel vaneen te scheuren. Wanneer de plechtigheid in optima forma plaats heeft, gebeurt er nog iets anders: aan den voet van het offertafeltje, dat ook bij deze gelegenheid niet mag ontbreken, zijn twee gootjes gegraven in kruisvorm, het eene van Noord naar Zuid, het andere van West naar Oost. Nu hurken de beide schuldigen ieder aan het einde van de goot Oost-West. Zij worden met een stuk wit katoen overdekt, en de leider der plechtigheid voegt zich bij hen. Een varken (dit moet bruin wezen, misschien nog eene terugwijzing naar den tijd toen daarvoor nog wilde varkens, die bruin of bruin gestreept zijn, werden gebruikt) is mede bij de gootjes gelegd. De leider plaatst zijn voet op het varken, in de eene hand houdt hij een witte kip vast, en met de andere omklemt hij de offerstellige. Dan roept hij de goden aan, zooals reeds in ons boek is meegedeeld. Deze aanroepingen verschillen wel telkens, maar altijd komt er in voor, dat men vraagt om de schuld der twee incestueuzen niet aan te zien. Dat zij met wit katoen bedekt worden kan eendeels ten doel hebben om den kwaden invloed, uit incest ontstaan, krachteloos te maken, anderdeels kan het beteekenen, dat men de schuldigen heeft laten verdwijnen, dat de bron van het kwaad dus niet meer bestaat. Na de aanroeping staan de schuldigen op, en dan wordt de slagader onder den oksel van het varken doorgestoken. Het bloed laat men in de beide gootjes vloeien. Als het varken is uitgebloed en de beide

gootjes zijn geheel met bloed gevuld, dan wordt dit als een goed teeken beschouwd, zoodat er geen kwaad uit de bedreven bloedschande zal voortkomen. Zijn de gootjes niet vol, dan heeft men nog voor kwade gevolgen van het incest te vreezen.

Beneden zullen wij met nog meer voorbeelden de magische kracht van bloed kunnen toelichten. Het varkensbloed moet niet alleen dienen om de boei, den kwaden toover, krachteloos te maken, maar ook om dezen naar alle windstreken te verspreiden, zoodat hij niets meer kan uitwerken; daarom wordt het bloed in een kruis van gootjes geleid. Het kruis heeft hier dezelfde beteekenis als de vierspong, welken wij reeds in het eerste deel van dit opstel zijn tegengekomen.

Opmerkelijk is, dat de beide gootjes Oost-West en Noord-Zuid niet rechthoekig op elkaar staan, maar de goot Oost-West zóó gegraven wordt, dat zij niet recht naar het Oosten, maar naar het O.Z.O. ten Oosten, of naar het O.N.O. ten Oosten wijst. De Possoërs, naar de reden hiervan gevraagd, zeggen dat als de goot recht naar het Oosten liep, de slecht werkende magische invloed (de boei) van het incest wel door de zon bij haren ondergang zou worden meegenomen, maar dat zij dezen dan den volgenden morgen bij haren opgang weer op aarde zou terugbrengen. Naar de huidige voorstelling der Possoërs moet deze gebroken lijn dus een hinderpaal, een belemmering beteekenen, opdat de door de zon meegenomen boei niet meer op aarde zal wederkeeren.

Deze verklaring is daarom niet aannemelijk, omdat de oorspronkelijke gedachte bij bloedschande moet geweest zijn, dat de daardoor ontstane boei de hitte van de zon versterkt, en er dus groote droogte moet ontstaan. Misschien heeft men dus met de gebroken lijn bedoeld: de boei te verspreiden, en daardoor onschadelijk te maken, maar tevens de voorzorg te nemen die boei niet recht op de zon (bij haar opkomst, wanneer zij het meest levenwekkend, dus krachtig is) af te leiden, daar verdeelde boei dan toch nog genoeg kwaad zou kunnen doen.

Deze verklaring is ook van toepassing op het gebruik in Napoe om het graf van iemand, die nog broers en zusters in leven heeft, niet zuiver Oost-West te graven, maar dit een weinig in O.N.O.- of O.Z.O.-lijke richting te delven. In de bijzondere betrekking, waarin de overledene tot deze broers en zusters staat, zou de uitstraling van het lijk en die van de zon samen schadelijk op

de laatsten inwerken. Men zegt dan ook in Napoe, dat als men het graf van zoo iemand recht Oost-West maakte, een zijner broers en zusters spoedig zou overlijden.

Toen wij over niezén spraken, hebben wij gelegenheid gehad op te merken, dat de rijzende zon als levenskrachtig wordt aangemerkt, als de bron van leven. Men moet steeds met het gelaat naar het Oosten gericht zijn. Daarom waren de huizen in Midden-Celebes eertijds met het front naar het W. gebouwd; de trap was dus zoo aangebracht, dat men in huis komende naar het Oosten zou zien. Het gebouw dat in een der dorpen van de Bare'e-Toradja's voor kerk diende, was toevallig ook in de richting Oost-West gebouwd, en mede zonder opzet stond de spreker aan het Oostelijk einde er van, zoodat de hoorders met het aangezicht naar den opgang der zon gekeerd zaten. Toen ik daar eens sprak, had zich eene vrouw met den rug naar mij toe (dus naar het Oosten) neergezet. Zij kreeg echter een booze vermaning van een ouden man, die haar toevoegde: »Draai je gauw om, we zijn immers hier om gezondheid te zoeken».

Aan de dorpstempels had men twee ingangen: een naar het Oosten en een naar het Westen. Wanneer het groote doodenfeest (tengke) werd gevierd, waarbij de beenderen der overledenen in den tempel werden gebracht, moesten de feestgangers er steeds voor zorgen om langs de Westtrap in het gebouw te komen en er langs de Oosttrap uit te gaan (voortdurend dus met het gelaat naar het Oosten). Maar degenen, die de pakken met doodsbeenderen droegen moesten den tempel langs de Oosttrap betreden en hem door den Westuitgang verlaten.

Dezelfde gedachte, die den Possoër er toe heeft gebracht om de eene goot niet recht naar het Oosten te graven, moet er hem ook toe hebben geleid om bij het oogsten van de rijst niet in rechte lijn naar het Oosten te gaan, maar uitgaande van een punt in het Westelijk deel van den akker (de karanja, zie Tor. II, 276 e. v.) eenigszins links aan te houden, zoodat zij de zon aan hun rechterhand hebben, zooals men dit uitdrukt: «men moet de zon (aan een band) over den rechterschouder dragen». De oogstenden, die zich waaivormig over het Noordelijk deel van den akker verspreiden, weten het zoo aan te leggen, dat zij de zon zoo goed als niet in den rug krijgen.

Gevraagd naar de reden van dit afwijken naar het Noorden, antwoordt men: «Als we recht naar het Oosten gaan, zal de

zon de tanoana, de kracht, van de rijst meenemen». Weer dus de gedachte om aan den loop der zon een beletsel in den weg te leggen. Het nut van in kromme lijn zich naar het Oosten te begeven verklaarde eene oude vrouw aldus: «Wanneer wij aan de Oostelijke omheining van den akker zijn gekomen, en wij kijken om, en wij kunnen de karanja (het uitgangspunt) zien, dan volgt de tanoana, kracht van de rijst, dien rechten weg, en we-krijgen weinig rijst». De logika van dit gezegde is ver te zoeken, alleen blijkt er weer uit, dat men in den krommen weg een belemmering, een tegenhouden zoekt. Dit is ook geheel in overeenstemming met de animistische voorstelling, welke de Toradja's zich tegenwoordig van de rijst maken. Alle kruiden en bladeren, welke zij tusschen het gewas leggen, hebben geen andere bedoeling dan zijn tanoana tegen te houden. Hieruit blijkt duidelijk, dat de Possoër in den tijd, waarin de rijst rijp is, allerlei invloeden vreest, die dit kostbare voedsel per slot van rekening toch nog kunnen verderven (animistisch uitgedrukt: die de tanoana van de rijst kunnen wegvoeren). En nu kan misschien ook een gedachte als deze bij hen zijn opgekomen: De zonnewarmte heeft mij die rijst gegeven, maar nu moet zij er zich verder ook niet meer mee bemoeien, anders gaat het nog mis, en dan zal die kracht op de nu gesneden en dus magisch minder krachtige rijst, juist verterend, oplossend, wegdrijvend werken. Tegen dezen te sterken invloed der zon zou men dan de rijst willen beschermen door niet op de levenskrachtige zonnenschijf af te gaan.

Keeren wij na deze lange uitweiding nog even naar het moramboelangi terug. In het vaartuig, waarmede het kwaad, de boei, zal worden afgedreven, worden behalve een paar kleedingstukken van de schuldigen en de magisch krachtige ingrediënten ei, rijst, sirih, pinang, tabak, kalk, lever en oor van de geslachte dieren, ook nog twee stokjes, kini, gelegd, die de schuldigen moeten voorstellen (in Pebato). In Onda'e, en ik meen ook bij een paar andere stammen, bindt men een levende witte kip in het prauwtje vast, die dan de zondebok is en het kwaad met zich medeneemt. Verder laadt men in het vaartuigje een pompoen (*Lagenaria vulgaris*), een komkommer, een watermeloen (*Citrullus edulis* Plauch), wat boontjes en erten, eenige rijstaren en een maïsklos, altemaal dingen dus, die men gewoon is op den akker te planten. De kwade gevolgen van

incest openbaren zich vooral hierin, dat al het geplante niet wil groeien. Een van de beden bij het laten wegdrijven der prauw luidt dan ook: «dat onze rijst en al wat wij aanplanten moge gelukken». De in de prauw geladen voortbrengselen van den akker hebben we dus als zondebok te beschouwen, die de boei, de kwade kracht, die het geplante verderft, met zich meevoert.

In Palande doet men nog het volgende: Voordat degeen, die de prauw vasthoudt, haar loslaat, grijpt hij een handvol kiezel van de rivierbedding onder het vaartuig. Deze kiezel strooit hij door de lucht in het water, «opdat de rijst weer moge gelukken». Is het groffe kiezel, die hij in den blinde gegrepen heeft, dan zal de rijst heel goed gelukken, is het fijne kiezel of zand, dan zal de oogst minder goed uitvallen. Hier is het dus de magische kracht van steen die de rijst moet beïnvloeden.

De magische kracht van steen, het hard, stevig makende, treedt bij de Bare'e-Toradja's meermalen aan den dag. Een steen wordt in het prauwtje geladen bij het afdrijven van den gevaarlijken invloed door incest ontstaan (Tor. II, 248); de voorgangster bij den oogst wordt met een slijpsteen gestreken om haar magisch krachtig te maken (Tor. II, 275); bij de oogstmedicijn, die alle booze invloeden van de rijpe rijst moet afhouden, wordt ook een steen gelegd (Tor. II, 276); een kind, dat voor het eerst uit huis naar beneden wordt gebracht, wordt met den voet over ijzer en steen gewreven (Tor. II, 63); ik verwijs hier ook naar den magischen invloed op de weersgesteldheid van de «barende» steenen in het Todjosche (Tor. II, 78); steenen uit de rivier moet men op den oever leggen om droogte te krijgen, zegt men in Onda'e; men mag ze daarna niet meer aanraken, anders komt er toch regen. Met ditzelfde doel draagt men ook een stukje kwarts, wat *oe mpoeti* genaamd, bij zich (Onda'e).

De overige bijzonderheden van het *moramboelang* kan men in ons Toradjaboek ter aangehaalder plaatse lezen.

In Napoe heet deze plechtigheid *menoeroe*. Daarvan kan ik nog mededeelen dat bij die gelegenheid een buffel, een varken en een kip in de rivier worden gebracht, en in het water staande door een oud man worden geslacht. In het water, dat zich met het bloed der dieren heeft vermengd, baden zich niet alleen de schuldigen maar alle overige inwoners van hetzelfde dorp om zich op deze wijze van de smet van incest te ontdoen. Ook schijnt het bij voorname lieden, die bloedschande hebben ge-

pleegd, wel voor te komen, dat men een buffel naar de overzijde van de rivier brengt, en hem daar los laat. Het ligt voor de hand dat deze buffel de zondebok is, op wien alle gevolgen der bloedschande zullen aankomen. Wel laten de To Napoe ook de kleederen der schuldigen in de rivier afdrijven, maar ik heb er nimmer van gehoord, dat zij hiervoor een vaartuig zouden gebruiken.

De lever der geslachte dieren wordt niet onder de deelnemers aan de plechtigheid verdeeld. Ze wordt gekookt en dan te zamen met een mandje, waarin rijst en een ei (welk mandje vooraf door alle aanwezigen is aangeraakt) en sirih-pinang aan den voet van een stoel gele sierbamboe, wojo watoe mboelio, gelegd. Aan deze bamboe worden ook nog reepjes gekleurde geklopte boomschors en een witte kip vastgebonden. De beide schuldigen eten wat van het neergezette voedsel, en verwijderen zich dan, de rest achterlatende. Een en ander is duidelijk genoeg: de witte kip is de zondebok; door de lapjes foeja (geklopte boomschors) wordt alle magisch kwaad, dat aan de menschen kan kleven, op den bamboestoel overgebracht, die het verder wel zal vasthouden en onschadelijk maken.

Wat er verder bij het menoeroe der To Napoe gebeurt, is uit magisch oogpunt van weinig belang.

Ook huwelijksgemeenschap van lieden die niet met elkaar getrouwd zijn, aan wier gemeenschap dus niet vooraf door allerlei magisch krachtige dingen (b.v. bruidschat) het gevaarlijke ont-nomen is, veroorzaakt een kwaden toover. Vrij algemeen in het Possosche leert men, dat als regenbuien telkens met zonneshijn worden afgewisseld, dit beteekent, dat er een onecht kind geboren, of dat er overspel gepleegd is. Men moet de verschijnselen echter omkeeren: door de geboorte van een onecht kind, of door overspel is er een toover ontstaan, die het vreemde weer heeft te voorschijn roepen.

Wanneer een kind hard en veel schreewt, zegt men er van, dat het andere kinderen aanroept. Zulk een kind moet spoedig sterven. Dit schreeuwen en tieren is een bewijs dat er een kind buiten echt zal geboren worden (Meerstreek). Ook hier heeft men de zaak omgedraaid: de magische invloed door de buiten-echtelijke gemeenschap ontstaan, heeft het kind van streek gebracht, zoodat het zichzelf door zijn geschreeuw (geluidmagie) vermoordt. Hetzelfde is het geval als men in Palande beweert,

dat als pompoen (*Lagenaria vulgaris*) of komkommer een bijzondere groeikracht openbaren, bijvoorbeeld doordat er twee vruchten aan hetzelfde steeltje komen, dit een bewijs is, dat twee lieden, die tot twee generaties behooren (en die dus niet met elkaar mogen huwen) huwelijksgemeenschap hebben uitgeoefend. Juister gezegd heeft de magische invloed, door dit feit losgelaten, het ongewone bij genoemde planten te weeg gebracht.

Wanneer varkens, herten of buffels herhaaldelijk door de omheining van den akker heen breken, en den aanplant beschadigen, zegt men hetzelfde. In dit geval heeft dan de verwekte magische kracht het hout van de omheining zoodanig beïnvloed, dat ze haar kracht om dieren buiten te houden heeft verloren. De To Lampoe in Loewoe omheinen hun akkers alleen met enkele kromgebogen bamboelatten. Zij zeggen dat het niet noodig is de velden te omheinen, want de krachtige kruiden die zij bij deze bamboelatten hebben neergelegd, en de woorden waarmede ze zijn «besproken,» zijn krachtig genoeg om varkens, herten en buffels buiten te houden. En dringt er al eens een varken naar binnen, dan heeft men op de zwakke plek alleen maar een heele pinangnoot neer te leggen, en de toover van de heining is hersteld. Wanneer de varkens toch in groote scharen binnenkomen en den aanplant verwoesten, heeft een der leden van het gezin, aan hetwelk de akker toebehoort, iets «kwaads» gedaan, d.i. iets waardoor tooverkracht is ontwikkeld, die de kracht der omheining heeft vernietigd. En dan denkt men bij dit «kwaad» in de eerste plaats aan buitenechtelijke huwelijksgemeenschap.

In Tentena (Wingke mPoso) geeft men den raad: «Wanneer ge u gereed maakt om naar het zeestrand te gaan om daar zout te stoken, onthoud u dan van uwe vrouw, want anders zullen al uwe potten op de stookplaats breken, en ge zoudt zeer onthand zijn». Dit voorbeeld van de magische werking van den coïtus op kookpotten was mij nog niet bekend, toen ik het eerste gedeelte van dit opstel schreef.

In ons Toradja-boek is reeds medegedeeld (II, 78), dat wanneer een jongen of een meisje, bij wien de tanden gekort worden, vóór deze operatie reeds huwelijksgemeenschap heeft uitgeoefend, de operateur een hooger loon voor zijn werk moet ontvangen. Is dit loon gewoonlijk een kip, in het laatste geval moet het een broek zijn. Het tandenvijlen op zichzelf is voor den operateur

reeds gevaarlijk, omdat de daardoor ontstane uitstraling in staat is zijn oogen slecht te maken. Om de werking van deze kracht-emanatie te verlammen moet hij een magisch sterke kip ontvangen. Wordt de toover der gekorte tanden nog versterkt door dien van den uitgeoefenden coïtus, dan is een sterkere magische tegenstroom noodig, en dezen ziet men in het katoen van de broek.

Zelfs het zien van het uitoefenen van den coïtus is nadeelig voor den aanschouwer; zijn leven wordt daardoor verkort, *napoboento*, wat men gewoonlijk weergeeft met: «zijn buik zwelt op». De magische werking van het zien dezer handeling kan alleen krachteloos gemaakt worden door een magisch krachtig voorwerp. In het eenige geval dat mij ter oore is gekomen, bestond deze boete (dan *kaboento* geheeten) uit een buffel. Maar in het beboeten waren de *Toradja's* zeer willekeurig, en de man die het copuleerende paar zag, stond bekend om zijn onbarmhartigheid tegenover lieden over wie hij zich de baas voelde. Oorspronkelijk zal de boete wel minder zijn geweest, en waarschijnlijk uit een of ander koperen voorwerp hebben bestaan (koper is magisch sterk).

Het is ons nu duidelijk, waarom een weduwe en een weduwnaar niet mogen hertrouwen, zoolang het doodenfeest nog niet voor hun overleden echtgenoot is gevierd. Met dat doodenfeest toch acht men alle schadelijke werking die van het lijk uitgaat, als afgedaan. Animistisch uitgedrukt: de doode is in de doodenstad opgeborgen. Tot zoolang verkeerden de weduwe en de weduwnaar in *taboe-toestand*, en zou de coïtus-toover vereenigd met den invloed van het lijk verderfelijik werken. Vandaar ook het voorschrift, dat in geval een weduwe of een weduwnaar zich niet aan den bovenstaanden regel houdt, zij (hij) een boete moet betalen van een buffel en zeven stukken katoen, beide sterk genoeg om den invloed van dien extra gevaarlijken coïtus krachteloos te maken. Bovendien moet zij (hij) nog bij het doodenfeest voor haar (zijn) overleden echtgenoot zorgen voor een extra draagmand vol rijst en een varken, mede magisch sterke zaken (zie hierover ook *Tor. II*, 109).

In *Beneden Mori* is alle huwelijks-gemeenschap verboden, wanneer men rouw draagt, en gedurende het kleine en het groote doodenfeest (met *ewoesoe* en *mewoke*). Als men zich niet aan dit verbod stoorde, zou men krankzinnig worden.

Hiertegenover staat, dat op doodenfeesten soms veel aan de vrije liefde wordt geofferd. Wij zouden hieruit moeten besluiten, dat de magische invloed van den coïtus van niet getaboeëerde personen er toe meewerkt om de kracht die uit de lijken komt, te paralyseeren. Zoo konden wij in ons Toradja-boek opteekenen van het doodenfeest in Napoe: Gedurende het doodenfeest in Napoe wordt volgens algemeen getuigenis veel onzedelijkheid gepleegd; men zegt dat de zielen der overledenen dit gaarne zien (Tor II, 146). Ook op de doodenfeesten der Bare'e-Toradja's gebeurde er veel ongerechtig.

De bewoners van Midden-Celebes kennen niet vele tijden, waarin het verboden is den coïtus uit te oefenen. Eén algemeen voor Bare'e-sprekers, Moriërs en Bergvolken geldend verbod bestaat er: Gedurende het oogsten mag geen huwelijksgemeenschap worden uitgeoefend. Wij vermoeden dat dit verbod mede een van de redenen is, waarom de meeste mannen juist in den oogsttijd er op uit gaan om geld te zoeken. Onder de oogstzangen in Poe'oe mBoto slaat het volgende couplet op dit verbod: Mapari ombo mpenggae, Moeilijk is de verbodstijd van het
[oogsten,
nggodi naga'ati mate, het is bijna door den dood gescheiden
[te zijn.
Mapari ombo mpomota, Zwaar is de verbodstijd van het
[oogsten,
nggodi naga'a lamo, het is bijna door de goden gescheiden
[te zijn.

Wat zou er gebeuren als men zich niet aan dit verbod stoorde? De Palandeër zegt: da madoengka pepe, de mand, die bij de karanja wordt geplaatst, zal omvallen. De karanja zijn de vier bij elkaar gebonden rijststoelen, die gedurende het oogsten alle magische invloeden, die de te snijden rijst schade zouden kunnen doen, moet ontzenuwen (zie hierover Tor. II, 277). Het omvallen van de pepe wil dus zeggen, dat door den coïtus de karanja haar magische kracht verliezen zal, en zij dus ook niet meer in staat zal wezen de rijst te beschermen. Geheel hiermede in overeenstemming is de raad om wanneer een der oogstenden zich vergeten heeft, sirih-pinang in de pepe te leggen. Door deze magisch sterke ingrediënten zal de karanja haar oude kracht terug krijgen.

In de meeste streken van het landschap Posso zegt men dat

coïtus gedurende het oogsten ten gevolge zou hebben: ngango be da mepone. Ngango noemt men het aantal bossen, dat dagelijks gesneden wordt. Dit aantal zal niet toenemen (mepone), hoe men ook zijn best doet. Deze uitspraak bedoelt evenzeer dat de coïtus de oogstenden krachteloos maakt, als dat hij ook de rijst beïnvloedt, die daardoor spoedig op zal zijn als men ze gaat gebruiken.

In Onda'e, Lage en Poe'oe mBoto zegt men, dat als een der oogstenden zich niet aan het verbod heeft gehouden, het eenige is dat men van voren af aan begint met den oogst, d. i. dat de voorgangster nog eens alles verricht, wat de adat bij het beginnen van den oogst voorschrijft. En dit is geen geringe zaak (zie Tor. II, 269 e. v.). Heeft echter de voorgangster zelve zich vergeten, dan is er niets aan te doen, en moeten de gevolgen van deze daad worden afgewacht.

Te Tentena (Wingke mPoso) weet men in zoo'n geval er iets anders op; het echtpaar dat het oogstverbod heeft overtreden, moet zich dan afzonderen. Men drukt dit aldus uit: «zondert uzelf af, verbergt u in uw bamboewatervat en in uw kookpot» (Ndipatanimo ngkaliomi, pewoentjamo ri wojo toamboemi pa'i ri ra ngkoerami). Na eenigen tijd mogen beiden dan weer te voorschijn komen en geven een lap katoen, een paar eieren, een koperen armring en wat heele pinangnoten. Het is duidelijk wat de bedoeling van deze zaken is.

Heel eigenaardig is, wat ik te Malitoe (Pebato) vernam. Daar zou de coïtus geen schadelijke gevolgen voor de rijst hebben, wanneer men vooraf twee poppetjes van hout snijdt, een man en een vrouw voorstellende, van groote genitalia en kleertjes voorzien. Deze poppen legt men te zamen met sirih-pinang aan den Westelijken rand van den akker. Men spreekt ze aldus toe: «Gij moet al het kwaad dragen: dit zal ons niet meer treffen». Dan laat men verder de poppen aan hun lot over, zonder er meer naar om te zien. Deze poppen zijn dus zondebokken. Ik twijfel er echter aan, of dit wel een zuiver Toradjasche gedachtenuiting is, want nergens anders trof ik deze gewoonte aan. Het gebruik van poppen als zondebokken bij ziekte komt overigens algemeen in Midden-Celebes voor (zie Tor. I, 381).

Ook bij Beneden-Moriërs (Tinompo) is de coïtus gedurende het oogsten verboden. Wanneer men zich aan dit verbod niet stoort, zegt men, zal Oeë a Lemba, de geest, die de rijst

wasdom geeft, boos worden, en het huisgezin van den eigenaar van het rijstveld met ziekte straffen, soms ook met den dood. Is het toch gebeurd, dan maakt men een mandje gereed met enkele miniatuur pakjes rijst, wat rijst-bier, een ei, sirih-pinang, kalk, tabak, en een zilveren of gouden snoer (gamagi). Dit alles plaatst men 's morgens aan den voet van de pe'awoea (hetzelfde als de bovengenoemde karanja bij de Bare'e-Toradja's). Dien dag oogst men niet. Des avonds wordt het mandje weer weggehaald. De bedoeling is ook hier duidelijk: door de magisch krachtige zaken in het mandje wordt de door den coïtus verzwakte pe'awoea weer sterk gemaakt.

In Napoe zijn er meer gelegenheden waarbij coïtus nadeelig wordt geacht. Zoo moeten man en vrouw zich daarvan onthouden in den nacht voorafgaande aan den dag waarop zij de rijst op hun akker zullen planten. Het verbod gedurende het oogsten geldt alleen voor de voorgangsters bij den oogst, die in Napoe to p engkanawo heeten. Ook wanneer de man van plan is een springlans op te stellen (wat tegenwoordig door het Bestuur streng verboden is), moet hij zich te voren onthouden, want anders zal zijn werktuig geenerlei wild dooden.

In de meeste streken van Midden-Celebes is ook gedurende een pokkenepidemie de coïtus verboden, want hierdoor zou de ziekte in kracht en kwaadaardigheid toenemen.

Dat de coïtus ook kwaadafwerende kracht heeft, moeten wij opmaken uit hetgeen de Heer Ritsema mij mededeelde. Deze vond bij een offertafeltje buiten het dorp Soloe'a (Boven Mori) onder meer ziekte afwerende middelen stukken suikerriet van circa 3 dM. lang. Aan deze stukken riet was een gelaat gesneden, waarin met roet zwart gemaakte oogen, neus en mond. Deze poppen hadden een halsketting om van Coix lacryma, en een kleine draagsarong over den schouder gevuld met maïsbladeren. Een zwaard van bamboe hield het poppetje in de eene hand, en een schild van pisangbast in de andere. Maar het opvallendste er aan was een naar verhouding veel te groote penis, met aan de punt er van vastgebonden uitgedroogde katoen, wat zonder twijfel het uitstroomende zaad moest voorstellen.

Het mutileeren van den penis.

In ons Toradja-boek is medegedeeld (I, 239), dat het lijk van een verslagene door zijn stamgenooten geheel ontkleed op een

stelling werd gelegd met de halswond in de richting der woonplaats van den vijand. «De schaamdeelen bedekte men met een reeds geel geworden boomblad». Dit bericht is mij indertijd medegedeeld door het Toradja-hoofd Papa i Melempo, die bij de komst van het Gouvernement in Midden-Celebes groote vermaardheid had onder de bewoners van dit land en die dan ook als eerste landschapshoofd van Posso is aangesteld. Later heb ik vernomen, dat men in andere streken zoo'n lijk wel toedekt. Het ontblooten van een verslagene kan dan hebben gediend om alle magische kracht er ongehinderd uit te laten stroomen. Het verdorde boomblad op de schaamdeelen kan dan dienen om den uit die deelen tredenden magischen invloed in het boomblad op te vangen. Wij zullen het gebruik van een verdord boomblad nog meer tegenkomen. Waarom het juist verdord moet zijn kan ik niet verklaren. De menschen zelven schijnen het in het «afvallen» van het blad te zoeken. Meermalen wordt iets, dat onheilspellend is, in een dor, van zelf afgevallen boomblad gewikkeld, weggegoorpen. In Onda'e gaf men de verklaring: een dor boomblad is dood, en zoo zal ook de bata, de magische besmetting, van het weggeworpen voorwerp doodgaan. In Tentena zei men: Wij nemen een afgevallen dor boomblad, omdat op deze wijze ook de bata, de besmetting, zal afvallen van alles, waaraan zij zich wil hechten. Diezelfde gedachte zit ook voor, wanneer men in Lage een wond bij een buffel, waarin maden zijn gekomen, met zes verdorde boombladeren werpt, waardoor men meent, dat de maden uit de wond zullen vallen. Wij moeten hierbij echter ook in aanmerking nemen de magische beteekenis van boomen, waarover ik in het laatste hoofdstuk een en ander zal mededeelen. Het kan ook zijn, dat wij hier te denken hebben aan de tegenstelling: jong en oud, kind en mensch, en dus een geel geworden boomblad ondersteld wordt magisch krachtiger te zijn dan een jong, nog groen blad.

Het mutileeren van den penis van den verslagen vijand is magisch zeer gevaarlijk. Daardoor wordt bewerkt, dat het gezelschap tot hetwelk de man die dit doet behoort, nimmermeer eenig geluk in den strijd zal hebben. Men noemt dit *raposala'a*, «het (mutileeren van den penis) wordt tot bijzondere schuld (zonde bij uitnemendheid) toegerekend». De magische uitstraling van den gemutileerden penis zal de kracht van den schuldlige en de zijnen zoodanig verslappen, dat zij steeds voor den vijand moeten

onderdoen. De tegenstroom, die deze ontketende kracht weer verlammen moet, wordt geleverd door het bloed van een buffel en een hond, die bij thuiskomst worden geslacht, raporaa ndjaja, «om den weg met bloed te bestrijken». Was de schuldig een hoofd, dan moet het wel zijn voorgekomen, dat hij een slaaf voor dit doel slachtte (zie ook Tor. I, 239).

Ik herinner mij dat een overigens zachtmoedig hoofd op een doodenfeest tegen een paar knapen uitvoer over het feit, dat zij een der geslachte buffels den penis hadden uitgesneden, en daarmede speelden. Ter verklaring zeide hij tot mij, dat hierdoor velen ziek zouden worden. Het uitvaren op zichzelf zou als het loslaten van tegenstroom kunnen worden opgevat.

Van de besnijdenis (het kloven van het praeputium) bij de Bare'e-Toradja's kan ik niet veel meer zeggen dan reeds in ons Toradja-boek is medegedeeld (II, 77). De menschen met wie men er over spreekt, stellen de besnijdenis gewoonlijk op gelijke lijn met het doorboren der ooren. Dit laatste zal wel een middel zijn om tegen geluid en toover te beschermen. Ook vergelijkt men de besnijdenis vaak met het afhakken of uitslaan der tanden. Al deze handelingen, zegt men, zijn teekenen van moed, dapperheid, «omdat er bloed uit het lichaam is gekomen». Een onbesneden zal niet lang leven, niet gezond zijn, en da kende witi, waarmede men wil zeggen, dat hij weinig kinderen krijgen zal en dat die weinigen nog spoedig zullen sterven. Deze mededeelingen wijzen er op, dat er een coïtusgevaar bestaat en dit gevaar moet opgelost worden door «bloedvloeïng juist uit het lichaamsdeel, dat het gevaar opleverde» (Van Ossenbruggen, Het primitieve Denken, blz. 134).

Ook in de Berglandschappen vertelt men omtrent de besnijdeni ongeveer hetzelfde als in het Possosche: De meeste jongens worden besneden op het oogstfeest, of anders op het feest dat gegeven wordt, wanneer men met een veroverden menschen scalp (de Bergbewoners namen den schedel van den vijand niet mee) in het land terugkwam. Andere jongens lieten het in het bosch doen, op een willekeurigen tijd. Wanneer bij bovengenoemde feestelijkheid een buffel werd geslacht, moesten de jongens gedurende de operatie op den afgesneden kop van den buffel zitten. Mannen die niet besneden waren, kregen moeielijk eene vrouw, men zegt omdat onbesnedenen geen kinderen krijgen.

De menschen van Saloe Maoge versterken de magische kracht

van hun penis, door onder de huid er van eenige knikkertjes van circa 5 mM. middellijn, uit schelp gesneden, aan te brengen. In een boschje tusschen de dorpen Kawanga en Moengkoe Lande had de operatie plaats. Het vel van den penis wordt naar boven opgetrokken en tusschen een gespleten stuk hout geklemd, zoodanig dat het er boven uit puilt. Dan steekt men het vel door en brengt er de kogeltjes (deze heeten kandoekoe) in. Vervolgens wordt de wond met paardenmest ingewreven. Bij iedere gelegenheid worden twee of drie knikkertjes ingebracht, in een rij achter elkaar, tot er bij drie gelegenheden zeven in zijn. Deze kogeltjes zijn zoodanig aangebracht, dat als de penis gekrompen is, de kogeltjes zich aan den onderkant er van bevinden. Is hij opgezet, dan komen de kogeltjes aan den bovenkant te liggen. Deze operatie gaat met geenerlei plechtigheid gepaard. Wanneer de wonden genezen zijn, mag de geopereerde geen erwten, geen varens, bate'a, of eenigerlei groente die glad is eten, anders zullen de knikkertjes er uit vallen.

Ik moet hier ook iets zeggen van het zich afgeven met dieren, in casu met buffels. Dit wordt in Napoe en in de Possostreek voor magisch gevaarlijk gehouden. Het wordt gelijk gesteld met bloedschande plegen, zoodat groote droogte of zware regen er het gevolg van zal zijn. Men verricht dan het moramboelangi (Bare'e), menoeroe (Napoe) om de gevolgen der daad te voorkomen. Bij een geval in Pebato tijdens het begin van mijn verblijf in het Possosche, werd de buffel waarmee de jonge man zich had afgegeven, geslacht. Het bloed van het dier liet men in de rivier afstroomen, want zei men, «anders zal er groote droogte of zware regen komen, of de rijstvelden zullen door muizen en varkens verwoest worden».

Alleen in Onda'e schijnt men onverschilliger tegenover zoo iets te staan. Men doet althans niet het minste om mogelijke kwade gevolgen van zulk een daad te voorkomen. Nog niet lang geleden werd het bekend, dat een man in het Onda'e-dorp Penggoli zich met een wijfjesbuffel had afgegeven. Men vond dit niet «erg». Maar men vertelde toch, dat sedert dien al de buffels van dien man waren gestorven.

Melk.

Met betrekking tot moedermelk heb ik geen verschijnsel kunnen vinden, dat door de menschen als measa, onheilbrengend,

wordt aangemerkt. Dat aan dit afscheidsel van het menschelijk lichaam magische kracht wordt toegekend, blijkt wel uit de volgende bijzonderheden: Wanneer men aan het Meer een nieuwen vischhaak heeft gemaakt, tracht men van een zoogende vrouw wat melk in een pollepel te krijgen. Daarna maakt men den haak warm, en dompelt hem in het vocht; de haak zal dan veel visch beet krijgen. Men verklaart dit geheel als een analogie-handeling: Even vaak als de lepel (van kokosdop vervaardigd) in den kookpot wordt gestoken om te roeren of eten daaruit te scheppen, even vaak zal de visch aan den haak bijten. En op dezelfde wijze als het kind aan de moederborst zuigt, zal ook de visch zich aan den haak hechten. Om deze reden nam iemand in het Pebato-dorp Mara'ajo voor dit doel de melk van een geit, want in het herhaaldelijk naar boven stooten van den kop van het geitje bij het zuigen zag hij een nabootsing of beeld van het aanbijten van de visch. Het valt dadelijk op hoe gezocht deze verklaring is en het is duidelijk dat de oplossing alleen te vinden is in de magische kracht van de moedermelk en het voedsel, waarmede de pollepel in aanraking komt.

Wanneer de borsten van een moeder, die haar kind niet bij zich heeft, voortdurend vloeien, is dit voor haar een teeken, dat haar kind bezig is zich dood te huilen (Palande).

Boven hebben wij reeds medegedeeld, dat men tot een niezend kind zegt «Hier is melk». Dat daarbij aan de magische kracht van de melk gedacht moet worden, blijkt wel uit de omstandigheid, dat dit gezegde staat naast: «Hier is een ei», waarvan de magische betekenis vast staat.

Wanneer in Tentena (en deze gewoonte komt ook elders in Midden-Celebes voor) een kind dood geboren wordt, worden de borsten der moeder uitgewreven, en de melk in een bamboekoker opgevangen en gebracht naar de plaats, waar het lijkje is begraven. Men zegt (natuurlijk) dit te doen, opdat de ziel van het kind te drinken zal hebben. In het eerste deel van dit opstel hebben wij gezien, dat de ouders absoluut geen notitie mogen nemen van hun doodgeboren of kort na de geboorte overleden kind. Door dit negeeren meent men ook minder vatbaar te zijn voor de straling van het lijkje. En dat zulk een lijkje magisch bijzonder gevaarlijk is, hebben wij ook opgemerkt. De pas medegedeelde zorg van de moeder voor haar overleden kleine is hiermede wel in tegenspraak, en ik meen dus, dat men bij dit

gebruik oorspronkelijk meer het oog heeft gehad op de magische kracht van de melk, die de uitstraling van het kinderlijk moet verlammen.

In Boven Mori (Tomata) kwam ik te weten, dat men het drinken van geiten- of buffelmelk voor volwassenen gevaarlijk acht. De buik zal ten gevolge daarvan opzwellen. In diezelfde landstreek laat men ook gaarne van den palmwijn, dien men voor het eerst van een pas bewerkten arènboom gewonnen heeft, vóór allen eene vrouw drinken, die overvloedig zog heeft, opdat ook het sap van den boom rijkelijk zal vloeien.

Om de borsten van een vrouw, wier kind is overleden, spoedig te doen opdrogen, verwarmt men deze met de geroosterde bladeren van de ndoeë-ndoeë (een Amaranthussoort), en dekt ze zesmaal toe met den kokosdop, die als deksel op den rijstpot wordt gelegd. Dit laatste heeft vooral ten doel om te voorkomen dat een verzwering zal ontstaan. Dit zesmaal en het voorwerp dat gebruikt wordt, doen weer aan magie denken (Tentena).

In Pebato worden de borsten met sirihspeeksel bespogen. De verklaring welke men daarbij gaf was al heel gezocht: de sirihvrucht wordt op den duur droog, en dit verwacht men ook van de borsten. Daarom ook — vervolgt de verteller — mag een kraamvrouw niet dadelijk na hare bevalling de vruchten van de sirih pruimen, opdat hare borsten niet spoedig droog zullen worden en moet zij zich in de eerste dagen met de bladeren dier plant tevreden stellen. Wanneer wij bedenken, dat aan de vruchten van de sirih meer magische kracht wordt toegekend, dan aan de bladeren, dan verklaart zich vanzelf pas genoemd voorschrift: De taboe-toestand, waarin de kraamvrouw in de eerste dagen na hare bevalling verkeert, is nog te gevaarlijk, dan dat zij den sterken magischen invloed van de sirihvruchten zou kunnen verdragen; zij moet het dus eerst doen met de magisch minder sterke bladeren van die plant.

Allerlei middelen worden aangewend om de borsten te doen opdrogen: de bladeren van den katopoe-boom worden als groente gegeten (dit is iets dat men nog al spoedig voor zieke menschen gereed maakt); het stof van gestampte maïs wordt gegeten en dergelijke dingen meer.

Als medicijn zag ik moedermelk alleen aangewend bij zeere oogen; deze worden dan daarmede gewasschen.

Een universeel middel in Midden-Celebes om het zog aan te

zetten is het eten van roode mieren, of het drinken van een aftreksel van deze diertjes. Om te bewijzen, dat een magisch verband tusschen een en ander moet worden gezocht, zal ik mij hier eene uitweiding veroorloven, en mededeelen wat de Bare'e-Toradja's zooal van mieren vertellen.

Behalve voor zogvermeerdering, worden roode boomieren ook gegeten als medicijn tegen pijn in de borst, en zwellingen van het lichaam. In de streek (Boven Mori), vanwaar ik dit bericht heb, gelooft men ook, dat als een enkele roode mier in een huis klimt en men dit beestje vangt en opeet, men niet meer dan één zweer zal krijgen, wanneer men besmet wordt met *Framboesia Indica*. In Midden-Celebes gelooft men namelijk algemeen, dat elk mensch deze ziekte eenmaal in zijn leven moet hebben gehad, evenals in Nederland wordt aangenomen, dat een mensch minstens eenmaal moet hebben gemazeld.

In Wingke mPoso en Palande zijn menschen die roode boomieren in een bamboekoker onderhouden. Men geeft deze diertjes gepofte maïs te eten. Het doel van deze fokkerij is om de uitwerpselen der mieren machtig te worden, die op wonden gestrooid, deze in korten tijd heeten te genezen. Ook beveelt men deze uitwerpselen aan als een probaat middel bij diarrhee. Bij deze mierenteelt doet zich nog iets merkwaardigs voor. «Wanneer iemand in het huis van den mierenfokker sterft», vertelde het hoofd van Singkona, «moet daarvan aan de mieren kennis worden gegeven. Men doet daartoe den bamboekoker open en zegt: N. N. (de naam van den overledene) is gestorven. Wanneer men dit verzuimde, zouden alle mieren doodgaan». Allicht denken wij hierbij aan den Hollandschen imker, die aan de bijen kennis geeft van den dood van een familielid, ja zelfs de bijen laat rouwen (Wilken IV, 183, Van Ossenbruggen, 258).

Wanneer men op een veld, dat men ontgint om daar rijst te planten, of een huis te bouwen, een mierennest vindt, moet men voor zijn doel een ander stuk grond zoeken. De akker op zulk een stuk land aangelegd zou «vele vijanden» hebben; varkens, muizen, rijstdiefjes, walang sangit zouden later op het daar geplante gewas afkomen; of het zou gebeuren, dat een of meer leden van het gezin van den ontginner zouden sterven. Zoo ook zou het gaan met de bewoners van het huis, dat op zulk een plek was gebouwd. Men mag vandaar ook geen aarde halen om er den haard in huis mee te maken. Dit geloof is bij de Posso-Toradja's algemeen.

Zelfs wanneer iemand bij den eersten aanvang van het ontginnen van een akker (het zoogenaamde mombakati, Tor. II, 241) door een mier gebeten wordt, doet hij wijs het werk te staken, en elders zijn geluk te beproeven, want anders zullen er dooden komen. Zoo ook moest iemand, die in oorlogstijd in een hinderlaag op den vijand lag te loeren en daar door een mier gebeten werd, spoedig een andere plek opzoeken, want daar blijvende zou hij zeker door den vijand worden gedood (mede algemeen onder de Possoërs).

Zoo legt men in Posso en in Boven Mori (Tomata) gaarne de testes van een hond, dien men gecastreerd heeft, in een mierenhoop. Het beest zal daardoor dapper worden en zijn beet zal even vurig zijn als die van de roode mier. Wanneer men iemand kwalijk gezind is, legt men een kleedingstuk van dien persoon in een nest van roode mieren. Het lichaam van den eigenaar zal dan met een brandenden uitslag worden overdekt. Als de nageboorte van een kind in den boom, waarin ze is opgehangen, door roode mieren wordt bedekt, zal het kind veel huilen. De priesteressen beweren van zulk een schreiend kind, dat zijn tanoana, levenskracht, op haar rondzwerfingen in een mierenhoop te recht is gekomen, en dat zij het nu door hare litanieën daaruit moeten verlossen.

Mieren, die in optocht achter elkaar loopen, mengt de Pebatosche jager in het voedsel, dat hij aan een pas gekochten hond geeft, in de hoop, dat deze hierdoor zijn nieuwen meester zal volgen. Kralen legt men op den weg, waarlangs mieren in een rij loopen. Men beweert, dat de mieren op de kralen urineeren, en dat deze daardoor «nieuw» worden, waarmede men waarschijnlijk bedoelt, dat de magische kracht, welke aan deze voorwerpen wordt gehecht, zal toenemen.

Algemeen is het gewoonte om bij scherp gemaakte bamboelatten, die in den grond worden geplant om er varkens en herten in te laten loopen, pinang neer te leggen, om daardoor de magische kracht van deze voorwerpen te verhoogen. In Boven Mori nu wacht men, na dit gedaan te hebben, of een roode dan wel een zwarte mier het eerst over de neergelegde pinang loopt; in het eerste geval zal een varken in den scherpen bamboe loopen, in het tweede geval een aap.

Wanneer men opgezette beenen heeft, moet men oppassen niet door roode mieren gebeten te worden; anders zullen de beenen opengaan en zweren (Meersteek).

Een vrij algemeen geloof is het volgende: Wanneer een rij mieren van den grond af in eene woning klimt, zonder iets met zich mee te voeren en zij verlaten dat huis weer met hunne larven in den bek, dan is dit een slecht teeken. Het voorspelt, dat dat huis «leeg» zal worden, dat de bewoners er van zullen verhuizen, of sterven. Men haast zich in dit geval om de mieren met medicijn te bespuwen, ten einde daardoor het kwaad, dat van deze diertjes uitgaat, op te lossen, te niet te doen. Komen de mieren echter met de larven in huis, en verlaten zij het weder zonder deze, dan mag men er op rekenen, dat den bewoners eenig voordeel beschoren is.

Ten slotte deel ik nog mede, dat mieren ook invloed oefenen op de weersgesteldheid, want wanneer deze diertjes in verwarring alle richtingen uitloopen, zonder dat iets hen heeft gestoord, zegt men dat er regen moet komen (Palande). Uit al het bovenstaande blijkt genoegzaam het magische karakter van de mier.

Haar en Nagels.

«Haren behooren tot die onderdeelen van het lichaam, waaraan de meeste wonderen worden toegekend door het volksgeloof», zegt Mr. Van Ossenbruggen in zijne studie over het primitieve denken, (blz. 150), naar aanleiding waarvan ik het onderzoek onder de Toradja's heb ingesteld, waarvan hier de resultaten worden gegeven. En de Schrijver voegt er spoedig de reden van dit verschijnsel bij: «De vóór-animistische beteekenis, die aan de haren, alsmede aan de nagels en tot zekere hoogte ook aan de tanden van mensch en dier was verbonden, staat m.i. in het nauwste verband met de groeikracht, die zij ten toon spreiden». Ik geloof ook dat er wel geen andere grond voor is aan te geven. Want «groeikracht» beteekent voor den primitieve: magische kracht; haren, nagels, tanden zijn dus magisch, houden magische energie in zich verborgen, verpersoonlijken derhalve kracht» (bl. 151).

Wanneer wij dit in het oog houden, verklaren zich alle mededeelingen betreffende haar en nagels bij de Toradja's van Midden-Celebes vanzelf. Nagels spelen een onbelangrijke rol bij de Bare'e-Toradja's, en aangezien de weinige gegevens, die ik omtrent deze materie heb kunnen verzamelen, evengoed haar als nagels betreffen, heb ik deze twee onderdeelen van het lichaam bijeen genomen.

Dat er kracht in het haar zit, blijkt reeds uit het algemeen voorkomende geloof, dat wanneer iemand van zichzelf of van

een ander droomt, dat hij lang haar heeft, dat op den grond sleept, dit een waarborg voor een lang leven is. Dit geloof werd onlangs geïllustreerd door een verhaal, dat eene priesteres die zich had laten doopen, aan Zendeling Ritsema deed. Een week of vier voor haar doop had zij Jezus in den droom gezien; terwijl Jezus met haar sprak, vertelde zij, «voelde ik mijn haren tegen mijn hielen slaan», wat voor haar het bewijs was, dat zij nu gezond zou zijn (ze was tot op dien tijd lichamenlijk sukkelend geweest).

Kracht dus deelt de moeder aan haar kind mede, wanneer zij dit, als het gevallen is, met het hoofdhaar slaat, of dit tegen de pijnlijke plek aandrukt (Pebato). Kracht wordt aan kokosboomen medegedeeld, ten einde ze overvloedig vrucht te doen dragen, wanneer men stukjes scalp met haar er aan, van verslagen vijanden afkomstig, op den stam spijkert. Eertijds zou geen Possoër toestaan, dat al het hoofdhaar van zijn kind werd afgeschoren; er moest steeds een plukje haar blijven staan, hetzij boven het voorhoofd, op de kruin, of in den nek; zich van alle kracht in eens te ontdoen zou gevaarlijk zijn.

Heeft men in de Meerstreek zijn haar afgeschoren, dan klemt men dit gaarne vast in een snede in den stam van een kokosboom. Het heet dan dat de boom zooveel vruchten zal dragen, als er haren op het hoofd zijn, en zoo groot als dit hoofd zelf. Dit verstaan wij nu in dezen zin, dat het haar alle invloeden, die den boom in zijn groei zouden kunnen hinderen, neutraliseert, waardoor hij zich onbelemmerd kan ontwikkelen. Of ook kan men het verstaan, dat men den boom met zijn eigen levenskracht versterkt.

Eertijds «kochten» mannen wel het hoofdhaar van vrouwen, ten einde dit te bevestigen aan het handvat van hun zwaard. In den platenatlas bij ons Toradja-boek vindt men de afbeelding van zulk een handvat met lang hoofdhaar er aan. De vrouwen gaven hun haar natuurlijk alleen aan haar bevriende menschen, uit vrees dat men met dat haar anders tooverij zou bedrijven. De «koopsom» voor het haar bestond uit een koperen bord, «om het haar in op te vangen»; een hakmes, «om het haar af te snijden»; een hoofddoek, «om er het hoofd mede te bedekken, opdat de vrouw niet ziek zal worden». Deze «koopsom», koper, ijzer en katoen, ziet er zeer magisch krachtig uit, en zij zal oorspronkelijk dan ook wel aan de vrouw gegeven zijn om de mogelijke gevolgen van het afnemen van een deel harer kracht te voorkomen.

Haar en nagels als deel van het geheel.

Het ligt voor de hand dat men een haar als een deel van zichzelf beschouwt. Met haar haar, dat de jonge man tot een snoer gevlochten om den hals draagt, geeft het meisje aan haar geliefde een deel van zichzelf (dit is een gewoonte die algemeen bij de Bare'e-sprekers, de Bergvolken en de Moriërs voorkomt).

Wanneer een Bare'e-Toradja een rivier oversteekt en hij herinnert zich eene onwaarheid gezegd te hebben, snijdt hij een stukje van zijn nagel af en werpt dit in het water, of hij doet ditzelfde met een hoofdhaar, dat hij zich uittrekt. Dit heeft niet den zin van een offer, maar hij doet het onwaar gesproken woord met iets van zichzelf van zich af, zoodat dit woord hem magisch niet meer kan schaden. Want anders zou het vaarttuig, waarin hij zit, wel eens kunnen omslaan, of hij zou door een krokodil kunnen worden gegrepen.

Met dezelfde bedoeling leggen de incestueuzen een hoofdhaar van zich in de prauw die de gevolgen van het door hen bedreven kwaad zal wegvoeren, gelijk wij reeds hebben medegedeeld. Evenzoo doet iemand, die een kwaden droom en de gevolgen daarvan van zich afwerpt.

Wanneer de Bare'e-Toradja een poppetje gereed maakt (tolokende, zie Tor. I, 381 e. v.), dat moet dienen als zondebok voor een kranke, dan doet hij zijn kwaad op dit poppetje over door er een hoofdhaar of een draad uit een van zijn kleedingstukken aan toe te voegen.

Duidelijk is ons nu, waarom de Possoërs iets van den nagel van den grooten teen afschrappen, wanneer het been slaapt; het kwaad, dat het gekriebel in het been veroorzaakt, doen zij daarmede van zich af.

In dit verband begrijpen wij ook den schrik van den Possoër, als een muis gedurende den slaap aan zijn haar of aan zijne goederen knaagt, of er op urineert, waaruit hij opmaakt, dat hij spoedig zal moeten sterven. Jale ntorate, «vliegen uit het zielenland», zijn een soort van groote vliegen, die 's avonds gonzend een huis komen binnenvliegen. De Bare'e-Toradja's beweren, dat deze vliegen worden afgezonden door de bewoners van het zielenland om een hoofdhaar van een levende te bemachtigen, ten einde daarmede hun tempel te wijden. Gelukt het zulk een vlieg een haar te bemachtigen, dan moet de eigenaar sterven.

Daarom beijvert men zich steeds zulk een insect van zich af te slaan, of te dooden (Tor II, 86).

Haar en nagels van overledenen.

Overal onder de Bare'e-Toradja's heeft men de gewoonte om van elken overledene wat hoofdhaar en de nagels af te snijden. Dit haar en deze nagels legt men te zamen met het mes, waarmede zij zijn afgesneden, in zijn kleerenkist of in een mand, waarin men zijn roerende goederen bewaart. Men is heel voorzichtig met deze «herinneringen» aan den overledene. In Onda'e vertelde men, dat wanneer een onbevoegde deze haren aanraakte, dit reeds voldoende was om hem te beboeten. Had iemand het ongeluk ze weg te werpen, dan moest hij daarvoor een boete betalen van een of twee buffels. Maar was iemand de oorzaak, dat deze relieken verbrandden, dan had hij soms tot tien buffels boete te betalen. Een Onda'e-hoofd vertelde mij, dat het verbranden van zulk haar al eens de aanleiding tot een oorlog was geworden.

In ons Toradja-boek (II, 91) en in mijn Animisme (blz. 30) heb ik gemeend deze gewoonte te moeten verklaren als een middel om niet te sterk naar den overledene te verlangen. Na de uiteenzetting van Mr. Van Ossenbruggen in zijne meermalen genoemde studie komt dit gebruik in een ander licht te staan. Met dit haar en die nagels, versterkt door ijzer (het bijgevoegde mes) verschaft men zich macht, om daarmede de van het lijk uitstroomende kracht te paralyseeren. Bewaarde men genoemde zaken niet, zegt toch de Possoër, dan zou de doode den rijst-aanplant verwoesten, d. i. de van het lijk uitgaande invloed zou de rijst niet laten gelukken. Hiermede in overeenstemming is ook het gebruik bij de Possoërs om niets wat van ijzer is aan het lijk mee te geven in de kist. «Die ijzeren voorwerpen, zegt men, zouden de dooden gebruiken om er de rijstvelden mede te bederven». Of: «De muizen zouden in grooten getale het veld komen afknagen». Anders uitgedrukt: door het ijzer zou de uitstraling van het lijk zoodanig versterkt worden, dat zij de groeikracht van het gewas vernietigde. Ik moet hier echter dadelijk bijvoegen, dat de Moriërs en de Bergvolken wel ijzer aan hunne dooden meegeven in de kist.

Door het haar en de nagels krijgen de overlevenden dus macht over den doode. Vandaar de uitdrukking: men moet deze dingen

goed opbergen, «opdat de ziel van den overledene er zich niet van kunne meester maken». Vandaar de boeten, die er staan op het aanraken er van door onbevoegden, waardoor licht iets van de kracht er aan ontnomen wordt; op het wegmaken, waardoor men de controle er over verliest; op het verbranden, waardoor men de macht over den doode niet alleen geheel verliest, maar de uitstraling van den doode misschien nog wordt versterkt door die van het vuur. Deze conclusie komt dus overeen met hetgeen H. A. van Hien in de Locomotief van 19 September 1902 (Iets over Javaansche tijdrekenkunde, den natuurdienst en geestenvereering) ten opzichte van nog levende personen schreef: «Het bezit en het bewaren van afgeknipt hoofdhaar en afgeknipte nagels verleent aan den bezitter macht over den persoon van wien het afkomstig is. Verbrandt men deze haren of nagels, of legt men ze neer op een warme plaats, dan bezorgt men den persoon, van wien ze afkomstig zijn, ziekte en voortdurend ongeluk, terwijl daarentegen het neerleggen van deze voorwerpen op een koele of vochtige plaats voor hem niet alleen voorspoed en gezondheid ten gevolge heeft, maar ook genegenheid voor en onderworpenheid aan dengene, die deze voorwerpen in zijn bezit heeft».

Wanneer men zijn haar zengt, vernietigt men een deel van zijn kracht ¹. Dit blijkt in de eerste plaats hieruit, dat men beweert, dat het haar in dit geval nooit meer lang zal kunnen worden. En ook spreekt deze meening duidelijk uit hetgeen men mij in Boven Mori vertelde: Wanneer een jonge man of jonge vrouw zich het haar zengt, zullen de kinderen, die hij (zij) later misschien krijgt, niet lang in het leven blijven.

In ons Toradja-boek hebben wij van een rechtsinstituut verteld (I, 199), waarbij een slaaf, die door zijn meester slecht behandeld was, naar een of ander voornaam man kon vluchten. In diens huis gekomen vernielde hij dan een of ander stuk huisraad, waardoor bedoelde voorname het recht kreeg om van den heer

¹ Mr. Van Ossenbruggen wijst in zijn werk over het primitieve denken, blz. 157, op de beteekenis, die het haar door zijn kracht heeft als afwerend middel, en dat deze kracht extra sterk wordt door verbranden. Van deze toepassing van het haar heb ik in Midden-Celebes geen andere voorbeelden kunnen vinden dan het door den Schrijver daar aangehaalde, namelijk dat de magische kracht van verbrand varkenshaar en verbrande kippeveeren een voor pokzieken nadeeligen invloed ontwikkelt.

van den slaaf een boete van een of meer buffels (al naar gelang van de waarde van het vernielde) te eischen, alvorens hij den vluchteling weer aan zijn meester afstond. «Het zekerste middel voor een slaaf om zich bij een nieuwen heer te vestigen was, dat hij in diens huis komende, een der familieleden van den huisheer (gewoonlijk een van diens kinderen), voordat deze er op verdacht was, een lok van het hoofdhaar afsneed en dit in het vuur wierp. Dit gold voor zulk een zware belediging, dat van vergelden geen sprake meer kon zijn». Zoo schreven wij in ons Toradja-boek. Wij begrijpen nu welk een groot kwaad in de oogen der Possoërs de slaaf met dit verbranden had gedaan.

Op dezelfde plaats in ons boek deelen wij een geval mede van eene slavin, die den gordel met voorbehoedmiddelen van den huisheer, in wiens woning zij was gevlucht, had verbrand. «De man beweerde, dat hiermede een onbetaalbare schat was verloren gegaan, en deed als losprijs zulk een hoogen eisch, dat de heer, van wien de slavin was weggelopen, daarvoor tien andere slaven had kunnen koopen». Wij hebben verzuimd er bij te vertellen, wat dien gordel zoo kostbaar had gemaakt, waarschijnlijk omdat wij ons indertijd nog niet genoeg bewust waren van de waarde van dit gegeven. Er was namelijk een kies in geweest van 's mans grootvader. Wij begrijpen nu waarom de hoofden, die bij elkaar waren geroepen om over den eisch van dezen man te beraadslagen, hebben toegegeven, dat hij een zeer hooge boete kon eischen. Ik deel dit geval mede, omdat het hier in zijn verband staat, en opdat ik er later niet op zal behoeven terug te komen, als ik over de magische kracht der tanden spreek.

Een geval analoog aan het bewaren van haar en nagels van een overledene vinden wij in het volgende. Wanneer men een buffel zal slachten, worden in een mandje sirih, pinang, tabak en kalk gedaan. De oudste van de familie, aan wie de buffel toebehoort, beweegt het mandje zevenmaal naar rechts en zevenmaal naar links over den kop van het dier. Hij zegt daarbij: «Ik slacht u, maar ik neem alleen uw lichaam; dat uw tanoana (levenskracht) niet wegga» (soms roept men ook de goden aan, zie Tor. II, 175). Dan zet hij het mandje op de kruin van den buffel, en licht dit met den wijsvinger zevenmaal even aan den voorkant op. Dit doet men altijd bij magische handelingen, en het heeft de bedoeling om iets los te maken, in casu de levens-

kracht van den buffel. Vervolgens neemt men het mandje weg, en zegt: «Uw tanoana is in het mandje verhuisd». Een ooghaar en een haar uit den staart van het dier worden in een lapje katoen gewikkeld en in het mandje gelegd. Deze haren bewaart men zorgvuldig, en telkenmale als er een buffel wordt geslacht, voegt men de nieuwe haren bij de vorige. De verklaring van dit gebruik werd reeds gegeven in ons Toradja-boek; «Wij doen dit, opdat de andere buffels niet zullen sterven, maar veel jongen zullen werpen». De uitstraling van den gedooden buffel mag niet vernietigend op de overige dieren inwerken, en daarom meent men de levenskracht met de haren te kunnen bewaren.

Een bijzonder gebruik van haar in deze lijn vond ik in Onda'e. Of men het tegenwoordig nog doet, ben ik niet te weten kunnen komen, maar eertijds bewaarde de huisvader van elk zijner kinderen één haar, en van één dier kinderen een stukje van den nagel. Hij nam deze dingen als het kind ongeveer twee maanden oud was. Het afsnijden geschiedde met een scherp reepje bamboe (Op de vraag, waarom dit niet met een mes mocht gebeuren, gaf een oud man ten antwoord: Omdat onze voorouders nog geen messen hadden, en daarvoor stukjes bamboe gebruikten). Hetzelfde deed hij bij zijne kleinkinderen: van ieder kind één haar, en één stukje nagel van één kind uit elk gezin. Kwam de verzamelaar te overlijden, dan zette een zijner kinderen de collectie voort. Had men haar en nagels van drie geslachten verzameld, dan werden de haren geteld. Waren er honderd en meer, dan richtte men een offerfeest aan «om Poeë mPalaboeroe (= de zon) te prijzen». Waren er geen honderd haren, dan deed men dit niet. In beide gevallen werden de bijeengebrachte haren en nagels na het derde geslacht weggegooid, en de een of ander begon op nieuw met verzamelen.

Eene moeder in Poe'oe mBoto legt de stukjes nagel, die zij van de vingers van haar zuigeling heeft afgesneden bij het hoofd van het kind in de wieg, «anders zou het ziek worden, omdat een deel van zijn lichaam (de nagels) is weggenomen.»

Haaroffer.

Ook van het gebruik van haar op de wijze, die tot nu toe als «haaroffer» werd aangeduid, komen bij de bewoners van Midden-Celebes eenige voorbeelden voor: Wanneer men in de Possostreek en Boven Mori een doode muis op den weg ziet, is dit een slecht

teeken; m. a. w. van de doode muis gaat een nadeelig werkende invloed uit. Terloops merk ik op, dat de muis geen groote rol speelt in de magische gedachtenwereld der Toradja's. Muizen worden vaak aangemerkt als zielen van overledenen, die in deze gedaante een deel van den oogst voor zich komen halen. Wanneer men bij het ontginnen van een rijstveld een muis ziet, en het gelukt dit dier te doden, mag men op een goeden oogst rekenen.

Om nu den invloed van de doode muis op den weg krachteloos te maken, trekt men zich een haar uit het hoofd, en bindt dit aan een grasspriet in de nabijheid van het doode diertje vast.

Bij het dorp Wajoera (Poe'oe mBoto) zagen wij eens een muis op den weg aan iets knagen. Mijn Toradja-medgezel zeide mij, dat dit iets kwaads was, en de eenige wijze om dit kwaad te ontgaan zou zijn om de ontmoeting dadelijk na aankomst in het dorp aan het hoofd mede te deelen. Stemtoover dus.

In mijn Animisme, bl. 177, heb ik een verhaal medegedeeld uit Lage afkomstig, waarin wordt vermeld, dat de tanoana, levenskracht, van den mensch zich vertoont in de gedaante van een muis.

Wanneer men in Onda'e de gesneden rijst uit de velden naar de schuren in het dorp overbrengt, is droog weer zeer gewenscht. Ten einde nu alle magische invloeden, die regen kunnen doen ontstaan, krachteloos te maken, klemt de draagster (het zijn veelal vrouwen die dit werk doen) een stukje nagel van hare grootmoeder boven in de mand, waarmee het vervoeren plaats heeft, vast.

Als de Possosche moeder genoodzaakt is hare nog kleine kinderen voor eenigen tijd te verlaten, bindt zij wat van haar eigen hoofdhaar aan dat der kinderen vast; «dan zal het kind denken, dat zijne moeder bij hem is, en het zal niet om haar weenen». Dit kan in dezen zin gemeend zijn, dat het haar der moeder alle magische invloeden, die het kind tot huilen zouden kunnen brengen, verlamt.

Wil een kind bij de bevalling niet te voorschijn komen, dan stopt de kraamvrouw den mond zoo vol met haar eigen haar, dat zij er braakbewegingen van gaat maken. Dan moet het kind spoedig geboren worden.

Wanneer in de bosschen om de vallei van Tawaelia iemand verdwaald is, maakt hij in een boom een inkerving, snijdt wat

van zijn hoofdhaar af en klemt dit in de gemaakte insnijding. Hij zegt dat hij dit aan den boschgeest geeft. Dan klimt hij in den boom om van daar uit den omtrek te overzien. Is hij georiënteerd, dat legt hij, beneden gekomen, sirih-pinang aan den voet van den boom neer, «als eene vergoeding voor de goedheid der geesten». Het hoofdhaar moet echter de magische werking van den boom op dengene, die er in klimt, neutraliseeren, want door den invloed van den boom zou hij zich slap kunnen gaan voelen en naar beneden vallen.

In Besoa zijn de voorschriften omtrent de verhouding tusschen heer en slaaf zeer streng. Als een slaaf op de slaapmat van zijn heer treedt, of als hij uit het mandje van zijn meester eet, of wanneer de heer het overschot van het eten van zijn slaaf opmaakt, zal dit alles ten gevolge hebben, dat de slaaf een opgezette buik krijgt. M. a. w. de invloed die van den heer uitgaat benadeelt den slaaf. Als zoo iets gebeurd is, moet de heer dit kwaad krachteloos maken. Dit doet hij door zich het hoofdhaar te wasschen en dit water den slaaf te laten drinken.

Dit zelfde geldt ook voor de verhouding van schoonzoon en schoonouders: De schoonzoon zal een opgezette buik krijgen, wanneer de bovengenoemde dingen met zijn schoonvader of schoonmoeder gebeuren. De schoonzoon drinkt dan ook water, waarin schoonvader of schoonmoeder zich het hoofdhaar hebben gewasschen.

Dat de verhouding tusschen schoonkinderen en schoonouders als magisch gevaarlijk wordt beschouwd, blijkt ook nog uit het volgende: wanneer een gehuwd man ziekelijk wordt, wast de vader (of de moeder) van zijne vrouw zich het hoofdhaar en dit water drinkt de lijdende dan. Is het de gehuwde vrouw die sukkelend van gezondheid wordt, dan drinkt zij het water, waarin de vader (of de moeder) van haar man zich het haar heeft gewasschen.

Wanneer iemand geboren wordt met vlokken aan elkaar gegroeid haar (de Possoër noemt dit *mopini*), moet men dit niet uit elkaar willen halen, want dit zou de levenskracht van zoo iemand doen afnemen.

In Boven Mori (Tomata) zal een priesteres terwijl zij hare litanieën aan een meisje leert, het haar van hare leerlinge vlechten. «De *lamo a* (geest) van het meisje blijft dan in het haar en dan kan zij priesteres worden als haar meesteres is overleden».

De bedoeling van dit vlechten zal wel zijn om het meisje te beveiligen tegen de magische werking van het opzeggen der van nature magisch sterke litanieën. In dit geval zou het vlechten van het haar gelijk staan met het bedekken er van, waarover ik straks zal spreken, tenzij dit vlechten alleen de bedoeling heeft om de woorden der leerares op het hoofd (in de ziel) van het meisje vast te leggen, opdat zij het geleerde goed zal kunnen onthouden.

Het snijden van het haar.

Het kan ons niet verwonderen, dat de bewoners van Midden-Celebes bepalingen hebben op het snijden van het hoofdhaar, omdat daarin voor hen de groeikracht van den mensch zich manifesteert. Als men in taboe-toestand verkeert, is het snijden van het hoofdhaar gevaarlijk; zoo wanneer men ziek is. Met name noemt men in Boven Mori de lijders aan Framboesia Indica. Als zulke lieden zich het haar lieten snijden, zou de ziekte een kwaadaardig karakter aannemen.

Door het haar te snijden ontketent men magische kracht, die nadeelig op de omgeving kan werken. Om deze reden hield men zich eertijds in Poe'oe mBoto streng aan den regel om zich tusschen het planten en het oogsten van de rijst niet het haar te laten snijden (tegenwoordig storen velen zich niet meer aan dit verbod). Het kan ook zijn, dat men in het laten groeien van het haar een analogie-handeling zag voor het groeien van de rijst.

Zelfs in den tijd, waarin men aan het zoeken is naar een goed stuk grond om daar zijn rijstveld aan te leggen, zal men zich het hoofdhaar niet laten snijden (in Boven Mori), omdat anders de rijst op het gekozen veld niet zou gelukken.

Een kind, dus een magisch nog niet sterk wezen, mag het haar van een priesteres, een magisch zeer sterk persoon, niet korten, anders zou de buik van dat kind opzwellen (Boven Mori).

Des nachts zijn nagels te snijden zou zeer nadeelig wezen. Wie dit doet, zou spoedig sterven, want de totokesi, een omineuze vogel van groote beteekenis, zou die nagels nemen «om ze zelf als nagels te gebruiken». (Sanio, Pebato).

Bij sommige Bare'e-stammen mag het haar van eene zwangere vrouw niet gesneden of geknipt worden. Men beweert dat daardoor de navelstreng tijdens de uitdrijving van het kind zou breken.

Een gehuwd paar, beweert men in Besoa, mag zich het hoofd-

haar niet meer afsnijden: de man zou daarmee de vrouw, en de vrouw den man kwaad doen. In Napoe geldt dit voorschrift alleen voor de vrouw gedurende den tijd, dat haar man op reis is. Als zij het toch deed, zou haar man ziek worden, zich zwak voelen en geen voorspoed hebben op zijne onderneming. Bevond hij zich op een krijgstoct, dan zou zoo'n daad zijner vrouw zijne kracht zoodanig beïnvloeden, dat de vijand hem kon dooden. Dit verbod van haarsnijden is een der voorschriften van het morame, waarover ik beneden uitvoeriger zal spreken. Mocht eene vrouw in deze omstandigheden toch het hoofdhaar hebben laten snijden, dan moet een bloedverwant van den afwezigen man, als hij het geval verneemt, er spoedig bij zijn om de vrouw te beboeten, ten einde hierdoor het dreigende gevaar af te wenden.

In Napoe is men gewend om het haar van kinderen, als zij wat grooter zijn geworden, te snijden. Men zegt dat alleen de moeder het haar van haar kind mag snijden. Wanneer een ander dit deed, zou deze er nadeelige gevolgen van ondervinden, *napoboeto*, tenzij de moeder dien persoon daarvoor eenig «loon» gaf. Hetzelfde geldt ook voor het snijden der nagels.

Loshangende haren.

«Vooral lange, loshangende haren verspreiden magische energie, zegt Mr. Van Ossenbruggen (blz. 151). Daarom moeten de vrouwen bij de Bare'e-Toradja's, die op het rijstveld de plantsters telkens van zaairijst voorzien, de haren los laten hangen. Dit dient om magische energie aan de zaairijst mede te deelen, maar de menschen zelve zeggen, dat dit gedaan wordt, «opdat de rijst zoo lang zal worden als het hoofdhaar». Zij mogen zich echter het haar niet wasschen (vooral niet met het geraspte vleesch van de kokosnoot), dan nadat het zaad is ontkiemd.

Ook bij het montompoe (bij de To Pebato mooli oënja, in Poe'oe mBoto montiwolo genaamd, zie Tor. II 254—255), eene plechtigheid, die aan de rijst wordt volbracht tegen den tijd, dat de aar te voorschijn begint te komen, moet men het haar los laten hangen; waarschijnlijk weer om magische kracht (groei-kracht) aan de rijstkorrels mede te deelen.

Ieder jaar heeft in de smederij van elk dorp der Bare'e-Toradja's een feest plaats, *mopatawi* geheeten, waarvan de bedoeling is om allen magischen invloed, welke van het ijzer uitgaat, en die de menschen ziek maakt, op de jacht de speren niet doet treffen,

het sap van den arènboom spaarzamer doet vloeien en op nog andere wijzen schadelijk werkt, te paralyseeren. Als het hoofdmoment er is, dat de dorpssmid, de tokoemasi, die deze plechtigheid leidt, de goden zal aanroepen, neemt hij den hoofddoek af, en laat zijn lange haren over zijn schouders golven. Op dit belangrijke oogenblik moet zooveel mogelijk kracht van hem uitgaan.

Veelvuldiger zijn de gelegenheden, waarbij het hoofdhaar juist bedekt moet worden, waar men dus het loslaten van magische energie schadelijk acht. In de eerste plaats geldt het voorschrift het haar goed toe te dekken bij Moriërs, Possoërs en Bergvolken voor de voorgangsters bij den rijstooft. In Tindoli (Meerstreek) vertelde men er bij: «Als de voorgangster 1000 bossen op een veld heeft geoogst, maakt zij den hoofddoek los, en laat het haar los hangen». Wanneer er zooveel rijst binnen is, is het gevaar voor dit gewas geweken, en dan kan de kracht uit het haar juist ten goede gaan werken. In Pebato schijnt het gevaar geweken als de voorgangster vier dagen heeft gesneden, want dan is het geoorloofd het haar los te maken.

In Besoa, waar men evenals in de andere Berglandschappen veel last heeft van rijstdiefjes, mag men, terwijl men bezig is met het verjagen dezer vogels, het hoofdhaar niet los laten hangen, want dan zullen er nog veel meer van deze diertjes komen.

De priesteres mag in het Possosche en de Berglandschappen het haar niet los laten hangen of los maken, terwijl zij met haar arbeid (het opzeggen der litanieën) bezig is.

Ook tijdens de afwezigheid van haar man, als deze met anderen op een tocht is uitgegaan, mag de vrouw den hoofddoek niet afleggen, nog minder het haar los maken. De man zou daardoor van zijn kracht inboeten en geen geluk hebben. Als men op de jacht gaat, moet men den hoofddoek stevig om het hoofd binden, opdat deze niet door een tak of door den wind afgenomen worde, en het haar los zal raken, want dan zou men geen geluk hebben.

In tegenstelling met hetgeen we daaromtrent van de To Besoa hebben vernomen, mag de Napoesche vrouw bij eene eerste bevalling in geen geval het haar losmaken, anders zal zij het zeer zwaar hebben. Als reden hiervoor wordt opgegeven, dat de goden haar straffen voor hare onbehoorlijkheid om tegenover hen de haren niet te ordenen en op te binden. Bij eene volgende bevalling heeft het losmaken van het haar geen kwade gevolgen meer,

In ons Toradja-boek hebben wij een geval van wichelen met rijst medegeedeeld (II, 232). Door dit wichelen bedoelt men magisch zoodanig op den vijand in te werken, dat diens kracht verlamd wordt, en hij gemakkelijk overwonnen wordt. Voor dit werk nu bindt de wichelaar zich zorgvuldig den doek om het hoofd, zoodat al zijn haar door dit kleedingstuk bedekt wordt.

Het kammen der haren.

«Doen loshangende haren op zichzelf reeds magisch vermogen emaneren, dan is het begrijpelijk, welke gevaren verbonden kunnen zijn aan het kammen der haren,» zegt Mr. Van Ossenbruggen weer (Blz. 152 van zijn boek).

In de eerste plaats zijn kammen en luizenzoeken (een zeer geliefkoosd tijdverdrijf bij de bewoners van Midden-Celebes) uitgesloten in de gevallen, waarin het hoofdhaar niet los gemaakt mag worden. Algemeen geldt het voorschrift, dat men zich na het vallen van den avond niet moet kammen. De nacht, het duister, is magisch gevaarlijker dan de dag, wanneer de zon heilzaam op alles inwerkt. In sommige streken zegt men, dat men door zich bij donker te kammen spoedig zal sterven. In Poe'oe mBoto beweert men: dan wordt ge spoedig weduwnaar (weduwe); hier werkt dus het kammen nadeelig op een ander. Vooral als men in den ouden tijd met den eenen of anderen stam in oorlog was, moest men zich na het ondergaan der zon niet kammen. Want als de vijand dan eens bij het dorp kwam, zou men hem zeker in handen vallen. Het kammen vermindert dus de kracht van den kammer.

Bij dit kammen in den avond of nacht is nog iets eigenaardigs. De Bare'e-Toradja's kennen twee soorten van kammen: de sara en de soedjoe. Beide zijn in ons Toradja-boek beschreven (II, 187). De soedjoe is gemaakt van een stuk bamboe van de lengte der hand. Dit stuk bamboe is tot op twee derde, waar zich eene geleding bevindt, gespleten in verscheidene tanden, die door middel van een rotanvlechtsel een weinig uit elkaar gehouden worden. Het dient om het haar van luizen en luizen-nesten te zuiveren. Men moet gewoonlijk alle kracht aanwenden om een deel van het haar er door te halen. De sara is gewoonlijk van bamboe staafjes gemaakt, die naast elkaar zijn gelegd en door middel van een paar dwarslatjes in het midden en aan het bovineinde bij elkaar worden gehouden. Soms ook

maakt men ze van een plat stuk buffelhoorn, waarin tot op de helft tanden zijn gesneden.

Nu zegt men te Tentena (Noordkant van het Possomeer) en in Poe'oe mBoto (Zuidkant van dat Meer), dat na het vallen van de duisternis wel met de soedjoe, maar niet met de sara mag worden gekamd. In eerstgenoemde plaats verklaarde men dit als volgt: «Met de soedjoe mag men in het donker kammen, omdat deze geen dwarslat aan de tanden heeft; de sara heeft wel een dwarslat, en deze zou den adem tegenhouden; daarom mag men zich met haar niet kammen». Juister werd de betekenis van het verschil in kammen weergegeven door het dorps-hoofd van Pendolo: «De sara, zei hij, begint bij den wortel van het haar, en wordt heelemaal tot het eind er van doorgehaald. Dit noemen wij majali tinoewoe (= het leven weghalen). Maar een soedjoe wordt alleen gebruikt om ze door bepaalde plekken in het haar (in het midden of aan het uiteinde) te halen, ten einde de luizennesten te verwijderen. Dit levert dus geen gevaar op, dat de tanoana (levenskracht) zal worden weggekamd».

Mogen de haren van een zieke niet losgemaakt worden, nog minder mogen ze worden gekamd. Ook als hij herstellende is en nog zwak, moet men niet spoedig hiertoe overgaan, want dan loopt hij kans weer in te storten.

Iemand die slaapt, mag men het haar niet kammen, want dan zou men een lijk kammen, zegt de Beneden Moriër, m. a. w. onder het kammen zou de slapende (iemand die in zijn bewusteloozen toestand magisch zwak is) sterven.

In dezelfde landstreek wordt ook gezegd, dat men zich niet moet kammen vóór het eten, want dat men dan spoedig zal sterven (sommigen zeggen zelfs nog vóór het eten). De betekenis is weer duidelijk: Wanneer men door het eten magisch sterker geworden is, kan de emanatie van kracht uit het haar geen kwaad meer.

Ik heb reeds medegedeeld, dat de vrouwen, die de zaarijst uitdeelen, het haar loshangend dragen, maar dat zij dit niet mogen wasschen, tot de rijst op het veld ontkiemd is. Tot op dien tijd mogen zij het haar ook niet kammen, noch met de sara, noch met de soedjoe.

Aan het Meer leert men ook, dat zij die naar hun rijstveld gaan om te zien hoe het daarmede gesteld is, of die een zieke

gaan bezoeken, vooraf niet het haar mogen kammen, daar dit niet goed op de te veld staande rijst of op den kranke zou werken. In Poe'oe mBoto wacht men zich er voor zichzelf of een ander te kammen, zoolang men in de tuinhut verblijf houdt, mede met het oog op den slechten invloed, welken dit op het gewas zou hebben.

Bij de To Lampoe in Loewoe kamt men zich het haar aan den vooravond van den dag, waarop men met den oogst zal beginnen om dit dan gedurende den geheelen tijd van het rijst-snijden niet meer te doen, «omdat anders de t a n o a n a, kracht, van de rijst zou weggaan».

Mr. Van Ossenbruggen wijst er ook op, dat het kammen van haar hier en daar regen veroorzaakt. Daarvan heb ik voor Midden-Celebes twee voorbeelden gevonden. Te Malitoe (Pebato) vertelt men, dat de naaste verwanten van iemand, die voor langen tijd op reis of op eenige onderneming is uitgegaan, gedurende diens afwezigheid het haar niet mogen kammen, daar de afwezige dan voortdurend met regen te kampen zou hebben.

Het tweede voorbeeld is uit Beneden Mori (Tinompo). Terwijl het regent, zegt men daar, moet men zich niet kammen, want dan zal het bij den dood van den kammer regenen, zoodat er niemand zal willen komen om voor zijn lijk te helpen zorgen.

De kam als amulet.

«Het behoeft ons niet te verwonderen, vervolgt Mr. Van Ossenbruggen (blz. 156), dat in verband met het bovenstaande aan de kam op zichzelf een magische beteekenis wordt verleend en dit voorwerp tot amulet is geworden».

Hiervan vinden wij bij de Bare'e-Toradja's verscheidene voorbeelden. Wanneer in Poe'oe mBoto de rijst die het volgende jaar als zaairijst moet dienen, met de voeten wordt gedorscht, dan legt men onder de groote, platte mand, waarin dit gedaan wordt, beide bovengenoemde soorten van kammen en een inheemsche naald, die veel van een els heeft, nakamainti poe'oënja, «opdat de rijststengels stevig zullen zijn». Genoemde voorwerpen moeten dus kracht geven aan de rijst.

In dezelfde streek heeft men de gewoonte om een hond die iemand gebeten heeft, te kammen, «opdat het gif zich niet aan de wond hechte». Dit gif, de kwade invloed van den hond, moet dus door kammen worden verlamd. Mede in bedoelde streek

wordt een pas geboren kind in water gebaad, waarin een kam is gelegd, «opdat het kind lang moge leven om te kunnen worden gekamd». Dit behoeft geen nadere verklaring.

Boven zagen wij reeds, dat de vrouwen, die de zaairijst aan de plantsters uitdeelen, het haar los hebben hangen. Bovendien wordt nog op de mand, waaruit de zaairijst verdeeld wordt, een kam gelegd, waaraan kralen en een sirihvrucht zijn gebonden (aan den Noordkant van het Meer). Een oude legde dit aldus uit: «Zoo dicht als de tanden van den kam op elkaar staan, zoo dicht zal ook de rijst groeien». Kam, kralen en sirih wijzen hier op de bedoeling om allen magischen invloed krachteloos te maken, die aan de groei­kracht van de rijst kwaad zou kunnen doen.

(In het voorbijgaan moet ik even opmerken, dat de kraal­kracht vertegenwoordigt. Als de Bare'e-Toradja naar het bosch gaat om een vaartuig, een rijstblok of iets dergelijks te hakken, bindt hij zich een kraal om den pols. Daardoor zullen alle invloeden, die de kracht van den pols kunnen verslappen, worden vernietigd. Wanneer een troep krijgers het gebied van den vijand betreedt, wordt een kraal en een duit in de rivier van het vijandelijk land geworpen, als men voor de eerste maal van het water op dit gebied gebruik maakt (Tor. I, 236). De Possoër zegt: «Wij moeten het water van den vijand koopen», maar het is duidelijk, dat de harde kraal en het koper moeten dienen om den magischen invloed van het water van den vijand te paralyseeren. Om dezelfde reden werpt de moeder uit Poe'oe mBoto een kraal in het water, als zij haar zuigeling voor de eerste maal naar de rivier brengt (Tor. II, 62). Kleine kinderen worden spoedig met kralen omhangen terwijl zware strengen er van tot de uitrusting van de priesteres behooren. Het meest geschat onder de kralen zijn de oude moetisalah, in het Bare'e sogoti genaamd (zie Tor. II, 226).

In Beneden Mori haalt men eenige malen een kam door de zaairijst heen «opdat de rijst op dezelfde wijze zal groeien als de dichtheid der tanden».

Dat de kam op zichzelf als magisch voorwerp wordt beschouwd, blijkt vooral uit hetgeen ik in Boven Mori (Tomata) vond. Wanneer men daar een kam heeft gemaakt of gekocht, brandt men de uiteinden der tanden een weinig in het vuur, «opdat de kam veel luizen zal vangen». Als een kam niet veel luizen vangt, moet men een der tanden er uitbreken en dien weggooien, «opdat de kam meer zal vangen». Er zit dus iets aan den kam, dat hem

belet veel te vangen, en dat gebrek doet men met het wegwerpen van een der tanden van hem af, op dezelfde wijze als de mensch iets kwaads van zich afdoet door een haar, een stukje nagel van zich weg te werpen, of door te spuwen.

Als de kam onder het gebruiken valt, zal hij geen luizen meer vangen, zegt de Beneden Moriër (Tinompo); een nieuwe kam moet eerst een paar malen door het haar van een hond gehaald worden, wil hij veel luizen vangen (Boven Mori, Tinompo).

Tanden.

Wanneer de boventanden bij een klein kind het eerst uitkomen, is dit measa, onheilbrengend.

Ook dit punt geldt voor alle Bare'e-sprekers, Bergvolken en Moriërs. Deze ongewone uiting van de groei-kracht van het kind werkt of nadeelig op hemzelf, of op zijn moeder; een van beiden zal dus spoedig sterven.

De To Napoe zeggen van een kind dat de boventanden het eerst krijgt: *mampetiro kaloloe*, «in zijn eigen grafkuil neerzien», dus: spoedig sterven. De wijze waarop bij dit volk het dreigende gevaar wordt afgewend, heb ik boven medegedeeld, toen ik over de paralyseerende kracht van urine heb gesproken: men urineert namelijk op zulk een kind.

In sommige streken snijdt men een stuk van den kam van een haan af, en smeert van het bloed op de boventanden om daarmee het kwaad, dat zich met die boventanden openbaart, te vernietigen. In het dorp Tindoli zeide men van zulk een geval: «Het kind snelt zijn leeftijd vooruit»; als gevolg daarvan zou vader of moeder sterven. Het tegenmiddel, dat hier gebruikt wordt, schijnt het meest voorkomende te zijn, want ik vond het ook in andere streken toegepast (Poe'oe mBoto, Pebato). Men neemt namelijk een ei, kookt het, schilt het en snijdt het dan in tweeën op den neus van het kind. Daarna wordt de eene helft aan het kind te eten gegeven, en de andere helft eet de moeder op. Dit noemt men *mampariojoti dja'a*, «het kwaad tusschen beiden (moeder en kind) stellen». Dit drukt ook heel juist de bedoeling der handeling uit: het kwaad dat zich openbaart in het uitkomen der boventanden, wordt op het ei overgebracht en daarna over moeder en kind verdeeld. Dit gedeelde kwaad kan niet veel meer uitrichten, het wordt door moeder en kind samen verwerkt.

Ik moet mij hier weer eene uitweiding veroorloven over het ei. Op de magische kracht er van is al meermalen gewezen. Het is de groote kiemkracht, waaraan het zijne waarde ontleent. Wij zullen het in den loop van dit opstel nog meermalen zien gebruiken. In bovengenoemd geval wordt het kwaad op het ei overgebracht, is het ei dus zondebok. Deze rol speelt het heel vaak. Als een gezelschap jagers het bosch ingaat, verzamelen zich allen eerst om een aanvoerder, die sirih-pinang gereed maakt en een ei te voorschijn haalt, dat hij van huis heeft medegenomen. Dit ei raken allen aan, waarna de aanvoerder het samen met de pinang op een in den grond geplant stuk bamboe legt. Het kwaad dat den jagers mocht aankleven, doordat zij iets hebben gedaan waardoor een magische invloed is opgewekt, die hun geluk op de jacht zou kunnen beïnvloeden, wordt op het ei overgebracht, en daarmee aan den rand van het bosch achtergelaten. Dit is een gebruik dat algemeen onder de Bare'e-Toradja's wordt gevolgd.

Nu verklaart zich ook de beteekenis van het ei bij het *mopatirani*, dat in ons Toradja-boek (I, 381) is beschreven: Een ei wordt voor een zieke naar een boom gebracht, waarvan de geest hem heet krank gemaakt te hebben. Op dit ei wordt de ziekte (het magisch kwaad) overgebracht. Dat de menschen zelven van deze handeling niets meer begrijpen, blijkt uit de omstandigheid, dat het ei gehouden wordt voor het surrogaat van een witten buffel. «Zeer vaak wordt ook als offer gebruikt een kip-penei», schreven wij vroeger (Tor. I, 278). Gewoonlijk doet het dan dienst als zondebok.

Eieren worden tegen de kist met beenderen van een ouden held stuk gegooid om die beenderen te doen leven, opdat zij door beweging eenig teeken zullen geven (Tor. I, 283). Een ei wordt in de hand van een overledene gedrukt om het kwaad, dat van het lijk uitgaat te helpen verlammen (Tor. II, 114). Geen wonder ook dat men met het kiemkrachtige ei wichelt (Tor. I, 231). Zooals gezegd is, zullen wij nog meer voorbeelden van de magische beteekenis van het ei tegenkomen.

In Boven Mori (Tomata) schijnt men geen overwegende beteekenis te hechten aan het eerst uitkomen van de boventanden. Men zegt alleen dat in zulk een geval het volgende kind, dat zal worden geboren, een meisje zal wezen. Alleen het te spoedig verschijnen der tanden wordt daar als *measa*, onheilbrengend aangemerkt. Het kind zal dan niet lang leven.

In Pebato beweert men, dat indien de melktanden van de bovenkaak het eerst uitvallen, dit onheilbrengend is.

Wanneer iemand droomt, dat hij zijn voortanden kwijt is, zal hij spoedig sterven. Verliest hij in den droom een kies, dan zal hij een bloedverwant door den dood verliezen (Poe'oe mBoto). Men doet het kwade van dezen droom af door op houtskool te spuwen. Houtskool en asch hebben groote magisch paralyseerende kracht, zooals wij meermalen gelegenheid zullen hebben op te merken. Als een jongeling zijn tanden verliest, zal hij spoedig sterven. Gebeurt het echter, dat iemand op leeftijd er nog een tand of kies bij krijgt, dan kan hij van een lang leven verzekerd zijn (Boven Mori).

Wanneer in Besoa een volwassene een tand of kies verliest, zal hij dien bewaren, en deze tand wordt samen met het lijk in de doodkist gedaan. De uitgevallen melktanden gooit men hier weg met de woorden: «Mijn tand gooi ik weg; hier hebt gij uw tand, boomhagedis» (Bare'e: woeloa; Besoa = boeleli). De Besoer onderstelt eenig verband tusschen de boomhagedis en tanden. Dit blijkt uit het voorschrift: «Verbrand niet de uitgekauwde stukken van suikerriet, want anders zullen de tanden en kiezen van dengene, die het riet gekauwd heeft, door de boomhagedis worden opgegeten», d. i. ze zullen uitvallen.

Dat ook de Bare'e-sprekers eenig verband zoeken tusschen tanden en de boomhagedis blijkt uit het volgende, dat ik in de streek ten Noorden van het Possomeer vond. Wanneer de tanden waren gekort, kauwde de patiënt een kruid, dat in het Bare'e sakoti heet, waarna de stompjes der tanden zwart werden gemaakt. Zoolang dit laatste niet was gebeurd, mocht de patiënt niet lachen, «want als de boomhagedis dit lachen zag, zou hij denken dat hij werd uitgelachen, en dan zou het zwartsel niet op de tanden kleven.»

Verliest een kind een melktand in huis, dan wordt deze op den haard begraven. Verliest het er een buitenshuis, dan begraaft men dien ook buiten. Wegwerpen doet men zulk een tandje nimmer, want als een kip het oppikte, zou het heel lang duren, eer het kind een ander er voor in de plaats kreeg (geheel Posso).

Het magisch karakter der tanden komt ook uit bij het tanden korten. Wij hebben boven reeds gezien dat dit een gevaarlijk werk is voor den operateur, die hiervan zeere oogen kan krijgen. Daarom moet men hem iets geven, waardoor dit gevaar wordt

afgewend. Gewoonlijk is dit loon een hoen, de magie-vogel bij uitnemendheid, zooals wij later zullen zien (Tor. II, 78).

Voor al komt het magisch karakter der tanden uit in de gewoonte om tanden van varkens, slangen, krokodillen en apen aan een snoer om den hals te dragen (algemeen in Midden-Celebes). Gewoonlijk doet men zoo'n tandensnoer alleen aan, als men zich ver van huis verwijderd, in omstandigheden dus, waarin men den magischen invloed van allerlei dingen meer te vreezen heeft dan te huis zijnde.

Bloed.

Zeker het meest sterke bestanddeel van het lichaam van magisch standpunt is het bloed. Het bloed komt, voor zoover de menschen aangaat, maar zelden te voorschijn, en daarom speelt het in het dagelijksch leven een ondergeschikte rol. Uit allerlei geloof blijkt echter, dat het te voorschijn komen van menschelijk bloed magische invloeden verwekt. In de Possostreek (Lage) vertelt men, dat het bloed dat uit verslagenen vloeit, bliksem wordt (elders bliksem te voorschijn roept). De ziel van een verslagene noemt men daar *boelinde*, en deze zielen verzamelen zich in het dorp Sawia Deli, waar het steeds bliksemt.

Hiermede is in overeenstemming wat men in Beneden Mori zegt: Indien het weerlicht, is dit een bewijs, dat een paar menschen elkaar met het zwaard te lijf gaan, zoodat er bloed vloeit. Ook als een mensch door een krokodil gegrepen en er dus bloed gevloeid is, zal er onweer komen. Evenzoo zal er onweer komen, als men een buffel slacht.

In Onda'e heeft men de gewoonte om als iemand bij het bouwen van een huis daarvan afvalt, hem een snede in het oor te geven, opdat er bloed uit vloeie. Dit warme bloed moet den invloed ontzenuwen, die zoodanig op den man heeft ingewerkt, dat zijn kracht verminderde, ten gevolge waarvan hij naar beneden is gestort.

Een menstrueerende vrouw mag niet naar een tabaks- of aardvruchtanaanplant gaan. De van haar uitgaande magische kracht zou deze gewassen dooden. Een lap waaraan menstrueel bloed kleeft legt men in een rijstveld, *ndapowa o e*, «om er stank aan te geven». Men denkt dat er dan geen dieren op het veld zullen komen, die het gewas bederven. De kracht welke van het bloed uitgaat, doodt alle invloeden, die de onwelkome gasten op den akker kunnen brengen.

Van het bloed van incestueuzen, die door hun daad in hooge mate taboe zijn, gaat een zeer nadeelig werkende invloed uit en daarom mag het niet worden vergoten. Ik heb al medegedeeld, dat zulke lieden doodgeknuppeld of verdronken worden (Tor. II, 8).

Boven hebben wij gezien, dat warm bloed een magischen invloed uitoefent op de weersgesteldheid. Deze zelfde uitwerking heeft ook het bloed van dieren: Wanneer een kind storm heeft verwekt door een dier uit te lachen, snijdt men het wat haar van het hoofd en werpt dit in de richting van waar de wind komt. Helpt dit niet, dan hakt men een kip of een geit den kop af, opdat het uitstroomende bloed den magischen invloed krachteloos make, die den storm ontketend heeft.

Met deze gegevens is het ook niet moeielijk de bedoeling na te gaan van het slachten van menschen bij gelegenheid van den dood van een voornaam, dus getaboeëerd persoon. Uit diens lijk is alle levenskracht, alle warmte, dus alle magische kracht gestroomd en deze oefent niet alleen grooten invloed uit op menschen en gewassen, maar ook op de weersgesteldheid. Wanneer er droogte of regen komt na den dood van een voornaam persoon, heet het aanstonds, dat de ziel van dien doode dit bewerkt heeft. Oorspronkelijk was het natuurlijk alleen de invloed, die van zijn lijk uitgaat. Langs dezen weg is men er toe gekomen aan de zielen der afgestorvenen macht toe te kennen over regen en zonneshijn.

Deze machtige zeer gevreesde uitstraling kon niet zoo maar geparalyseerd worden door bloed van dieren; daarvoor was een magisch sterker wezen noodig, een mensch. En in dezen mensch moest dan nog zijne magische werkzaamheid tot het hoogste opgevoerd worden. Dit kon men alleen verkrijgen door dien mensch te dooden en wel zoo dat het bloed uit zijn lichaam vloeide.

Herhaaldelijk zullen wij in het vervolg nog voorbeelden tegenkomen van de magische werking van dierenbloed. Hier willen wij alleen eenige algemeen geldende gewoonten in herinnering brengen. Bij alle plechtigheden, met den godsdienst in verband staande, worden bij de Bare'e-Toradja's, Bergvolken en Moriërs de deelnemers aan zulk eene feestelijkheid met het bloed van een der geslachte dieren op de wang gestreken. Terecht heeft Mr. Van Ossenbruggen opgemerkt, dat men zich de tooverkracht van het geslachte dier belichaamd dacht in het bloed. Met dit bloed wordt de tooverkracht van dier op den mensch overgebracht, die daarvoor magisch versterkt wordt.

Dezelfde beteekenis heeft ook de algemeen voorkomende gewoonte om bij huisinwijding de onderdeelen van het gebouw met bloed te bestrijken. De woning wordt daardoor magisch versterkt, niet alleen in den zin, dat het hout op zichzelf duurzaam wordt, maar ook dat het huis in staat zal wezen om alle magische invloeden van buiten te neutraliseeren, zoodat de menschen, die er in wonen, daartegen beschermd zijn.

Wasschingen met bloed verricht men ook om zich van kwaad te ontdoen, bv. in Napoe, zooals wij boven hebben gezien, waar men zich bij het menoeroe in het met het bloed van offerdieren vermengde rivierwater baadt, om zich van het kwaad door incest opgewekt te ontdoen. Een andermaal weer wast men zich met bloed om zich magisch te versterken. Zoo bij het jaarlijksche feest in de smederij bij de Bar'e-Toradja's waar boven sprake van is geweest (zie Tor. I, 410). Behalve dat men de kracht van het ijzer, welke den mensch kwaad zou kunnen doen, wil neutraliseeren, heeft dit feest ook de bedoeling om door de macht van het ijzer andere kwade invloeden van het dorp af te weren, en de inwoners magisch te versterken. Bij dit feest wordt dan ook een bak gebruikt, waarin fijngehakte bladeren van allerlei «verkoelende» planten zijn gedaan. Daarin stort men ook bloed van een varken, waarmee eerst alle deelnemers aan de plechtigheid zijn besmeerd. Van dit mengsel wordt door den dorpsmid met een kwast op alle gewrichten van iederen persoon gestreken om te eindigen boven op de kruin, waar hij van 1 tot 7 telt en bij zeven uitroept: *Papitoe', napopitoe-pitoe ntinoewoe*, «zeven, dat zijn leven niet anders dan zeven (lang, gelukkig, gezond) moge zijn». Als deze wensch gerekt wordt, zegt men er nog bij: «Dat (zijn leven) moge zijn als de sagoebom aan de bron». Van dit badwater met bloed neemt de feestganger een bamboe vol mede naar huis, om een huisgenoot, die wegens zwakte niet naar het feest heeft kunnen gaan, daarmede te besprenkelen. Met een ander deel van dit water bevochtigt hij de rijst en de *Coix lacryma*, die hij in het nieuwe seizoen zal planten.

Van 1 tot 7.

Het is hier de plaats om even uit te weiden over het tellen van 1 tot 7, eene gewoonte die de Possoër bij vele gelegenheden toepast. Wij weten dat zeven een heilig getal is. Van dit tellen gaat magische kracht uit. Het is een van de meest voorkomende

en eenvoudigste rites de passage (zie Van Gennep's: Rites de Passage) in het dagelijksche leven. Het is een ritus om den mensch over de onzijdige zone, de marge, heen te brengen, om hem uit een taboe-toestand in het gewone leven terug te voeren, om hem van het niet gewend zijn aan iets te voeren tot het er aan gewend zijn. Want geschiedde de overgang plotseling, onbewust, dan zou den mensch kwaad overkomen.

Op het boven genoemde feest in de smederij worden jongens gewend aan het smeden, al worden ze later geen smid, opdat de magisch gevaarlijke voorwerpen bij het smeden gebruikt, hen niet zullen schaden. De smid legt den steel van den hamer in de hand van den jongen en klemt deze met de zijne er om heen. Dan legt hij een oud hakmes op het aanbeeld en laat den hamer (door het kind en hem samen vastgehouden) naar beneden dalen, maar hij past op, dat de hamer het ijzer niet raakt. Hij telt: één. Dan gaat de hamer op, daalt weer zonder te raken, twee. Op zulk eene wijze hebben zes schijnslagen plaats, maar bij den zevenden slag laat hij den hamer op het ijzer neerkomen en daarmee wordt het kind voor ingewijd verklaard ten opzichte van ijzer. Het mag nu zijn vader de werktuigen nadragen, wat het te voren niet doen mocht (dikwijls heeft deze plechtigheid aan de jongens reeds plaats als zij nog gedragen worden).

Wanneer de weduwe (of weduwnaar) uit haar taboe-toestand, den rouw over haar echtgenoot, weer in het gewone leven treedt, leidt de priesteres haar in huis rond, neemt de vuurtang en beweegt al tellende zesmaal de hand van de rouwdragende tot dicht bij het voorwerp, om eerst bij de zevende maal die hand daarmee in aanraking te brengen. Zoo doet zij met den kookpot, met de trap, met het rijstblok, den stamper, kortom met alle voorwerpen van het dagelijksch leven, die de weduwe nu weer als gewoonlijk mag hanteren, zonder dat het haar of anderen kwaad zal doen.

Zesmaal wordt de voet van den kleine, die voor het eerst uit huis naar beneden wordt gebracht, op en neer bewogen, om de zevende maal de aarde aan te raken (Tor. II, 63). Zesmaal beweegt men al tellende het deksel van de doodkist op en neer om het bij zeven pas op de kist te plaatsen (Tor. II, 95). Nog vele voorbeelden zijn hiervan in ons Toradja-boek te vinden; wij zullen er nog enkele in dit opstel tegenkomen.

Poga'aka, Kasolora, Morame. (De magische invloed van den eenen mensch op den anderen).

Hebben wij nagegaan hoe bij de Bare'e-Toradja's en omwonende volken elk onderdeel van het lichaam magische kracht uitstraalt, ik moet nu nog de voorbeelden bijeenbrengen, die aantoonen, dát ook de handelingen der menschen op elkaar invloed hebben, vooral de handelingen van hen, die in één huis bij elkaar wonen, in het bijzonder die van echtgenooten.

«Dans un grand nombre de sociétés, le succès dépend aussi de certaines interdictions qui doivent être respectées, pendant l'absence des chasseurs, par ceux qui ne les ont pas accompagnés, en particulier par leurs femmes», zegt Levy Brühl (*Les Fonctions mentales dans les sociétés inférieures*, p. 271). En de voorbeelden welke hij dan mededeelt van Indo-China met betrekking tot de olifantenjacht zouden zeker ook voor Midden-Celebes gelden, als hier olifanten werden gevonden.

Van een dergelijk geloof der Bare'e-Toradja's zijn wij al menig voorbeeld in dit opstel tegengekomen. In het eerste gedeelte van dit opstel heb ik gesproken over het poga'aka, «scheiding, wat tot het scheiden behoort». Wanneer men namelijk op eene onderneming uitgaat, mag een ander uit datzelfde huis niet ergens anders heengaan op dien dag. Niets mag uit die woning worden uitgeleend of weggegeven. Is iemand naar zijn rijstveld gaan kijken, terwijl een andere inwoner van zijn huis op de jacht is gegaan, dan moeten de bladeren, waarvan die persoon op zijn akker heeft gegeten, naar huis worden gebracht. In het gewone leven kan men met alles zijn gang gaan, maar als er iets bijzonders moet gebeuren, dan raakt men in een toestand van taboe en dan kunnen allerlei handelingen van hen met wie men dagelijks verkeert, kwaad doen. De kwade invloed, welke van zoo'n handeling uitgaat, noemt de Possoër poga'aka, en deze volgt den mensch, die op een bijzondere onderneming uit is, hetzij om klei te halen, of om te jagen, of om koppen te snellen, of om handel te drijven.

Op het Possomeer vischt men veel des nachts met fakkels; een man staat voor op de plecht met een fakkel in de linkerhand en een vischspeer in de rechter. Wanneer de visch op het licht afkomt, steekt de man toe en haalt hem aan zijn speer op. Als het nu gebeurt, dat men telkens missteekt, dan is het wel zeker, dat men gevolgd wordt door poga'aka, ontstaan doordat een

huisgenoot iets heeft weggegeven, of elders is gaan slapen. De visscher gaat dan kalm zitten om sirih-pinang te kauwen. Daardoor meent hij den kwaden invloed te kunnen neutraliseeren. Daarna gaat hij weer met zijn werk voort.

Allen mogelijken tegenspoed in zijn ondernemen schrijft men toe aan den magischen invloed van dit poga'aka. In Tor. II, 275 hebben wij eene handeling beschreven, welke ten doel heeft om van de voorgangsters bij den oogst allen invloed van dit poga'aka af te wenden.

Maar ook kan men zichzelf door zijn gedrag tegenspoed bezorgen. Dit heet dan bij de Bare'e-Toradja's kasolora. Als men op reis zijnde spreekt over de voordeelen, die men hoopt te verkrijgen, zal men onderweg door ziekte of door eenig ongeluk getroffen worden. Wanneer men zich bedenkt zoo iets gedaan te hebben, neemt men een stukje pidoea (een plant) spuwt er op en werpt het van zich. De woorden, die solora zouden verwekken, zijn daardoor ongedaan gemaakt (Boven Mori).

De pidoea is een plant, die in het Oostelijk deel van Midden-Celebes veel gebruikt wordt tot het ongedaan maken van de eene of andere handeling of van eenig woord. Zoo wordt dit hout ook gekauwd bij een verzoeningsmaaltijd, waarmede een eind gemaakt wordt aan een twist of veete. Een andere naam is moroei woli «met averechtsche dorens», omdat de dorens van deze plant naar beneden groeien. Aan deze omstandigheid ontleent de plant waarschijnlijk hare beteekenis: om een handeling ongedaan te maken, doet men juist het tegenovergestelde.

Wanneer men met anderen zit te eten en men gaat onder het eten weg (zonder behoorlijk te wachten tot allen gereed zijn), zal de schuldige op zijn weg door een slang worden gebeten, een krokodil zal hem grijpen, of hij zal zichzelf bij het hakken van hout of iets dergelijks een wond toebrengen; hij zal zich stooten, struikelen, of door een buffel vervolgd worden. Dit alles is een gevolg van kasolora. Is het noodzakelijk dat men te midden van een maaltijd vertrekt, dan moet men het blad, waaruit men gegeten heeft, met zich medenemen (gewoonlijk steekt men dit in den hoofddoek). Ook volgt kasolora wanneer men eene vergadering verlaat, zonder van de in de nabijheid zittenden afscheid te nemen.

Met het medenemen van het boomblad wil men zeggen, dat men zich niet van de dischgenooten scheidt, dat men in den

geest één blijft, en dat dus geenerlei kwade invloed den vertrekende kan achtervolgen, waardoor zijn kracht beïnvloed wordt, zoodat hij struikelt, valt, zich verwondt enz. Deze gedachte komt nog duidelijker uit bij een middel, dat men aanwendt om zich voor den boven genoemden poga'aka-toover te vrijwaren: Wanneer men bang is door poga'aka te zullen worden vervolgd en benadeeld, hakt men van haardrand, pollepel, deurpost, trap, rijstblok en stamper een kleinen spaander af. Al die stukjes hout wikkelt men in een lapje geklopte boomschors en neemt ze in zijn sirih-pinangtasch mee op weg. Men heeft het huis dus bij zich, men is thuis, en daardoor kan men van geenerlei invloed van daar uitgaande schade lijden. Hetzelfde effect trachten jagers in Bantjea soms te bereiken door den rijststamper een eindweegs mede te nemen, en hem dan in de richting van het huis terug te werpen, «opdat geenerlei boei, kwade invloed, volge». Het bovenstaande geldt voor alle in dit opstel besproken volken.

In het dorp Sanio (Pebato) vond ik een ander middel toegepast om aan de gevolgen van kasolora te ontkomen. Wanneer men daar gedurende den maaltijd plotseling weg moet, neemt men de schil van een maïsvrucht, legt daarin een knoop en steekt de schil onder het boomblad, waaruit een der dischgenooten zit te eten.

De beteekenis, welke de Bare'e-Toradja aan een knoop hecht komt het best uit bij de wijze, waarop een meisje hare gevoelens tegenover een jonkman openbaart, die pogingen aanwendt hare genegenheid te winnen. Zij zendt hem een touwtje. Heeft zij daarin een aantal knopen gelegd, dan beteekent dit dat ze niets van hem wil weten, dat ze alle gemeenschap tusschen hen beiden als verbroken beschouwt. Legt zij echter lissen in een touw, die gemakkelijk zijn los te trekken, dan geeft zij daarmede hare genegenheid voor den jongeling te kennen. (Zie ook blz. 73, regel 15 en verv.).

Wanneer de voorgangster bij het oogsten de vier eerste halmen heeft gesneden, legt zij in het stroo van de afgesneden planten een knoop. Zoo doet men ook bij het inzamelen van de rijpe maïsvruchten: Voordat men hiertoe overgaat, bindt men de bladeren van een der maïsplanten aan elkaar, en legt daarin een knoop. Ook wanneer de rijst in de schuur wordt opgeborgen, legt men onder den stapel rijst een toegeknoopt pakje waarin oogstmedicijn. Al deze gebruiken hebben wij in ons Toradja-boek

(II, 279, 294, 296) verklaard als dienende om de levenskracht, tanoana, van de rijst te beletten weg te gaan. De menschen zelve geven ook als reden op: «opdat de tanoana van de rijst niet wegga». Maar dit is, dynamistisch uitgedrukt: opdat geenerlei invloed van buiten de rijst kunne benadeelen. De knoop moet dus dienen om schadelijke werkingen tegen te houden. Wanneer men vermoedt, dat men op reis zijnde door boei (toover van tranen, geluid, winden enz.) of door poga'aka gevolgd wordt, legt men in een alang-alang-stoel aan den weg waarlangs men gaat, een knoop, spuwt er op, legt er pinang bij neer: de boei en de poga'aka kunnen nu niet verder: de reizigers zijn den schadelijken invloed er van kwijt. De maïsschil met den knoop er in, die men onder het etensblad van zijn buurman schuift, moet dus de kwade gevolgen van het ontijdig heengaan tegenhouden.

Solora kan ook ontstaan, wanneer men uitgenoodigd wordt te blijven eten en men weigert. In het algemeen: wanneer men iets ontkent wat een ander beweert, of als men een opdracht weigert te aanvaarden. Aan deze vrees voor kasolora moet worden toegeschreven de eigenaardige wijze van antwoorden die men er op na houdt, waarbij men begint met iets toe te stemmen waarmee men het niet eens is. Na zulk eene toestemming zegt men dan juist het tegenovergestelde van wat men heeft beaamd. Iets dat wordt aangeboden, zal men steeds aanraken, als men er geen gebruik van maakt, boi kasolora, «opdat er geen onheil (voor mij) uit voortkome».

Wanneer men zegt hout, rotan of iets dergelijks te zullen gaan halen en men gaat niet, of men stelt het uit, dan moet daarop kasolora volgen, zich hierin openbarende, dat men zich in het been hakt, of op andere wijze verwondt. Vandaar ook weer de gewoonte om niet te zeer in de toekomst te spreken met het oog op hetgeen men doen zal.

Een noodlottig gevolg van het gebruik van taboe-voorwerpen heet posara. Dit posara openbaart zich in den plotselingen dood van een mensch. Wanneer men bijvoorbeeld in den dorps-tempel eet op een tijd, waarop dit niet geoorloofd is, zal ten gevolge daarvan een der dorpelingen na een zeer korte ziekte overlijden, mate mposara, door posara gestorven. Heeft men de oorzaak van zulk een plotselingen dood in een vergrijp tegen de adat kunnen ontdekken, dan wordt de schuldige met één

tot vier buffels beboet, al naar gelang de getroffene een slaaf of een vrije is. Zulk een geval wordt geheel als doodslag behandeld.

Onder het tegenwoordige bestuur zijn zulke veroordeelingen niet meer toegelaten. Men maakt deze gevallen onder elkaar uit en ze komen den ambtenaar niet ter oore. Zoolang de geldigheid van zulk eene beboeting nog door allen erkend wordt, zal de boete betaald worden; maar op den duur zal men weigeren dit te doen. Te Tolambo gebeurde het in dit jaar, dat een jongen een gedood hert midden in een rijstveld in stukken hakte. Om het hert op de andere zijde te keeren, maakte hij gebruik van een pootstok. Deze pootstokken worden, nadat men ze bij het planten van de rijst gebruikt heeft om er de gaten voor de zaairijst mede in den grond te steken, bij elkaar gezet. Niemand mag dan verder iets met die stokken doen; eerst als de rijst op dat veld is afgeogst, mag men ze wegnemen en desnoods voor brandhout gebruiken. Terwijl pas genoemde jongen met het hert bezig was, had hij zoo'n pootstok gebruikt, en hiermede had hij iets ongeoorloofds gedaan, want de rijst had nog niet eens vrucht gezet. Dienzelfden nacht stierf een kind van den eigenaar van den akker, waar dit was gebeurd. Het was nu spoedig onder de menschen uitgemaakt, dat door de daad van den jongen posara was ontstaan, waardoor het kind was gedood. In den ouden tijd zou de «schuldige» twee buffels hebben moeten geven; maar nu maakte men na lang praten uit om een varken als boete op te leggen.

Het doel waarmede men van huis gaat, verschilt natuurlijk in gewichtigheid. Hoe belangrijker dit doel is en hoe meer gevaren de reis met zich medebrenge, hoe krachtiger de middelen moeten zijn, waarmede de huisgenooten, inzonderheid de echtgenooten van de vertrokkenen, de reizigers moeten steunen. Zulk een bijzonder doel had men, als men eertijds ten oorlog uittrok om menschenhoofden te halen. Dit ondersteunen van de levenskracht der afwezigen door hun echtgenooten heet in het Bare'e morame. In het Morisch schijnt men hiervoor geen afzonderlijken naam te hebben en duidt men deze gewoonte met den algemeenen naam van momali aan. Het is niet noodig om in dit gedeelte van mijne mededeelingen telkens aan te geven, waar eenig morame-voorschrift in gebruik is: de meeste vinden algemeene toepassing bij de hier besproken stammen.

Bij de To Besoa was het gewoonte om boven de deur van

de woning, waarvan de bewoners aan het morame waren, het topgedeelte van een eki-plant (*Heliconia Bihai*) te hangen. De bezoeker wist dan dadelijk, waaraan hij zich had te houden.

Wanneer jongelingen ten strijde trokken, zochten zij een meisje, dat te hunnen behoeve wilde morame. Het meisje gaf dan aan den jongeling haar baadje of haar hoofddoek of een streng kralen mee. Wij hebben daarvan reeds in ons Toradja-boek verteld (I, 236): «Een jongeling mocht niet van twee meisjes tegelijk iets aannemen; (dit zou hem ongeluk aanbrengen). Zulk een voorwerp heette bajari, «betaling». Wanneer de jongeling met den vijand in aanraking zou komen, deed hij het medegegeven aandenken aan, opdat het hem krachtig zou maken. Had hij in den strijd geluk gehad, dan gaf hij bij zijne terugkomst in het dorp het aandenken aan de eigenares terug. Dit meegeven van eenig aandenken sloot niet in zich, dat de jongeling later met het meisje zou trouwen. Soms gaf het meisje den jongeling ook wat pruimtabak mee, genoeg voor twee pruimen. De eene pruim genoot hij op den dag, waarop hij voor den veroverden kop in den tempel zou gaan trommelen» (moganda, zie Tor. II, 341).

In Napoe was het gewoonte, dat indien de vrouw door ongesteldheid niet in staat was voor haar echtgenoot te morame, eene andere nog ongehuwde vrouw zich daarmede kon belasten.

De morame-voorschriften bestaan voor een deel uit analogie-handelingen. In Besoa moet de vrouw iederen dag het zwaard omgorden en de speer in de hand nemen, daarmede een eind gaan loopen en spiegelgevechten houden. Haar man zal daardoor ook onvermoeid in den strijd zijn. De Napoe-vrouw mag met dezelfde bedoeling nimmer het hakmes van haar heup losmaken, zelfs niet als zij gaat baden of slapen. Als zij op weg naar den akker een muis ziet, moet zij die achtervolgen en trachten te vangen. Alles wat haar in den weg komt, als hagedissen, kikkers en dergelijke moet ze achtervolgen. Haar echtgenoot zal dan geluk hebben in den strijd. De vrouwen in de Possostreek liepen tijdens het morame met takjes van de waro-waró, een plant welke vruchtschillen zeer licht zijn en gemakkelijk door den wind worden meegevoerd. De waro-waró is het zinnebeeld van vlugheid, en het rondragen daarvan moest de krijgers vlug maken in hunne bewegingen. De vrouwen mochten gedurende de afwezigheid van hare echtgenooten niet naaien of iets doen met materiaal, waaraan dorens zijn, zooals het vlechten van matjes van pandanus-bladeren

welker randen met dorens zijn bezet. Hierdoor toch zouden de strijders op den dag, waarop zij met den vijand slaags raakten, pijn aan de voetzolen krijgen, alsof zij in dorens hadden getrapt.

Als analogie-handeling beschouw ik ook het bij alle stammen geldende voorschrift, dat men in de woning van den afwezige vroeg moet gaan slapen en vóór het opkomen van de zon gereed moet zijn en het huis in orde hebben. «Opdat de afwezigen dit ook zullen doen», zegt men, m. a. w. dat ze altijd wakker, bij de hand zijn, geen slachtoffers van overvallen van den vyand zullen worden.

Wij moeten niet uit het oog verliezen, dat alle magische verrichtingen der primitieven op analogie-handelingen berusten.

Om deze analogie-handelingen beter te verstaan, haal ik hier een korte toelichting van Preuss aan (Dr. K. Th. Preuss, *Die geistige Kultur der Naturvölker*, bl. 29—30): «Solche nachahmende magische Handlungen, die bei allen Zeremonien in irgendeiner Form vorhanden zu sein pflegen, sind in den Augen des Primitiven aber keineswegs eine blosser Analogie: der Ausdruck Analogiezauber ist vielmehr wie das Wort Zauber nur von unserem Standpunkt gewählt und daher für die psychische Seite der Sache recht wenig zutreffend. Wenn man ihren Ausgangspunkt in Betracht zieht, kann man sie mit reflektorischen oder Ausdrucksbewegungen vergleichen, wie es A. Vierkandt tut. Jemand, der z.B. einen Stein nach einem Ziel wirft, beugt unwillkürlich seinen Körper nach links, wenn der Werf rechts vorbei zu gehen droht. Oder man vernichtet in der Wut über einen Feind einen ihm zugehörigen Gegenstand, zuckt den Speer und schleudert ihn womöglich nach einem Object, das man sich als den Feind vorstellt. Den Stein mag man positiv durch die Ausdrucksbewegung in seinem Laufe zu lenken glauben, zu der Erleichterung aber, die man durch den Angriff auf einen abwesenden Feind erfährt, gesellt sich als Hauptmoment das kollektive Denken, das alles Ähnliche oder als ähnlich Angesehene und alles Zugehörige als integrierenden Teil des Menschen u.s.w. ansieht. Denn jeder Analogiezauber stellt das Erreichende dar, sei es durch die blosser Handlung, sei es unter Zuhilfenahme von darstellenden Objecten».

De primitieven zijn er zich steeds min of meer van bewust, dat hunne magische verrichtingen van analogie-handelingen zijn uitgegaan en de verklaringen, die zij van die verrichtingen geven, zullen zij dus steeds in analogie-handelingen zoeken. Maar bij die

verklaringen slaan zij de plank dikwijls mis, wat waarlijk geen wonder is, wanneer wij ons indenken, hoe moeilijk het voor een mensch is om zijne gedachten onder woorden te brengen. Zoo zal men bij magische verrichtingen met betrekking tot het haar meermalen niet meer tot grondslag nemen de oorspronkelijke analogie-handeling, namelijk het snelle groeien van het haar overgebracht op de groeikracht, het weerstandsvermogen enz. van andere dingen; maar men neemt zichtbare, meer tastbare verrichtingen aan als de gezochte analogie-handeling.

Zoo hebben wij boven reeds gezien, dat de vrouw het haar niet los mag laten hangen en dat zij gedurende den slaap om die reden den hoofddoek op moet houden. De eigenlijke grond van dit gebruik is gelegen in de magische kracht van het haar als analogie-handeling op het gelukken, het gedijen, van iets anders overgebracht, maar wordt niet meer gevoeld, en daarom zoekt men den zin in een vrij onnoozele analogie-handeling: door het afleggen van den hoofddoek en het loshangen der haren zou de afwezige zijn hoofddoek verliezen, daardoor zouden zijne lange haren hem over het aangezicht vallen, zoodat dit hem in zijne bewegingen zou belemmeren.

Naast deze analogie-handelingen staan verscheidene zuiver magische verichtingen bij het morame. Deze alle moeten dienen, zegt men, *nakamoemoe ntaoe malai*, «opdat zij die heen-gegaan gedekt zijn», d.i. veilig voor allerlei gevaren. In deze uitdrukking komt dus duidelijk aan het licht de bedoeling der morame-plichten: alle schadelijk werkende invloeden machteloos te maken. Daartoe moet in de eerste plaats het huis netjes gehouden worden, gebruikte bladeren en anderen afval moet men bij elkaar vegen; het slaapmatje van den afwezige moet men niet oprollen en op de daarvoor bestemde plaats leggen, maar men moet het geopend over een stok hangen (in Napoe wordt het matje opgerold aan een dakspaar vastgebonden; het mag niet ontrold worden); de vrouw moet steeds voegzaam gekleed wezen, haar baadje niet afleggen en zoo voorts. In zijne studie over het primitieve denken heeft Mr. van Ossenbruggen aangetoond, hoe men in vuil den veroorzaker van ziekte ziet; daardoor werd een der eerste voorzorgsmaatregelen, die men neemt: het rein houden van de woning. De gunstige gevolgen van dit reinhouden komen ook den reizenden echtgenoot ten goede. Ook wanneer men gekleed is voelt men zich meer gereed, bedacht, daardoor geeft men

kwaadwerkende invloeden ook minder vat op zich. Dat de in den nacht gebruikte matjes voor het aanbreken van den dag opgeruimd moeten zijn, kan gerekend worden tot het netjes houden der woning; maar waarom de mat van den afwezigen echtgenoot over een lat gehangen, of aan een dakspaar gebonden moet worden, is niet recht duidelijk. Wanneer ik naar de reden hiervan vroeg, antwoordde men mij steeds: Dit is een teeken van genegenheid van de vrouw voor den man. Wanneer diens levensgeest een bezoek aan zijn huis komt brengen en hij ziet zijn matje over den stok hangen, dan voelt hij zich gesterkt. Sommigen voegen er bij: het matje wordt niet opgerold, opdat de goden dat echtpaar niet zullen scheiden. Dit is dus: opdat de man niet zal worden gedood.

Ik breng hier in herinnering de geschiedenis van den held Goema ngKoana (Tor. I, 283—284). Toen Goema ngKoana tijdens het beleg van Lamba was overleden, weende men twee dagen over hem. Maar toen de vijand een nieuwen aanval tegen zijn dorp ondernam, werd de gestorven held eensklaps weer levend, nam zijne wapenen op en hervatte den strijd, nadat hij tot zijne verwanten had gezegd: «Rolt mijn slaapmatje op». Toen Goema ngKoana den vijand verslagen had en weer in huis kwam, vond hij zijn matje nog uitgespreid op den vloer liggen; men had verzuimd het op te rollen. Toen zei hij: «Nu gij vergeten hebt mijn matje op te rollen, moet ik weer sterven». Ik vermoed hierin dezen zin: Wanneer gij mijn matje zooals in gewone tijden hadt opgerold en op het rek gelegd, dan zou ik als in gewone tijden levend zijn gebleven; maar nu ge het hebt gelaten zooals het was bij mijn dood, moet ik nu ook wel weer dood zijn.

Eene belangrijke bepaling bij het morame is, dat het vuur op den haard niet mag uitgaan. De Possoërs die dicht bij het strand wonen en die dus gemakkelijk aan kokosolie en petroleum kunnen komen, branden des nachts wel een lampje, dat zij niet uit laten gaan. De bedoeling van beide is dezelfde. Wanneer men het vuur laat uitgaan, zou de reiziger veel slapen, weinig kracht hebben en daardoor gemakkelijk een prooi van den vijand worden. Duidelijker kan de Possoër de magische werking van het vuur op den vertrokkenene niet uitdrukken, want door vuur, licht wordt warmte, d. i. levenskracht, groei verwekt, althans bevorderd.

De levenskracht bevorderende beteekenis van vuur komt nog in verschillende gewoonten uit: Het maken van de doodenmaskers,

die bij het groote doodenfeest voor de pakken met beenderen worden gebonden (pemia, zie Tor. II, 133), is een gevaarlijk werk; het kan den vervaardiger blind maken en dit moet voorkomen worden door het geven van een loon, dat door zijn kracht den magischen invloed van de maskers oplost: katoen, boombastkleedingstof, hakmes, varkensvleesch, maar ook een harsfakkel, die den kunstenaar brandende wordt gegeven.

Bij de aanrakingen van de levenden met de dooden vinden wij telkens brandende fakkels gebruikt: het vuur moet de levenskracht der menschen onderhouden tegenover de magische kracht der dooden. Zoo wordt gedurende het optuigen der pakken met beenderen, het rondansen met deze pakken, het plaatsen er van op de daarvoor bestemde katafalk, voortdurend een reusachtige fakkel gebrand om het leven der lieden te onderhouden. Ook bij het einde van het doodenfeest laten de deelnemers zich «aftellen» op een brandenden harsfakkel. Een priesteres drukt ieder om beurten een hakmes in de hand, en daarmee slaat zij zesmaal naar den fakkel, zonder hem te raken, telkens tellende 1, 2, 3, 4, 5, 6. De zevende maal eindelijk raakt zij met het mes den fakkel aan en peutert daarmee een weinig in de ziedende hars. Na deze handeling heeft men met de dooden afgedaan en het vuur geeft levenskracht.

In Beneden Mori gaat men in den tijd, waarin het gevelde hout op de ontgonnen akkers moet worden verbrand, des morgens de zon met een brandenden fakkel te gemoet, waarschijnlijk met de bedoeling om haar warmte toe te voegen, opdat het hout spoedig droog zal worden om het te kunnen verbranden.

De gewoonte van het verwarmen der kraamvrouw bestaat bij sommige stammen in Midden-Celebes wel, bij andere niet. De eersten beschouwen het vuur dus als levenskracht mededeelend aan de verzwakte kraamvrouw, de anderen achten het levenskrachtige vuur juist gevaarlijk voor de getaboeërde kraamvrouw. Bij de To Poe'oe mBoto mag zij zelfs gedurende de eerste zeven dagen na hare bevalling niet bij het haardvuur komen, omdat dit haar ziek zou maken. De To Pebato zeggen, dat het lichaam van de vrouw door het verwarmen zou opzetten. Dit opzetten van het lichaam wordt, zooals wij reeds meermalen hebben gezien, aan magische werking toegeschreven.

In Napoe mag gedurende den rouwtijd voor een vorst geen vuur buitenshuis worden aangemaakt. De invloed van het vuur

zou kwaad doen, als hij in aanraking kwam met de uitstraling van den machtigen doode.

Soms ziet men ook het leven van menschen in de vlam van een fakkel belichaamd. Zoo bij een huwelijk, waar gedurende het geleiden van den bruidegom naar de woning zijner bruid, of gedurende de plechtigheid van het overgeven van den bruidschat, een fakkel moet branden, die niet mag uitgaan, aangezien hiervan het leven van het jonge bruidspaar afhangt.

Het is een kleine stap verder om in het vuur ook afwerende kracht te zien. Waar vuur de levenskracht bevordert, moet het ook in staat zijn die levenskracht schadende invloeden te vernietigen (Van Ossenbruggen, bl. 47); zoo zien wij vuur toegepast als middel om den poentiana-geest van zich af te houden (Tor. II, 114); om de invloeden tegen te staan, die de rijst zouden kunnen verderven als ze geoogst is (Tor. II, 274); langs de palen van een in aanbouw zijnd huis strijkt men een brandend stuk hout om kwade invloeden uit die woning te weren (Tor. II, 156—157); en bij de inwijding van een tempel liep men daarin rond met brandende fakkels om al het magische kwaad er uit te verdrijven.

Wanneer men een mand vlecht, brandt men het uiteinde van de rotan een weinig. Men zegt dit te doen ten einde de vlechtkunst niet te vergeten; («want het vuur aanmaken vergeet men ook niet».) Deze reden is natuurlijk zeer gezocht. Het branden zal moeten dienen om magischen invloed te weren. Boven heb ik reeds een analoog geval medegedeeld, nl. het verbranden van de punt van een nieuwe kam.

Het vuur kan zijn magie-werende kracht verliezen. Dit blijkt, wanneer een huis verbrandt. Dan moet alle vuur in het dorp gedoofd en nieuw vuur aangemaakt worden. Dit gaat met eenige plechtigheid gepaard (zie Tor. II, 159). In Beneden Mori neemt men zelfs maatregelen, als men gehoord heeft van een brand in een ander dorp. Men dooft dan zijn eigen vuur, en wikkelt wat van de asch samen met bladeren en gras in een stuk bast van den pisang. Een en ander besprenkelt men met water. Na eenigen tijd maakt men nieuw vuur aan. (To Watoe).

Weer een ander morame-voorschrift in het Possosche is, dat wanneer de vrouw uit het huis gaat, zij even met den voet op de asch van den haard moet trappen. Asch is, als produkt van warmte, magisch krachtig. In het gewone leven zal de vrouw het huis in en uit loopen, maar nu er zooveel op aankomt en

het welzijn van haar echtgenoot er van afhangt, moet zij maken, dat geen magische krachten, die er buitenshuis zooveel zijn, haar kunnen beïnvloeden. Om deze reden ook mag zij geen stuk huisraad gedurende den *mora me*-tijd buitenshuis te leen geven.

De voetzool heeft zeker magische beteekenis bij de primitieven. In het eerste hoofdstuk hebben wij gezien, hoe met den voet van een klein kind, dat de stuipen heeft, in een aarden kookpot wordt geroerd. Om een aarden kookpot duurzaam te maken strijkt de *Possoër* driemaal met de voetzool den buitenkant van den bodem af (*Tor. II*, 337). Wij hebben ook gezien, hoe de voeten der deelnemers aan een doodenfeest bij het eind daarvan op den doodenhaard worden afgeteld (*Tor. II*, 135), op dezelfde wijze als het voetje van een klein kind, dat voor de eerste maal uit huis naar beneden wordt gebracht op den grond wordt afgeteld (*Tor. II*, 63). Met de huid van een kippepoot wrijft men de voetzolen van zichzelf en zijn kinderen in om vlug te kunnen loopen (algemeen in de *Possostreek*). Een hond mag men niet met den voet schoppen, opdat hij zijne bekwaamheid tot het vangen van wild niet verlieze. Ook de voetzolen van honden bestrijkt men met het onderste gedeelte van het borstbeen van het wild, dat zij hebben gevangen. In *Beneden Mori* wordt de voet van den bruidegom, voordat hij het huis zijner bruid beklimt, eenige malen over een koperen ring gestreken, die in geklopte boomschors is gewikkeld, en waarop men een *sirihblad* heeft gelegd. Wanneer iemand in *Napoe* priester(es), *topeala*, wil worden, wrijft hij (zij) zich de voeten in met de kam, die van een witten haan is afgesneden. Als een kind op de speer van zijn vader trapt, ontnemt het daaraan de geschiktheid om te treffen (algemeen in *Posso*). Al deze voorbeelden wijzen er op, dat aan de voetzool magische kracht wordt toegekend, en dat zij nu en dan magisch versterkt of ontsmet moet worden. Waarschijnlijk heeft de voetzool deze beteekenis gekregen, omdat zij voortdurend in aanraking is met de magisch sterke aarde.

Van de magische kracht van asch zullen wij in het vervolg nog vele voorbeelden tegenkomen. Hier herinner ik alleen aan de gevallen, die reeds in ons *Toradja*-boek zijn genoemd: Wonden, die door bijten zijn ontstaan, bestrooit men ter genezing met de asch van een inlandsch regenscherm; deze asch is bijzonder magisch, omdat het scherm gediend heeft om den magischen regen op te vangen (*Tor. I*, 410); asch wordt naar het Westen

geworpen uit een huis, waar een lijk voorbij gedragen wordt. Een van de lieden, die het lijk zijn gaan wegbrengen, schopt na terugkeer een kokosdop met asch, die daartoe aan den voet van de trap is geplaatst, naar het Westen weg. (Tor. II, 98). In beide gevallen moet de asch de uitstraling der dooden neutraliseeren. Wanneer bij het groote doodenfeest de priesteressen den lijkdienst zullen beginnen, «wordt een groote, platte mand, taroe, met asch in den tempel gebracht. Deze mand met asch moet den geestenhaard, rapoe noe angga, voorstellen. Ieder die zich niet wel voelt (m. a. w. die de magische werking van de dooden ondervindt), of dit om welke andere reden wenschelijk acht, laat door een der priesteressen zijn voet op dezen hard tikken. De patiënt brengt dan met zich een opgevouwen lap foeja en een mandje, welke, nadat de priesteres zijn voet, waartegen de meegebrachte foeja is gelegd, zevenmaal op de asch heeft gedrukt, het eigendom worden der priesteres» (Tor. II, 135). (Het magisch krachtige van foeja, geklopte boomschors, blijkt heel duidelijk uit het verhaal van een zeer sterken buffel, die alle banden, waarmee men hem bond, verbrak, totdat men daarvoor reepjes gekleurde foeja gebruikte, die bij allerlei gelegenheden aan takken van boomen worden gebonden. Toen was het dier machteloos. Tor. II, 169).

Als men de rijst gaat oogsten, strooit de voorgangster op alle zijwegen, die zij langs komt, asch om de vandaar komende magische invloeden te vernietigen (Tor. II, 274). Wanneer men in Onda'e een klein kind voor de eerste maal uit het huis naar beneden brengt, legt de moeder op de trapreden om de andere asch en alang-alang gras. Het eerste neutraliseert de besmetting, die door de vele menschen, die langs die trap zijn gegaan, kan zijn aangebracht, het laatste houdt het kwaad vast. Op beide manieren kan de mogelijk aanwezige magische kracht het kind geen kwaad doen. Geen wonder, dat als in Onda'e een hard inzakt, dit een bewijs is, dat er zulk een sterke invloed in huis aanwezig is, dat zelfs de hard daaraan geen weerstand kon bieden, niettegenstaande de daar opgehoopte asch. Zoo iets kan niet met een huismiddeltje in orde worden gebracht; daarvoor is een magisch sterke priesteres noodig. Het kan ook zijn, dat men door het inzakken vrij komenden warmte-toover van den hard vreest. In dit geval staat het feit gelijk met het barsten van een aarden kookpot en het van zelf splijten van een pollepel van kokosdop.

Asch bekleedt ook een voorname plaats onder de oogstmedicijn, die bij het begin van het oogsten in vier samengebonden rijststoelen wordt verzekerd om alle kwade invloeden, die nadeel zouden kunnen toebrengen aan het gewas, te niet te doen. Dat ook de bewoners van Midden-Celebes de asch als het voornaamste bestanddeel dier medicijn beschouwen, blijkt uit den naam *karanja*, dien men aan deze saamgebonden stoelen geeft. *Karanja* toch is de smidshaard. In Beneden Mori heeten deze rijststoelen *pe'awoea*, van *awoe*, «asch», de plaats van *me'awoe* (aldus wordt het brengen van de eerst gesneden aren aan den voet van bedoelde rijststoelen genoemd). *Awoe*, «asch» is mede een wisselterm voor het magisch even krachtige *oedja*, «regen», wanneer men om verschillende redenen dit woord niet mag bezigen.

In Napoe mag de vrouw gedurende het *morame* in de eerste vier dagen niet baden. Dat het baden een magisch gevaar oplevert, hebben wij gelegenheid gehad op te merken (dit blijkt o. m. uit het zoogenaamde «koopen» van het water). Misschien staan met deze vrees voor water nog een paar andere *morame*-voorschriften in verband. Zoo mag de Napoe-vrouw het bamboe watervat niet over den schouder dragen, zooals men gewoonlijk doet, maar zij moet dit in de neerhangende hand doen. In het *possosche* mag men zulk een watervat niet tegen de trap plaatsen. Al deze dingen zouden den afwezige in zijne bewegingen belemmeren.

Dezelfde bedoeling heeft ook het voorschrift, dat een gevulde draagmand, die in een huis wordt gebracht waar men het *morame* verricht, niet gevuld daarin mag blijven staan, maar dadelijk moet worden geledigd. Ditzelfde voorschrift moet ook in acht genomen worden, wanneer er eene zwangere vrouw in huis is, anders zou ze een zware bevalling hebben (het kind zou dan niet te voorschijn willen komen). Dit zou dus reeds tot de analogie-handelingen kunnen worden gerekend. Evenzoo het verbod om een hakmes te slijpen; de afwezige zou dan gewond raken. Tenzij men zich voorstelt, dat het magisch sterke ijzer krachten emaneeert, die den afwezige kunnen benadeelen. Hiervoor spreekt het volgende: Een zwaard, waaruit bij het hakken op een mensch een stuk is gesprongen, mocht niet door een onvolwassene worden bijgeslepen en ook een volwassene mocht dit alleen doen tegen een belooning, anders gelooft men, dat

hij (de slijper) slechte oogen zou krijgen (Tor. II, 192). In Poe'oe mBoto wordt geen beteekenis aan het slijpen gehecht, maar daar zegt men dat een smid, die een zwaard of speer, waarmee een mensch is getroffen, omsmeedt, blind zal worden. Om den invloed van het ijzer op de oogen te vernietigen, giet de smid op het ongesmede wapen water uit het koelvat en met dit water wascht hij zich de oogen.

De invloed van lijken.

Nu wij tot nu toe den magischen invloed van den levenden mensch hebben nagegaan, welke gelegen is in de warmte van zijn lichaam, en die straalt uit de warme afscheidselen er van, kan het ons niet verwonderen, dat de primitieve een groote vrees heeft voor het lichaam van iemand, van wien alle warmte, levenskracht, op eens is uitgestroomd, waardoor hij een koud lijk is geworden. De groote hoeveelheid magische kracht, die daar op eens is losgelaten, kan niet anders dan schadelijk op de nog levenden werken. Die uitstraling kan ook de warme levenskracht der levenden vernietigen. Dan verbaast het ons niet, dat de primitieve alle middelen, die naar zijne gedachte magisch werken, aanwendt om den magischen invloed der lijken krachteloos te maken. En zoo komen wij er van zelf toe om Mr. Van Ossenbruggen gelijk te geven, die in zijne meergenoemde studie zegt, dat de oudste (en meeste) ceremoniën, welke voor een doode in acht genomen worden, oorspronkelijk niet de ziel van den overledene golden, maar alleen ten doel hadden om de magische kracht, die uit het lijk emaneert, te paralyseeren.

Over dit onderwerp kan ik vrij kort zijn, want in den loop mijner mededeelingen heb ik reeds verteld hoe speeksel en asch moeten dienen om den invloed van het lijk te neutraliseeren; hoe zekere handelingen, zooals coïtus, verboden zijn om dezen invloed niet te versterken; hoe het slachten van een mensch bij den dood van een voornaam, dus magisch krachtig persoon, noodig is om met diens uitstroomend bloed de kwade werking van den doode tegen te gaan; hoe vuur moet dienen om de warme levenskracht der menschen, die door de uitstraling van lijken bedreigd worden, te onderhouden. In het eerste hoofdstuk zagen wij, hoe de kracht van potten, het verkoelende vermogen van water en de toover absorbeerende eigenschappen van boomen moeten medewerken om de schadelijke werking van lijken op de

natuur (het veroorzaken van droogte en onmatige regens) en op de overlevenden (veroorzaken van ziekte en dood) te verlammen. Wij hebben ook gezien, hoe men door haar en nagels der overledenen ook de controle krijgt over de van hunne lijken uitgaande magische kracht.

Dat het de magische invloed der lijken is dien men vreest, blijkt uit de voorschriften, welke gelden voor hen, die in den ouden tijd bij gelegenheid van een doodenfeest onder de Bare'e-Toradja's de beenderen der overledenen bijeen moesten halen. Deze lieden, *tonggola* genaamd, werden door de aanraking met de doodsbeenderen taboe: door de hun aanklevende besmetting der lijken werden zij voor zich zelven en hun omgeving gevaarlijk. Daarom mochten zij gedurende den tijd hunner werkzaamheid geen bezoeken in de huizen, of tijdens het doodenfeest, in de hutten der deelnemers afleggen. Zij mochten alleen verblijven in de loods waarin de pakken met doodsbeenderen bijeengebracht waren en in hun eigen huis in het dorp, opdat de «besmetting» op niemand anders zou overgaan. De mannen onderdeze *tonggola* mochten geen palmwijn van den boom halen, want door de hun aanklevende smetstof zou deze ophouden vocht af te scheiden. Om zelf tegen de uitstraling der lijken beschermd te zijn, droegen deze lieden een versiersel van repen geklopte boomschors op het hoofd, en op de nierstreek hadden zij zich een opgevouwen lap van deze magisch krachtige stof gebonden, welker werking nog versterkt werd door «verkoelende» bladeren van levenskrachtige planten (zie Tor. II, 121—122). Ook door magisch werkende spiegelgevechten verlamden zij den invloed der dooden (Tor. II, 123). En wanneer alles afgeloopen was, ontdeden zij zich van de besmetting door een bad (Tor. II, 141). Zoo ontdoen alle vrouwen die nog in de termen vallen van kinderen krijgen, zich van de besmetting van eene in het kraambed gestorven dorpsgenoot door een bad; anders zou die besmetting nadeelig werken op het foetus, wanneer zij later zelven eens zwanger zouden worden (Tor. II, 114).

Dat het bij de doodenfeesten vooral te doen is om den magischen invloed van de dooden op de natuur te ontzenuwen, blijkt wel uit het einde van het doodenreciet bij de Bare'e-Toradja's, dat alleen bestaat uit het inroepen van een zegen over alle aangeplante gewassen en huisdieren, opdat die alle wel mogen gedijen (Tor. II, 137).

De magische invloed van het lijk op de natuur komt ook aan het licht in Beneden Mori. Wanneer er gedurende het doodenfeest, metewoesoe, een storm opsteekt, beweert men, dat de ziel van den overledene, voor wien het feest gevierd wordt, boos is. De doode wil dan niet naar de spelonk gebracht worden, zegt men. Om nu de ziel weer goed te stemmen, opdat zij den storm zal doen ophouden, neemt men twee sirihbladeren van een bijzonder soort, kotoeo raha. Deze legt men naast elkaar en op elk daarvan zes partjes pinangnoot, daarop weer een weinig kalk en tabak. Dit alles plaatst men op een koperen bord en daaromheen schikt men een streng gouden schakeltjes, kamagi, of kralen. Dit is de animistische uitdrukkingwijze van: door den magischen invloed van het lijk is de storm opgewekt en dezen laten we ophouden door de kracht-emanatie van even krachtige middelen, sirih enz.

Den kwaden invloed, de besmetting van een lijk, noemt de Possoër bata. «Die mensch heeft veel bata», zegt men van iemand, die er geel en zwak uitziet en dan denkt men in de eerste plaats aan den invloed van lijken. Als iemand gedroomd heeft, dat hij faeces eet, of dat een overleden persoon hem medegenomen en te eten gegeven heeft, is men er zeker van, dat een doode den droomer besmet heeft, dat zijn levenskracht zoodanig verlamd is, dat hij moet sterven. Dan moet de priesteres komen om door hare litanieën deze bata of besmetting te niet te doen, opdat de levenskracht van dien mensch zich weer kan ontwikkelen, of zooals de Bare'e-Toradja het uitdrukt: om nieuwe levenskracht, tanoana, van den Hemelheer te halen.

Soms wordt de door doodentooover besmette alleen met water, waarin verkoelende bladeren liggen, gewasschen. Meermalen ook tracht men op zichtbare wijze de besmetting te verwijderen. Dit geschiedt dan door wrijven, mopagere. De kundige vrouw wrijft den patiënt over den buik en haalt er de gematerialiseerde bata uit. Deze bestaat uit een spaander van de doodkist, een stukje rotan van het bindsel, waarmede het deksel van de kist is bevestigd, een stukje sagoeblad van de dakbedekking der grafhut, wat van den fakkel, die tijdens het waken bij het lijk is gebrand, wat aarde van het graf en meer dergelijke dingen met den doode in verband staande. De masseuse telt al deze uit het lichaam verwijderde voorwerpen: hoe meer zij er uit gehaald heeft, hoe minder levenskans er voor den patiënt bestaat. Is er

van alles, dan is het zeker, dat hij moet sterven. Voordat de vrouw tot het uitdrijven van dergelijke gematerialiseerde besmetting overgaat, bespuwt zij de plek, die zij zal wrijven, met gekauwde medicijn. Haalt zij pas genoemde doodenbesmetting uit iemand, dan kauwt zij het hout van de gelata mowajaa en de gelata mokadjoe, twee brandnetelsoorten (*Laportea microstigma*).

Dit verwijderen van doodsbesmetting heet mooera bata, «het intrekken van de bata, besmetting». Een andere naam er voor is moarosi. Dit wordt ook gedaan bij ziekten van anderen aard. Hierbij gaat het echter anders toe. Eene beschrijving daarvan kan men vinden in ons Toradja-boek, I, 390. Ook wordt dit gedaan, als een ziekte, die veel slachtoffers in het dorp heeft gemaakt, heeft uitgewoed. Daarmede wordt dan de bata, de besmetting, weggejaagd. Een of twee lieden houden een bos planten (*pasa*, *Miscanthus Japonicus* Anderson; *tetari*, *Scleria scrobiculata* Nees, en *lokaja*, *Aralia ferox* Miq.) in de hand, en daarmede gaan zij alle erven op en huizen binnen, overal met hun bezem van voor magische doeleinden veel gebruikte planten slaande, en roepende: «ga weg, alle bata». Al slaande gaan zij voort tot bij het water aan het einde van het dorp. Daar richt men een offertafeltje op, waarop de gewone offergaven van sirih, pinang, tabak, kalk, rijst, ei, palmwijn. Men roept de besmetting toe, dat zij heen moet gaan, en keert dan naar huis terug.

In ons Toradja-boek hebben wij uitvoerig alle gebruiken en gewoonten in verband met het begraven van lijken medegedeeld. Het is mijne bedoeling niet dit alles hier nog eens te herhalen en in dynamistischen zin te verklaren. Het doel van dit opstel is alleen nieuw materiaal aan te dragen.

Door den nu levenden Toradja worden alle bedoelde gebruiken animistisch verklaard.